ANDREAS LATZKO

Dag des Oordeels

N.V. 'DE ARBEIDERSPERS' AMSTERDAM

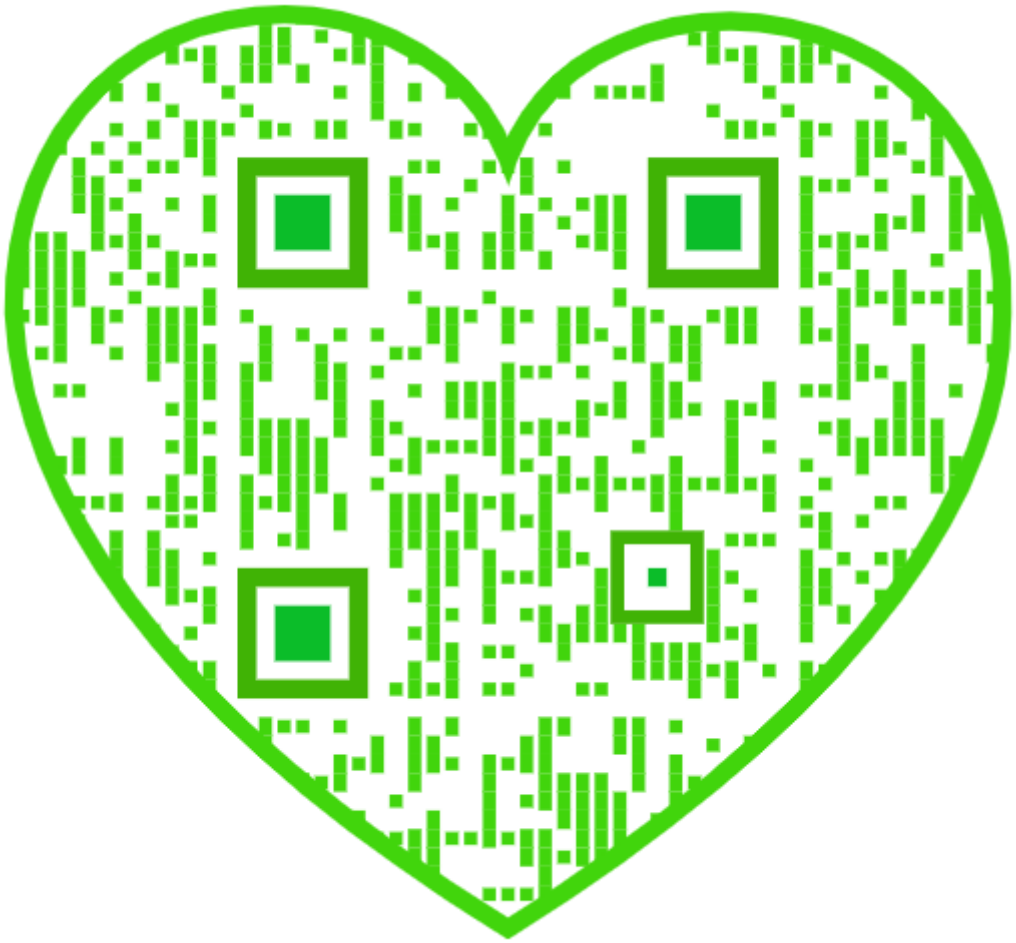

DAG DES OORDEELS

Opgedragen aan mijn grote
landgenoot in Mensenliefde:
ROMAIN ROLLAND

Vivos voco
Mortuos plango

DAG DES OORDEELS

DOOR ANDREAS LATZKO

VERTALING VAN
A. M. DE JONG

AMSTERDAM 1932 — N.V. DE ARBEIDERSPERS

VOORWOORD.

Andreas Latzko, de wereldberoemde schrijver van „Menschen im Krieg", diende als reserve-officier in de grote oorlog aan het Oostenrijks-Italiaanse front. Hij was „Ober-Leutnant" bij de artillerie en kommandeerde een afdeling Italiaans sprekende Tirolers, die de Italianen als vijanden moesten bevechten, en soms op zo geringe afstand van hen lagen, dat zij elkaar in hun gemeenschappelike taal konden beschreeuwen. Hij had echter dit beklemmende bewijs van de onredelikheid der oorlogspraktijk niet nodig om de onbegrijpelike waanzin van het krijgsbedrijf in te zien. Daarvoor had de fijne en diepe denker Andreas Latzko ook buiten dit verbluffende feit om, meer dan voldoende gronden.

Uit een Hongaars bankiersgeslacht geboren, was hij bestemd om eveneens bankdirecteur te worden, maar al vroeg had de neiging tot schrijven hem van dit zakelike milieu vervreemd. Voor de oorlog al had hij een goede naam in de Duitse journalistiek en letterkunde, en het bevel om onder de wapenen te komen, verraste hem op Java, op een wereldreis, die hij met vrouw en kind ondernomen en nog niet half voltooid had. Aangetast door tropiese malaria kwam hij in Europa terug en werd dadelik als artillerie-officier naar het front gestuurd. Zonder enthousiasme ging hij, en de onbeschrijfelik gruwelike praktijk van de moderne oorlog vervulde hem van de aanvang af met eindeloze ontzetting en walgende weerzin. Toen zijn slepende kwaal en zijn sterk aangetast zenuwgestel hem al meer ongeschikt maakten voor het harde en ruwe leven aan het front, weigerde de dokter hem achter de gevechtslinie te sturen ter genezing, indien

hij dat niet zelf nadrukkelik verzocht: dokters, die uit eigen inzicht mannen achter de vuurlinie stuurden, hadden te veel onaangenaamheden te verduren van hogerhand en verspeelden alle kansen op promotie. Ziedaar een der talloze bewijzen van de liefderijke gezindheid der zachtzinnige overheden, die de verantwoordelikheid op zich genomen hadden de strijdende legers zo gewetensvol mogelik te verzorgen. Latzko, bewerend dat zijn gezondheidstoestand uitsluitend ter beoordeling van de artsen stond, weigerde dat speciale verzoek in te dienen, wetende hoe grof, ruw en verachtelik men iedereen behandelde, die op eigen verzoek, hoe ziek ook, geëvacueerd werd; en de dokter liet hem verder dienst doen, hoewel hij van oordeel was, dat de zieke hoe eerder hoe liever naar het hospitaal moest. Tot Andreas Latzko, door shell-shock getroffen, neersloeg en als een volledig wrak werd weggevoerd. Achter het front oordeelde men zijn toestand zo ernstig, dat men bereid was hem een verblijf in Zwitserland toe te staan voor de duur van een jaar, onder voorwaarde — dat hij gedurende dit jaar afstand zou doen van zijn officiers-tractement!... Waartoe de dankbaarheid voor bewezen diensten een dierbaar vaderland al niet vervoeren kan!

Latzko, geduwd in een ziekenwagentje, schuddende en bevende van zenuwschokken met een lichaamsgewicht van nog geen veertig kilo, werd naar Zwitserland vervoerd en daar in een sanatorium verpleegd. Maar in dit wrak-geslagen, verwoest lichaam woonde een felle, vurige, diepe en onverwoestbare geest. Die getuigen wou, tot elke prijs, van al wat hij gezien en — begrepen had. Zodra Latzko weer een pen kon hanteren begon hij te schrijven over de afgrijselike

visioenen, die nog immer zijn geest doorspookten, de krankzinnigmakende afschuwelikheden van de massaslachting, nog duizendmaal schrikwekkender voor de zuivere, doordringende geest, die ze met redelikheid nadert, met klare gedachten tot de bodem hunner waarachtige betekenis peilt, met oprechte, brede mensenliefde beoordeelt. „Menschen im Krieg" ontstond. En nog te midden van het brullende oorlogsrumoer schalde deze kreet om menselikheid en rede over de wereld, klonk over alle grenzen, riep naar het hart en het verstand van ieder, die niet tot de dierlikheid-van-onverschillig-mensenslachter was ontaard. Met één slag was de naam van Andreas Latzko wereldberoemd. In twintig talen ging het boek de landen door.

Maar het lieve vaderland oordeelde, dat het voor een herstellend officier geen pas gaf boeken te schrijven met een anti-oorlogsgeest besmet. Anti-oorlog, zelfs in zo brede en diep-menselik-gefundeerde overtuiging als bij Latzko — *anti-oorlog,* dat betekende: *anti-vaderland,* dat betekende *hoogverraad.* En zó brutaal liet het vaderland zich in de kaart kijken, dat het de Ober-Leutnant Andreas Latzko bij verstek degradeerde tot kanonnier en veroordeelde tot de doodstraf. En wanneer niet een fijnzinnig en hoog beschaafd, humaan denkend gezant hem onopvallend onder zijn bescherming genomen had, zou men de stoutmoedige strijder voor de eenvoudigste redelikheid en menselikheid arglistig uit Zwitserland hebben weggevoerd en hem als een hond hebben afgemaakt. Het vaderland, dat immers zo zuinig pleegt te zijn op zijn grote mannen, vernielt ze gewetenloos, zodra de oorlog alle redelikheid heeft verbannen.

Latzko bleef in Zwitserland en zonder acht te slaan

op het gevaar, dat hem dreigde, begon hij onmiddellijk aan een nieuw anti-oorlogsboek, waarin hij nòg dieper, nòg feller, nòg vuriger het afzichtelike monster wou aanvallen, nog sterker geargumenteerd, nog krasser gebeeld, nog medogenlozer onthuld in al zijn weerzinwekkende, onmenselike, bloedgierige waanzin. En hij schreef *„Friedensgericht"* in het laatste jaar van de oorlog, najaar 1917 tot eind Junie 1918.

„Friedensgericht" (in tegenstelling met „Kriegsgericht") geeft een oorlogsbeeld van een ontstellende scherpte, een overweldigende kracht, een brandende afschuwelikheid. Niet zozeer nog door de verhaalde feiten als wel door de geest, die over dit alles zweeft en ons tot de kern van al de problemen doet doordringen. Latzko laat niet alleen het afschuwelike zien, maar dwingt de gedachten af te dalen tot in de diepste krachten van het afgrijzen, waar het *begrip* alleen ons binnen kan voeren.

„Friedensgericht" kwam te laat. In Duitsland en Oostenrijk werd het verboden, en na de revolutie wilde men van oorlogsboeken niets meer horen. Zo bleef dit boek betrekkelik onbekend, hoewel het beklemmender nog is dan „Menschen im Krieg", zuiverder bewust, dieper doorgrond. Latzko's vlijmscherpe, borende geest is nooit dieper naar het hart der kwesties gedrongen dan in dit huivering-wekkend-schone boek.

De verschijning van Remarque's „Im Westen nichts Neues" en de onverwachte enorme belangstelling voor dit oorlogsboek, heeft de stoot gegeven tot het ontstaan van een heele reeks andere, die alle in meerdere of mindere mate de wreedaardige waanzin van de volkerenkrijg aanklagen. Bijna zonder uitzondering zijn deze boeken vlot „gegaan". Wonderlik is onze

wereld! Tien jaar na de oorlog barst er plotseling een stormachtige belangstelling los voor oorlogslitteratuur; tweede-, derde-, zevenderangs auteurs worden razend gelezen — nadat een meesterwerk als „Friedensgericht" tien jaar vergeten had gelegen. En zelfs in deze tijd van verdachte belangstelling voor oorlogsboeken komt het nòg niet mee naar voren, wordt niet genoemd, zelfs niet ter vergelijking. Mensen, die geen haar van hun hoofd wagen door het schrijven van hun oorlogsboeken, zien zich fantastiese honoraria toevloeien — de man, die alles op het spel zette, ook zijn leven, zit, door de inflatie geruineerd, bijna vergeten in een uithoek van Oostenrijk, worstelend om het dageliks brood voor zich en de zijnen. En zijn boek, boeiender, grootser, dieper en geweldiger dan een der populair geworden andere, blijft vergeten liggen.

„Verdachte belangstelling", zei ik. Want laten wij ons vooral niet te veel illusies maken. Laten wij vooral niet vergeten, dat duizenden en duizenden zich op deze lectuur wierpen uit pure sensatiezucht en *niet* om de afschuw van de oorlog in zich te verdiepen. Nog maar al te veel wordt gezocht naar het aureool van de heldenroem om het hoofd der oorlogsmannen, de romantiek van het harde leven te velde, de spanning van strijd, overwinning en nederlaag, de niet onaangename huivering bij het griezelen om bloedige tonelen.

Daarom juist ben ik zo blij, dat „Friedensgericht" nu vertaald is en gelezen zal worden. Want de verdachte belangstelling kan *hier* niet argeloos zich overgeven aan zijn vreemde lust. Latzko staat dat eenvoudig niet toe. Onophoudelijk is de volle bewustheid van de onbedenkbaar wrede verdwazing, de onmenselike

ruwheid en redeloosheid van het bloedige oorlogsgeweld aanwezig en op zijn meeslepende wijze voert hij de lezer onweerstaanbaar binnen in het diepste begrip van heel deze helse afzichtelikheid, het ontstellende demonisme van de krachten, die de razende machinerie bewegen. Dit is de noodkreet van de ten dode gekwelde mensenziel, de ziel van een fijnzinnig en diep schouwend kunstenaar, opgestoten uit de laaiende hel zelf. Het werk van een man, die in de volle rijpheid van het leven in de brullende waanzin van het krijgsbedrijf geslingerd werd en er ternauwernood aan ontsnapte, gebroken naar het lichaam voor goed, maar ongeschonden naar geest en ziel, gefascineerd door de geweldige en onontwijkbare taak, de ogen te openen der millioenen verblinden en bedrogenen, die nòg niet beseffen, wàt oorlog zeggen wil.

Moge „Friedensgericht", laat, hier in Nederland tòch nog zijn verhelderend, bewust-makend werk doen.

Ter vermijding van overbodige opmerkingen zij hier nog medegedeeld, dat het boek in de vertaling hier en daar bekort is op verzoek van en in overleg met de schrijver.

A. M. DE JONG.

I.

VELDGRIJS.

Georg Gadsky, gekleed om uit te gaan, zat op de rand van zijn krib, liet zijn benen bungelen en staarde met saamgeknepen lippen naar buiten. Een matblauwe hemel welfde zich over de zwarte, naar sneeuw verlangende velden, — spreeuwen lawaaiden in de kale populieren voor de kazerne, — de lauwe wind, die door de open ramen de kamer in dreef, lei een zoete, verlammende moeheid over alle leden, als stond de lente voor de deur, en niet het feest van de dennebomen en de besneeuwde daken.

Het was de laatste Zondag vóór Kerstmis, de zogenaamde „gouden Zondag" voor de warenhuizen; het eerste Christusfeest in oorlogstijd. Nog wierp het schrikkelik gebeuren zijn schaduwen niet het land in; geen ontbering en geen dwang drukte de achtergeblevenen, alleen het onbezet blijven van de stoelen om de familiedis breidde een zachte weemoed over deze dagen voor Kerstmis. Een koorts had geheel Duitsland aangegrepen, een roes van dankbaarheid. Iedereen greep het Kerstfeest aan als de eerste gelegenheid om de gekwelde geliefden daar aan het verre front een goed woord toe te roepen; en wie als toeschouwer door de straten ging, moest wel de indruk krijgen, dat alle schatten der stad haastig werden ingepakt om weggestuurd te worden naar de kinderen-in-veldgrijs, die waarlik wel verdiend hadden, dat het vaderland hen rijkelik bedacht.

Maar deze golf van goedgeefsheid en soldatenaanbidding rolde de kazerne onverschillig voorbij. Voor het kleine postkantoortje naast de kazerne zagen de

soldaten de menigte aanschuiven, kartonnen dozen in alle afmetingen aanslepend, die hoog opgestapeld verder werden gezonden; afgunstig stonden zij aan de vensters en praatten. Zelfs de domsten voelden vaag de tegenstelling tussen de stormachtige behoefte van de bevolking om de landsverdedigers te eren en de behandeling, die hun in de kazerne ten deel viel. Vaak vloog na de oefening, als de sergeant-majoor de een of de ander erger dan gewoonlik „uitgekafferd" had, het bittere grapje door de kamer:

„Maar goed, dat m'n wijf niet hoort, hoe ze hier met ons omspringen, anders zou'et gauw uit zijn met'et respekt."

Dan lachten ze wel, en overtroefden de werkelikheid met kurieuze mogelikheden; maar achter de grappen loerde een grote ontstemming tegen het noodlot van deze oorlogstijd, dat huisvaders van hun moeizaam verworven voetstukken rukte en hen als het ware op de plaats van hun eigen zonen neerzette.

Ook Georg Gadsky voelde zich als vertrapt, als uit zichzelf weggescheurd en tot een verachtelike, geranselde gluiperd gedegradeerd. Hij had juist uitgerekend, dat de ijzeren krib, waar hij op zat, nu al sinds negen weken zijn tehuis was en vergeleek huiverend de mens, die nu naar zijn naam luisterde met de andere, die vol vrolike vastberadenheid en trotse zelfopoffering de kazerne was binnengestapt! Wat hadden zij van hem gemaakt?... In plaats van uit de hoogte neer te zien op de anderen, die altijd nog in hun alledagsgangetje voortsjokten, als wisten zij niets van de grote strijd, die daarbuiten woedde, keek hij door afgunst verteerd naar elke burger, die de kazernemuren alleen aan de buitenkant kende; en haatte, haatte deze molen, die alle trots, ieder restje

wilskracht en zelfsbewustzijn uit je ziel wegmaalde.

Kreunend stond hij op en luisterde naar de plechtige stilte, die het gehele gebouw vervulde. De vorige avond waren de verlofgangers in lange rijen naar het station gemarcheerd; alleen de „stadslui", die veld noch gezin hadden, bleven ook gedurende de feestdagen aan de paal gebonden als weerbarstige veulens. Zelfs op die boeren was hij jaloers! Had met wie dan ook van hen willen ruilen, om maar voor enige dagen verder weg te zijn dan de stem van de sergeant-majoor reikte...

Met trage, slepende schreden wandelde hij door de kamer, verstoord en vol weerzin, de handen onwillekeurig van zich weggespreid, als schuwde hij het, zijn eigen lijf aan te raken. De Pruisiese metselaarsbaas, die op de brits naast de zijne sliep, had hem met zijn weerzinwekkende manier van uitdrukken besmet:

„Die veegt z'n snotkoker an ons af!" placht hij te zeggen, als sergeant-majoor Stuff de fiolen van zijn toorn over het bataljon uitstortte; en het was Gadsky, als had deze beeldspraak een ondragelik gevoel van innerlike viesheid, van bezoedeling in hem vastgehaakt. Hij moest altijd aan die groezelige handdoeken denken, die iedereen in het voorbijgaan gebruiken kon. Waarachtig: ook zijn ziel droeg de sporen van de vuile vingers zijner gezamelike meerderen!... In heel de drie-en-dertig jaren van zijn leven was zijn eergevoel niet zo vaak en zo diep gekrenkt als in deze korte negen weken. En waarom?... Omdat hij uit eigen aandrift de zware last op zich genomen, vrijwillig voor de militaire dienst zich beschikbaar had gesteld. Daarom? Moest hij zich daarom nu laten uitschelden, vernederen, beschaamd maken en verachtelik behandelen door doodgewone, kortzichtige indi-

viduen? Wat een waanzinige streek had hij dan uitgehaald!...

Grimmig ging hij weer op zijn krib zitten en woelde verder in zijn wonden. Wat had hem eigenlik tot die noodlottige stap gedreven? Van alle kanten was het hem afgeraden; tot op het laatste ogenblik nog hadden machtige beschermers hem vrij willen maken van zijn gegeven woord; en hij bleef hardnekkig bij zijn besluit. Hoe had hij kunnen denken, dat het zo zou uitvallen?... Een wilde, kokende verontwaardiging sprong weer in hem op bij de herinnering aan zijn intrede in de kazerne, toen als het ware bij wijze van opheldering de heerszuchtige stem van de sergeantmajoor hem toesnauwde, en hij, Georg Gadsky, enkele minuten vroeger nog de beroemde pianist, die door regerende vorsten aan hun tafel genodigd werd, daar stond als een kwajongen, die een klap om zijn oren heeft gekregen, ten aanschouwe van honderd onderdanig grinnikende kerels. In plaats van de achting, die zijn besluit toekwam, trof hem giftige hoon; alsof hij voor de grootte van zijn offer, voor zijn kunnen en de plaats, die hij zich in de wereld veroverd had, juist bizonder diep vernederd moest worden. Zijn kollegaas echter, die uit „welwillendheid" enige stukken op de piano speelden ten gunste van een of ander oorlogshulp-komitee, die oogstten in alle kranten de warmste dank voor hun opoffering!...

Alle voorschriften en verbodsbepalingen ten spijt, wierp hij zich languit op zijn strozak en sloot de ogen.

Had Mathilde toch niet misschien ook een beetje schuld?... Zij was de eerste dagen, al wou zij het ook niet bekennen, helemaal weer het Pruisiese officierskind geworden; zij was met schitterende ogen naar het raam gelopen, zo vaak er een marcherende troep voor-

bij kwam; zij had urenlang voor de redaktiegebouwen op telegrammen staan wachten. Alles ging haar te langzaam, alle mensen leken haar te stomp, te onverschillig; het hele Zuiden werkte plotseling op haar zenuwen, zodat zij liefst maar dadelik naar Berlijn gereisd was, zo vreemd voelde zij zich eensklaps in de anders zo geliefde stad. Voor het uiterlik bleef alles bij het oude; hij bracht haar naar de schouwburg, haalde haar na de repetitie weer af, en zij stak hem haar lippen toe voor een kus. Maar het was als een gebalsemde hartstocht, als een kwitantie voor het genoten geluk. De kunstenares, die zich over alle vooroordeelen heengezet had, uit liefde voor hem gebroken met haar ganse voorname verwantenschaar, was achter de freule Von Moellnitz verdwenen! Wat betekende de virtuoos Gadsky, wat betekende zijn gejengel nog voor haar, die aangestoken was door de blinde geestdrift dier dagen, die oorlog verwisselde met overwinning, slechts vaandels en triomfbogen zag, waar graven en bloedige stapels lijken de weg aangaven? ...

Nu ja, nu wilde zij ook niets meer weten van die ongehoorde slachterij! Nu oordeelde zij het ook een misdaad, als hij zijn handen, zijn „geheel enige" handen — zoals zij ze noemde — aan een geweer verspilde, dat immers ieder ander ook voor hem kon afschieten. Nu was er weer een kunst, die evengoed haar rechten had als de oorlog. Had hij geduldig moeten wachten tot zij bij hem terugkwam? Schaamteloos op betaling van zijn wissel moeten aandringen, als een schuldeiser? ... Was het te verwonderen, dat hij zich had laten meeslepen in haar roes?

Met een plotse ruk richtte hij zich op. Nee ... bah! Was het al zo ver met hem gekomen, dat hij wegkroop

achter een vrouwerok? De verantwoording voor zijn daad op zijn minnares wou afschuiven?... Bij God, ze bereikten merkwaardige resultaten in dit opvoedingsgesticht, waar ze de pupillen op de weg naar de heldenmoed vóór alles leerden in angst en beven voor knopen, tressen en sterren stram te staan!

Trots richtte hij zich hoger op en wierp de vernederende gedachte verre van zich. Hijzelf droeg alle schuld! Hij alleen! Zijn krankzinnige eerzucht, zijn overmoed, zijn hartstocht om altijd om de hoogste inzet te spelen hadden hem in dit avontuur verwikkeld. Was de oorlog een jaar vroeger of een jaar later gekomen, hij zou zich wel driemaal bedacht hebben, alvorens deze stap te doen. In dit ene jaar, juist nu, had de verzoeking niet tot hem mogen komen!

Hij was immers zo juist eerst aangekomen, lag in de haven, traag en zonder wensen, met slappe zeilen, week neergevleid op een zak vol heerlike herinneringen, en hij had aan de toekomst niets meer te vragen... Wat kon hij nog meer verlangen?... Drie voorbeeldeloos succesvolle winterreizen vormden de inhoud der laatste drie jaren. Een triomftocht door Amerika en een tournee door Rusland hadden hem in dollars en roebelbiljetten een vermogen op de hals geschoven, waarvan hij soms verontrust denken moest: zoveel geld kon vast niet op redelike wijze verkregen zijn!... Een tehuis had hij zich gesticht, dat tot in de kleinste kleinigheden de vervulling zijner wensen was; — de boeken, die hij zich in alle hoeken van de wereld bij elkaar gescharreld had, werden feestelik ingebonden en omlijstten zijn leven... slechts één enkele worm knaagde nog aan zijn tevredenheid: z'n moeder was kort voordien gestorven, en hij had niemand met wie hij zijn geluk delen kon. — Daar ont-

moette hij in Parijs, waar hij als een ongekroonde koning gevierd werd, toevalligerwijze Mathilde; en nog eer zij het zelf goed wisten, hadden zij zich al met duizend weerhaken in elkanders leven vastgehecht! Zij gaf zich geheel, — wierp eer en goede naam als nutteloze rommel weg, doorbruist van de zware, hardnekkige hartstocht der laat ontwaakte vrouwen. Geen andere steun wou zij hebben dan zijn armen en haar stem, die de vertoornde familie haar niet ontnemen kon. Hij stond beschaamd tegenover deze offervaardigheid; stortte zich op al zijn connecties en rustte niet, eer hij, stralend van vaderlike vreugde, haar benoeming aan het Hoftheater in handen had.

Zo vond de lente hen onder één dak, en hun dagen gingen als een rivier, die zijn bedding van dag tot dag dieper uitgraaft, maar ook van dag tot dag breder en langzamer voortstroomt...

Alles wat de gehoonde zoon van de stationschef op een klein, Zuid-Duits mijnwerkersdorp zich als onbereikbare sprookjesheerlikheid gedroomd en zich dan met verbeten trots tot doel gesteld had, lag als een bergtop, die hij overgeklommen was, onder hem.

Op zijn drie-en-dertigste jaar zat hij daar als een herkauwend dier, veroordeeld de rest van zijn leven door te brengen met het incasseren van verdere concerthonoraria!

En toen kwam de oorlog!

Voor hem lag plotseling een geheel nieuwe weg; de ongedachte mogelikheid nog eens van voren af aan te beginnen; en dat had hem verleid! Alleen dat! De hele Georg Gadsky, met alles wat hij al bereikt had, zo maar op de groene tafel te smijten, in de oceaan van veldgrijze droppels te gooien, die alles verzwolg, wat niet krachtig en moedig en mans genoeg was,

zichzelf omhoog te werken; hoe zou hij de verzoeking hebben kunnen weerstaan zichzelf opnieuw te bewijzen, wie hij was, alles opnieuw te veroveren? ...

Terug komen bij Mathilde als held, als met eretekenen overladen officier, als een complete kerel, die het leven voor de twede keer overwonnen had ... deze voorstelling was zijn noodlot geweest! ... Als een dwaze knaap, die uit het ouderhuis wegsluipt, dronken door de lektuur van Robinson Crusoe, even blind en plomp was hij in zijn verderf gelopen! Nu zat hij in de val en staarde gekneveld terug naar de vrijheid, die hij moedwillig van zich geworpen had!

In woede ontstoken bleef hij midden in de kamer staan en keek naar de twee anderen. Die hadden tenminste geen reden, zich met zelfverwijt te kwellen; zij hadden slechts het bevel opgevolgd, gehoorzaamd aan de ijzeren dwang. Vol haat keek hij naar Fröbel, die juist zijn scheergerei inpakte, een liedje voor zich heen neuriede en in zijn tuniek schoot. Als een goede fee hem toch dit vrome, bangelike, kleine schoolmeestertje maar voor de neus gehouden had! Hij zou gered geweest zijn. Een gewoon sterfelik mens zou hij zeker in zijn gezicht uitgelachen hebben bij de onwaarschijnlike voorspelling, dat zo'n akelig, laf kereltje hem in het leger de baas zou blijken. In het leger! ... In een beroep, dat naar zijn kranke voorstelling in de eerste plaats dapperheid, hoog zelfvertrouwen, trots en uithoudingsvermogen vereiste, en dat gluipers en strooplikkers niet gebruiken kon.

Met gebalde vuisten wendde hij zich af en ging dichter op Weiler toe, die op een omgekeerde kist bij het twede venster zat, gebogen over de drukproeven van zijn nieuwe boek. Was het niet merkwaardig, dat deze twee mensen, die hij de eerste dag, toen zij nog aan

de poort wachtten om binnengelaten te worden, had aangesproken, zijn enige omgang gebleven waren? ... Hij dacht aan die koude, mistige morgen, aan de vele huiverende, vijandig uitziende gestalten, en aan zijn schrik bij het aanschouwen van deze mensen, die nu zijn dagelikse omgang zouden worden. Stompzinnig, versleten, als met zware gewichten behangen, stonden zij daar, verwaarloosd naar lichaam en ziel; en uit deze dicht opeengedrongen groep steeg een geur op als was er in de nabijheid een kelderdeur open gezet ... De boosaardige blikken, die naar zijn betere kleding geworpen werden, gaven hem een gevoel of hij naakt stond, en zijn ogen zochten vol heimwee in het gedrang naar een soortgenoot uit zijn eigen wereld.

Zo vond hij Weiler, angstig tegen een pilaar gedrukt, hield hem voor een simpele, goedmoedige bankbeambte, en had wel luid willen jubelen, toen hij na weinige woorden in hem de fijne, eigenzinnige dichter herkende, die hij al zo dikwels tegen domme kritiek in bescherming genomen had. Onmiddellik had zich de tovercirkel om hen gesloten; zij stonden, onder de bescherming van hun verwante geesteswereld, als op een eiland; en hun isolement had ook Fröbel naderbij gelokt, die met zijn meisjesachtige schuchterheid de opmerkzaamheid van enige spotvogels getrokken had. Hij was hun trouw gebleven, ondanks de schaduw, die hun impopulariteit bij de meerderen op zijn vlekkeloos gedrag wierp; en deze aanhankelikheid dwong ook Gadsky tot toegevendheid tegenover zijn zwakheden.

„Ga je al weg?" riep hij hem verbaasd toe, toen hij hem met overjas, muts en bajonnet getooid naar de deur zag gaan.

„Nou, en of!" antwoordde Fröbel vergenoegd.

„Majoor Stuff heeft me verlof gegeven uit te gaan zonder eerst nog inspektie te maken."

Gadsky boog het hoofd om het bittere lachje, dat zijn mond vertrok. Bij God, dat was de rechte man voor de lui hier! Zijn baardig gezicht straalde om de genadige gunst, als was hij leerling van een volksschool in plaats van onderwijzer en huisvader.

„De aankomende onderofficier! Weet je 't al?" riep Gadsky honend naar Weiler, en wees op de deur, die zich juist achter Fröbel gesloten had. „De enige, die daarvoor waardig gekeurd werd! Waarschijnlik hebben ze aangenomen, dat een man, die gewoon is het rietje te zwaaien, ook tegenover ons, rekruten, de goeie toon wel zal weten te vinden! Had jij ooit kunnen dromen, dat juist eigenschappen als die van Fröbel de krijgsman sieren?"

En na enige schreden door de kamer, ging hij opgewonden verder:

„Is 'et geen schande, dat ze een kerel, die de tranen in z'n ogen krijgt alleen al bij de gedachte, in 't veld te moeten trekken, de grootste lafaard van 'et hele bataljon, bevorderen, alleen..."

Weiler had zijn manuscript dicht gevouwen en keek verwonderd naar het grimmige gezicht van Gadsky. Gelaten viel hij in:

„Waarom gebruik je dat lelike woord? Wat is nou „laf"? De arme Fröbel ziet, als ie van granaten en stormaanvallen hoort praten, onfeilbaar zijn eigen lijk of z'n afschuwelik toegetakeld lichaam voor zich liggen. Zijn fantasie werkt alleen aan afschrikwekkende visioenen, daar kan hij ook niks aan doen. Als hij zich ongedeerd door een kogelregen zag schrijden en als gedekoreerde, bewonderde held naar huis terugkeren, dan zou hij meteen niet meer laf zijn! Dat is allemaal

enkel een kwestie van temperament! Zelfs de overste van de artillerie Buonaparte werd wit om z'n neus, toen ie voor de eerste maal een granaat wat dicht in de buurt zag springen; en hij gaf de ouwe houwdegen van een generaal, die hem spottend vroeg of ie soms bang, was het weloverwogen antwoord: „Als u maar half zo bang was als ik, generaal, was u allang weggelopen!"

Gadsky schudde nijdig het hoofd.

„De vergelijking tusschen Napoleon en Fröbel lijkt me een beetje gewaagd", zei hij geërgerd. „Het komt er ook wel een ietsje op aan, wat je te verliezen hebt. De kroon van Frankrijk of de tweekamerwoning van Fröbel. Ik wil mezelf allerminst bij Napoleon vergelijken, maar ik speel toch een heel wat hoger spel dan Fröbel! Tien jaar lang hebben ze me thuis geranseld en uitgelachen om me mijn nonsens uit m'n kop te jagen; tien jaar lang daarna heb ik mezelf gedresseerd als een onverbiddelike dierentemmer, terug en weer terug aan de vleugel; en toen eerst was het doel, dat ik me gesteld had, bereikt! Toen eerst zat in de Orient-express, die alle dagen het kleine stationnetje van m'n vader voorbij suisde, op een dag Georg Gadsky als passagier, en schoot alle kwellingen, alle bosjes en alle muren voorbij, die hem hadden zien huilen en in de grond bijten!... Weeg toch es af, wat ik verlies! Wat het betekent, overwonnen te hebben; zelf zo een soort sneltrein geworden te zijn, die langs vol eerbied groetende mensen wegschiet over rails, die voor hem apart vrij gehouden worden..."

„Geloof me, voor de arme Fröbel wegen zij..." wilde Weiler weerleggen, maar het woord scheurde van zijn mond weg, als met een schaar in tweeën

geknipt. Gadsky volgde zijn ogen, keerde zich met een ruk om en verstijfde in de militaire houding bij de aanblik van de sergeant-majoor, die juist de deur open stiet en binnen kwam. Dadelik vulde een ademloos zwijgen de kamer, als ging van de forse, breedgeschouderde man een hoogspanning uit, die ieder ogenblik met ontlading dreigde. Zijn kleine, achterdochtige ogen tuurden scherp in alle hoeken, gleden over bedden en planken op zoek naar iets, dat tegen de voorschriften was. Toen kwam sergeant-majoor Stuff zacht snuivend dicht op Gadsky toe en bleef voor hem staan. Hij voelde instinktmatig de haat, die hem tegemoet sloeg en dadelik ontvlamde ook in hem een stomme vijandigheid. Tot aan de deur was hij goedgemutst geweest en vast van plan ook de twee zwarte schapen bij uitzondering eens geen moeilikheden in de weg te leggen. Het Kerstfeest stond voor de deur, het grootste deel der rekruten was met verlof, er was weinig te doen in het lege gebouw, en dat stemde hem al mild. Dan had hij 's morgens aardig gewonnen met kaartspelen, hij was voor de rest van de dag op een verjaarsfuif gevraagd, kortom, hij had helemaal geen zin om honds op te treden! Maar de enkele aanblik van Gadsky, die zo vastbesloten z'n hoofd ophief, deed zijn gramschap opnieuw losbarsten, en zijn hele kogelronde lichaam spande zich als wou het de weerstand, die stom zich voor hem oprichtte, onder de voet lopen.

Sergeant-majoor Stuff was niets minder dan een soldatenpester; hij hield zich zelfs voor gemoedelik en inschikkelik, voor zover dat dan overeen te brengen was met zijn waardigheid en zijn zware taak: de jaarliks toestromende rekrutenhorden discipline bij te brengen.

Hij had de uitgesproken behoefte voor een „vaderlik" meerdere door te gaan, en de agressieve hoogmoed van die verdomde pianospeler bracht hem tot razernij! Hij was gewoon de mannen bij wijze van straf te verbieden uit te gaan, alleen om zich in de laatste minuut genadig te kunnen tonen, en meende dan recht te hebben op een dankbare hondenblik. Dat de oorlog hem alleen ouwe karkassen op zijn dak stuurde, was hem hevig antipathiek, maar het kon hem niet bewegen zijn systeem te veranderen. Gadsky's zelfbewustzijn, de onuitgesproken weigering om tegen „zijn sergeant-majoor" als tegen een godheid op te zien; die hele uit verwaandheid en huichelachtige dienstijver samengestelde weerbarstigheid was iets, dat overwonnen moest worden! Een rekruut, die zich door zijn majoor niet inschikkelik uit de hoogte liet behandelen, en ieder vertrouwelik lolletje met ijzige ernst beantwoordde, moest net zo lang getuchtigd worden, tot ie uit je hand vrat. Waar haalde die ellendeling het recht vandaan, de goeie papa Stuff, waar alle soldaten van hielden, vol haat giftig aan te kijken als was ie de duivel zelf? ...

„Ik zal jou wel leren!" beet hij hem van zeer nabij en zonder enige inleiding toe; en zijn voorhoofd werd donkerrood, toen Gadsky onberispelik in de houding bleef staan, zonder te verbleken, integendeel: met een verachtelike, koude blik in de ogen. „Je zult nog wel es ondervinden, wie van ons tweeën de sterkste is!" vulde de majoor zijn bedreiging aan, en ging naar Weiler, alleen om tijd te winnen. Een ogenblik voelde hij de verleiding er deze maal ernst van te maken en die dwarskop z'n feestdagen radikaal te bederven! Alleen het instinktieve gevoel, dat het gemakkeliker zijn zou deze man de beenderen te kra-

ken, dan zijn eigenzinnigheid te breken, deed hem dit plan weer opgeven. Hij nam Weiler maar vluchtig op, trok zijn tuniek recht, wilde in het vervolg z'n laarzen nog mooier zien blinken, en drentelde dan weer besluiteloos naar Gadsky terug.

Weer werd het zo stil in de kamer, dat ieder zijn aderen hoorde kloppen. Toen had de majoor besloten het bij een kleine waarschuwing te laten, en na kort overleg pakte hij de middelste knoop op Gadky's borst.

„Waarom is deze knoop niet gepoetst?" brulde hij.

Gadsky zweeg.

„Ben je doof?" bulderde Stuff zo luid, dat de ramen rinkelden. „Waarom heb je je knopen niet behoorlik gepoetst?"

„Met uw verlof, majoor: ik heb ze gepoetst", antwoordde Gadsky met ijzige kalmte.

De majoor schuimbekte. In tientallen jaren van oefening had hij het zo ver gebracht, dat hij een knoop, die hij niet gepoetst wou vinden, al kon hij hem dan ook niet als vuil zien, toch als vuil kon voelen.

„Gepoetst? Noem jij dat gepoetst? Als jij je niet binnen een kwartier met blinkend gepoetste knopen bij mij meldt, beneden aan de wacht, dan blijf jij in de kazerne! Vandaag en op allebei de feestdagen!

„Tot uw orders, majoor!" schalde het hem na, terwijl hij de deur dreunend in het slot gooide en zwetend van opwinding de trappen afliep naar zijn vrouw, die voor de poort op hem wachtte. Grommend zei hij haar dat ze daar nog maar een minuut of wat blijven moest, en wendde haar dan wrevelig de rug toe.

Hij was ontevreden met zichzelf. Waarom had ie

zich nou weer mee laten slepen? ... Wat had 'et voor zin ... Op die manier werd de kerel hoe langer hoe weerspanniger. Je moest 'em krachtig aanpakken of helemaal niet. Hem een flinke douw geven, dat de schrik erin kwam, of ... Alle hem ten dienste staande middelen liet hij aan zijn geestesoog voorbijgaan, en wierp zijn vrouw, telkens als hij haar passeerde, moordzuchtige blikken toe. Zij was de schuld van die hele rotzooi! Haar inval was 't geweest, de pas ingelijfde pianopingelaar in hun woning te ontbieden om hun gasten, twee wachtmeesters met hun vrouwen, wat voor te spelen. Maar toen had die kerel verklaard, dat hij op een ontstemde piano — die had notabene zeshonderd mark gekost! — in geen geval spelen kon, en hij gaf zelfs voor, dat hij het lied: „Püppchen, du bist mein Augenstern", dat de gasten graag horen wilden, als beroemd klavierkunstenaar niet kende; toen bleef er weinig anders over dan hem maar weer te laten gaan en hij was geblameerd geweest tegenover de twee kavaleristen, die het aan puntige opmerkingen niet hadden laten ontbreken. Wat kon je beginnen tegen een vent, die weigerde zijn majoor een plezier te doen, inplaats van zich door de uitnodiging vereerd te voelen? Tot prestaties buiten de dienst kon hij hem niet dwingen. Maar de kerel moest toch leren, wat het zeggen wou, zich met een verwaand smoel zo tegenover zijn onmiddellike meerdere te gedragen! En van die tijd af was er geen houden meer aan! Van dag tot dag werd de zaak al erger en erger! Die gek stak zijn neus hoger in de wind naarmate je hem dieper neerdrukte; hij wou zich niet klein tonen, en toch: hij moest, hij moest onvoorwaardelik leren zich nederig te gedragen! Stuff verzekerde zichzelf met gebalde vuisten, dat het zo moest ... moèst!

„Die Gadsky soms weer?" lispelde zijn vrouw nieuwsgierig, vol medelijden met haar arme, gekwelde man, die zelfs des Zondags nog geen rust kon nemen. Maar bij het antwoord, dat zij naar haar hoofd geslingerd kreeg, leek het haar raadzaam, zich terug te trekken, en dus wachtte zij op enige afstand nieuwsgierig af, of haar veronderstelling zich bevestigen zou.

Mevrouw Stuff was, eer zij haar man uit de keuken van zijn regiments-kommandant naar het altaar volgde, jaren lang keukenmeid geweest bij deftige families, en de zucht zich over al de ondergane vernederingen te wreken laaide nog steeds hoog in haar. Nooit verzuimde zij een gelegenheid om zo'n in de puntjes uitgedost adspirant-reserve-officiertje, zo'n verwend zoontje van haar vroegere tirannen, zo lang mogelik in de gang of voor de deur te laten wachten; en die verwaande kwast, die haar voor spot had laten staan tegenover haar gasten, nou, die gunde zij pas goed alle kwaads. Groot was haar vreugde, toen zij werkelik de gehate booswicht zag verschijnen, en hij op de openbare straat en onder levendige belangstelling van voorbijwandelende burgers, stevig uitgeveterd werd. Trotse genoegdoening straalde uit haar bloedrijk gezicht, toen zij, gearmd met haar machtige heer gemaal, verachtelik langs de stram staande zondaar heen stapte.

Gadsky liep zo snel weg, dat Weiler moeite had hem met zijn korte beentjes bij te houden.

„Ik heb de knopen niet aangeraakt!" riep hij, en zijn stem sidderde nog van ingehouden woede. „Niet aangeraakt! En toch blonken ze nou ineens! Maar die kerel heeft het mis! Met zulke chicanes zal ie me niet klein krijgen!"

„Hij meent 't misschien niet eens zo kwaad", suste

Weiler. „Je had 'em ook in godsnaam maar wat voor moeten spelen".

„Wat had ik?" stoof Gadsky op. „Me vereerd moeten aanstellen, wat? En waarom? Zeg nou es waarom? Omdat ik vrijwillig bij 'em gekomen ben om van hem te leren granaatwerpen en wat er nog meer bij het oorlogvoeren behoort; daarom soms? Nee, man, al zouen ze me dood pesten, ik blijf wie ik was en ben. Een behoorlik mens, die toch altijd nog wat geleerd heeft, en wat tot stand gebracht, kan onmogelijk ineens niks meer waard zijn omdat ie in dit dwangbuis gekropen is!"

Na een kleine pauze ging hij grimmig verder:

„Als ie niet zo stom was, moest ie me dankbaar zijn, dat ik de waardigheid van zijn beroep tegen hem verdedig!... Maar ik weet wel wat ik doe! Ik zal er met vaandrig Von Krülow over spreken. Vandaag nog! Hij zal me niet weer zo koejeneren, die verdomde kuchbokser!"

Weiler gaf geen antwoord. Hij wist wel, dat Gadsky veel te trots was om zich te gaan beklagen. En ook veel te verstandig om meneer Von Krülow in verlegenheid te brengen! De ervaren oude sergeant-majoor stond bij de kapitein heel wat hoger in aanzien dan de piepjonge vaandrig, die veel te zorgzaam met zijn ondergeschikten omging. Het ontbrak er nog maar aan, dat hij tegenover de majoor partij koos voor een rekruut!... Als ze thuis kwamen dacht Gadsky er natuurlik al niet meer aan om zich te beklagen. Het kwam Weiler merkwaardig voor, dat de woorden en daden van zo'n doodgewone, simpele vent als Stuff een man van Gadsky's rang ook maar enigszins beroeren konden. Liep hij daar nog niet altijd met hoogrode wangen en fonkelende ogen naast hem?... Je

moest je eenvoudig inspinnen! Een harde korst om je heen leggen, een isolerende laag van dromen en gedachten; en die hele militaire rommel, die bekrompenheden en grofheid langs je af laten glijden alsof het je niet aanging. Dan ergerden de anderen zich! Weiler moest lachen als hij dacht aan de machteloze woede, die zijn verstrooidheid bijna dageliks ontketende.

Zwijgzaam haastten zij zich, ieder in zijn eigen gedachten verdiept, door de drukte, reden een eind in een overvolle tram, zonder een woord te wisselen. En zij merkten elkaar eerst weer op, toen zij de trappen van Mathilde's woning bestegen. Op de twede verdieping kwamen zij langs de blinkend koperen plaat, die Gadsky's naam droeg. Hij wendde zich af en zag door de muur heen, liefkoosde in gedachten de boeken op hun planken. Zijn schreden werden zwaar; alsof zachte armen hem terughielden sleepte hij zich naar de volgende overloop en riep Weiler geërgerd achterna:

„Ren toch zo niet!"

Maar eigenlik voelde hij zich gevleid: zijn gezicht klaarde op in een tevreden glimlach. Wie eenmaal bij haar rondgekeken had, pelgrimeerde terug, als tot een schutsheilige!

De kleine vaandrig zat vast ook al boven.

„Waarom kom je dan niet?" vroeg Weiler hem, over de trapleuning gebogen.

„Dadelik! Dadelik! Bel jij maar vast," riep hij met stille spot terug.

Als kinderen naar de kerstboom, zo liepen ze allemaal naar haar toe, stelde hij trots bij zich zelf vast. En boven rinkelde het belletje, alsof de uitdeling van geschenken beginnen zou.

In de vestibule hing naast de jas van de vaandrig een ruige ulster, en een vilten hoed met versleten rand.

„Die verdomde Dondorf is er ook alweer!" bromde Gadsky.

Weiler glimlachte vermoeid.

„Dan wordt 'et weer bekvechten", meende hij schouderophalend. En terwijl hij zijn jas uittrok, voegde hij er goedmoedig aan toe: „Toch is ie aanhankelik! Iedere Zondag rammelen wij 'em door elkaar, en hij komt terug alsof er niets gebeurd was."

Gadsky wuifde afwerend met de hand. Hij haatte deze zogenaamde „oom" al van hun eerste ontmoeting af, en sedert de oorlog begonnen was, kostte het hem formeel moeite die lastige ouwe heer niet kortweg de deur uit te smijten. Hij was op de een of andere manier met Mathilde verwant, en liet zich niet weinig voorstaan op de vrijzinnigheid, waarmee hij hun onverbloemde verhouding over het hoofd zag. In werkelikheid echter werd hij veel meer aangetrokken door de weelderige maaltijden, de vrijkaartjes voor de opera en al de andere kleine behagelikheden, die een gemiddelde postambtenaar zich ook als weduwnaar niet kan veroorloven, dan wel door de familieverwantschap. Voor de zedelike levenswandel van zijn nichtje had hij — tot grote ergernis van Gadsky — het woord „verloofde" als kamerschut opgesteld, en sinds Mathilde als eerste altzangeres aan de hofopera geengageerd was, droeg hij een breedgerande vilthoed en een lavallière met franje.

Het eerste ogenblik voelde Gadsky de driftige aandrang, dadelik om te keren. Hij had niet de minste lust na de onwaardige scène met Stuff zich ook nog op te winden over de oom. Sinds de Augustusdagen was de ouwe heer als het ware tot militaire dolheid ver-

vallen; onophoudelik liep hij te pralen, alsof hij met eigen vuist de poorten van Luik had open gestoten. Loonde het de moeite zich om deze ouwe ezel nog eens woedend te maken?

Hij greep al naar zijn muts en jas, — daar ging de deur open, en Mathilde verscheen, met de theepot in haar hand. Een plotse verslapping viel over Gadsky's leden, toen hij haar daar zo slank en smal, hoog opgericht in de deuropening zag staan, en van verre al die onbeschrijfelike geur van verzorgdheid, weelde en behagelikheid rook. Aan weggaan dacht hij niet meer. Maar een trots, bijna boosaardig verzet, een stille, smartelike haat woog op zijn borst, werd meester over het tedere verlangen, dat hem tot aan de deur had voortgestuwd. Iedere Zondag herhaalde zich dit spel! Het hete heimwee naar haar nabijheid, dat hem over alle plagerijen in de kazerne heen hielp, en hem zes dagen lang deze minuut tegemoet deed zien als een verlossing, — het viel weg in het ogenblik van de vervulling, en veranderde in toornig weerstreven. Hij zei wel tot zichzelf, dat zijn teleurstelling veel erger zijn zou, als zij op een dag plomp, smerig en verwaarloosd te voorschijn kwam om beter bij zijn eeltige handen en zijn ganse verschijning te passen. Maar toch overviel hem bij elke ontmoeting weer het wantrouwige gevoel, dat zij zich zijn noodlot niet al te zwaar aantrok!... Wel werd de vijandige opwelling altijd in korte tijd overwonnen; hij richtte zich op aan de vrede, die van haar uitstraalde, zag sergeant-majoor, kapitein en kazerne langzaam wegzinken; maar 's Maandags kwam het hem dan verduiveld hard voor weer de infanterist Gadsky te moeten worden, en als de week om was, had ook de vijandschap zich weer in hem opgehoopt.

Zij begroette Weiler het eerst, liet hem aan zich voorbij de kamer binnen gaan, vlijde zich dan liefkozend tegen Gadsky aan, en streek hem met de vrije hand over zijn haar.

„Pas op! je zult je mooie japon aan me vuil maken!" riep hij, achteruit wijkend, en zijn mond werd hard en smal als de rug van een mes. Maar de verschrikte blik, die hem trof, was zozeer van begrijpend meegevoel doormengd, dat hij zijn uitroep dadelik betreurde, haar smalle, geurige hand naar zijn lippen hief en al haar vingers afzonderlik met kussen bedekte.

Als een golvende mantel legde het verlangen zich om hun lijven, hulde hen ganselik in, tot zij met gesloten ogen mijlendiep verzonken!

Dan ging hij, nog zwaar ademend naar de anderen, stak de vaandrig de hand toe, en wrong zich met gerimpeld voorhoofd voorbij Dondorf. De geforceerde, wantrouwige vriendelikheid van de ouwe kruiper prikkelde hem dadelik tot ijzige afweer.

„Het verwondert me, dat u vandaag zo vrolik is!" riep hij hem toe. „U hebt deze week waarachtig geen enkele overwinning behaald!"

„Dat komt wel weer; geef mij maar een beetje tijd," antwoordde Dondorf met zijn zoetelik grinniklachje en keek vol haat naar de hem toegewende rug. „Zoals ik daareven tot m'n spijt hoorde, hebt u ook geen al te plezierige week gehad!"

Hij wees met zijn duim naar vaandrig Von Krülow, aan wie Weiler haastig de nieuwste wandaad van Stuff vertelde.

„Ach, laat dat toch! Ik heb je niet gevraagd m'n verdediger te zijn!" riep Gadsky bars, en deed zijn best Mathilde van het groepje weg te trekken. Hij hield er niet van, dat zij van zijn leed hoorde, schaam-

de zich voor haar als een gestrafte knaap. „Kom, ga mee... trek je niks van die onzin aan!" verzocht hij haar heerszuchtig. Maar zij had de eerste woorden al gehoord, trok zich los en ging naar de anderen, het hoofd even naar voren gebogen, met trillende neusvleugels.

Toen werd hij ernstig boos, en riep verontwaardigd naar Weiler:

„Beklaag je toch over je eigen lot! God weet, dat 'et jou niks beter gaat dan mij!"

Toornig wendde hij zich af, alsof het hele gesprek hem niet aanging, slenterde naar de vleugel, ging zitten en begon zachtjes te fantaseren. In stilte was hij diep geroerd door Weilers ijver. De arme kerel had met zijn brekelike, krachteloze leden meer te lijden dan wie ook; iedere avond zakte hij uitgeput op zijn brits ineen, en genoot als „stuk ellende" en „slaapmuts" de zeer bizondere opmerkzaamheid van de kapitein. En alles verdroeg hij stilzwijgend als een Indiese fakir. Zodra het echter een ander betrof wond hij zich dadelik over elk onrecht op. Ook nu weer liep hij storm tegen heel het systeem van heerszucht en geweldpleging, met een hartstocht, die de oom zo in het nauw bracht, dat zijn kortademige tegenwerpingen als hulpgeroep klonken, alsof hij stroomopwaarts roeide in deze vloed van woorden. Mathilde boog zich over de tafel naar de vaandrig:

„Zegt u mij eens, meneer Von Krülow, is er dan geen bescherming tegen de boosaardigheid van die afschuwelike Stuff? Ik vind het een verschrikkelike gedachte, dat de arme Gadsky weerloos aan alle luimen van die woesteling overgeleverd blijft."

Krülow werd rood, zoals altijd, als hij Mathilde's

ogen op zich voelde rusten, en haalde spijtig de schouders op.

„Tja... de discipline!" zei hij met lichte spot.

„Maar dat is toch geen discipline! Dat is slavernij!" riep Mathilde verontwaardigd. „Zo'n gemene kerel kan iemand uit pure boosaardigheid dood kwellen!"

„'t Is helemaal zo'n duivel niet!" wierp Gadsky er over zijn schouders heen tussen zonder zijn spel te onderbreken. „Was ie tenminste maar een echte boeswicht! Dan kon je je nog troosten met de gedachte, dat je ongehoord gewanboft had. Maar hij is nog goedmoedig ook! Je kan 'em niet eens haten om zijn domheid!"

„Meneer Gadsky heeft gelijk," verzekerde Krülow op zijn zachte voorzichtige manier. „U mag niet vergeten, freule Mathilde, dat die man al twintig jaar sergeant-majoor is, en nog vindt hij 'et volstrekt niet erg, als de kapitein hem bij gelegenheid eens onrecht doet. Hij is gewoon alles zwijgend te ondergaan, en zoiets als eergevoel bestaat in het verkeer met meerderen nu eenmaal niet voor iemand als deze Stuff."

„En u schijnt dat verkeerd te vinden?" viel Dondorf hem bitter in de rede, niet in staat zich te beheersen. „Ik zou wel es een leger willen zien, waar iedere infanterist z'n eigen persoonlikheid uitleefde!"

Door de zachte, altijd een beetje verwonderde ogen van de vaandrig schoot een staalharde glans. Toen vestigde hij zijn blik op het verbeten gezicht van de oom en antwoordde met de koele, onverzettelike zelfbeheersing, die men alleen in het Pruisiese kadettenkorps aanleert:

„Integendeel! Mij persoonlik is de denkwijze van sergeant-majoor Stuff natuurlik in vlees en bloed gedrongen. Dat ligt aan de opvoeding, die ik genoten

is vermoedelik het juiste woord niet... die ik... ontvangen heb. Maar ik begrijp, dat meneer Gadsky in de benijdenswaardige toestand verkeert, de dingen anders aan te voelen."

Hij schoof zijn manchet omhoog, en hield Mathilde zijn rechterhand voor:

„Ziet u die drie witte vlekken boven mijn pols, freule Mathilde? Die littekens draag ik van mijn elfde jaar af, van de dag waarop ik mijn intrede deed in het kadettenkorps. Op bevel van onze kamerkommandant, — hij was nog geen volle veertien jaar — moest ik toen mijn blote arm onbewegelik vooruit gestrekt houden en geluidloos, zonder te trekken, blijven staan, terwijl hij mij brandende zegellak op mijn huid liet druppelen. Ongelukkigerwijze wou de ene druppel, die hier rechts, niet doven en brandde tot op het been door!"

„Maar waar diende dat toe?... Dat is waarachtig middeleeuws!" riep Mathilde verontwaardigd.

„O, die soort proeven waren aan de orde van de dag. Soms wordt, zoals bij mij, Mucius Scaevola gespeeld, soms word je met een liniaal op je nagels geslagen, tot het bloed eronder uit springt."

Mathilde sloeg de handen voor het gelaat.

„Afschuwelik!" steunde zij. „En dat weten de ouders en..."

Weiler had bleek en met vertrokken gezicht geluisterd. Nu sprong hij op en begon hartstochtelik:

„Gelooft u alleen niet, meneer Von Krülow, dat deze opvoedingsmethode alleen bij het kadettenkorps werd toegepast! Overal werd het medelijden achtervolgd. Gevoel te tonen geldt sinds vijftig jaren onder ons als de grootste schande. Niet eens bij kunst en litteratuur hebben zij halt gehouden. Die zijn ook gemilitariseerd.

Ze hebben slechte mensen van ons gemaakt, opdat wij goede soldaten zouden zijn."

Verbitterd botsten de meningen en inzichten opeen in eindeloos debat.

Over Gadsky's moeilikheden met Stuff zei Mathilde halfluid met een bezorgd gezicht:

„Ik ben zo bang, meneer Von Krülow, dat Gadsky zich tot een of andere dwaasheid zal laten verleiden! Moet hij zich dan maar alles van die sergeant-majoor laten welgevallen? Is daar nu niets, helemaal niets tegen te doen?"

„Alles heeft natuurlik zijn grenzen," stamelde Krülow verlegen. „Zelfs de almacht van de meerdere is aan zekere regels gebonden. Als er bijvoorbeeld machtsmisbruik te bewijzen valt, ja... Maar zelfs dan?... Majoor Stuff zou hoogstens een dag of wat kamerarrest krijgen, en dat is bij wijn en een spelletje kaart best uit te houden. Meneer Gadsky zou echter vroeger of later..."

Ver naar voren gebogen had de oom nieuwsgierig toegehoord en zijn gezicht begon te stralen. Zegevierend viel hij in:

„Meneer Gadsky zou kennis maken met de krijgsraad!"

Weiler, die sinds het verhaal over de zegellak opgewonden heen en weer liep, bleef plotseling staan en woedend viel hij uit:

„De krijgsraad! Dat is uw hoogste wijsheid! Ook onze kapitein voelt zich zalig, als hij met die boeman dreigen kan. Maar begrijpen jullie dan niet, dat de hele monsterachtige eenzijdigheid, de hele gewelddadige verblinding van jullie „grote tijd" je uit dit woord tegengrijnst? Is het niet het verschrikkelikste onrecht, mensen te veroordelen, neer te schieten, op te sluiten,

alleen, omdat zij een zeker miezerig bundeltje begaafdheden en eigenschappen missen? Ik zou wel es willen zien, hoe het mensen als sergeant-majoor Stuff of onze kapitein vergaan zou, als er in vredestijd een gerechtshof bestond, dat van alle mensen gelijke bekwaamheden vergde en iedereen liet fusileren, die de differentiaal- en integraalrekening niet kon leren!... Waarom zouden dan juist de soldaten het recht hebben, andere mensen voor de krijgsraad te dagen en te veroordelen, alleen omdat zij niet in staat zijn, zich als woestelingen te gedragen! Is het geen afschuwelike waanzin, schapen af te slachten, onder voorwendsel, dat zij geen tijgers willen zijn?"

„Dat zou prachtig worden," smaalde de oom. „Een paradijs voor de lammelingen, die zich aan hun plicht willen onttrekken! Iedereen zou gauw verklaren, dat ie tot de schapen behoorde! Met dit systeem zou 'et gauw met ons gedaan zijn! Vertrapt en te gronde gericht zouden we worden!"

Gadsky lachte luid. Mathilde was opgestaan en terwijl zij Weiler voorbijstapte, dreigde zij hem met de vinger:

„Nou is 't weer zes uur geworden, en ik moet naar de schouwburg en de hele middag is met kibbelen voorbijgegaan. Maar pas op: de volgende keer zet ik een collectebus van het Rode Kruis op tafel en wee degene, die begint met ruziemaken!"

Verslagen greep Weiler naar haar hand en kuste die.

Dondorf wilde met nieuwe argumenten komen, maar Weiler zat in gedachten verzonken en antwoordde niet op de uitdagende onzin. Gadsky wendde de oom hooghartig de rug toe, maar zijn gezicht klaarde dadelik weer op, toen hij Mathilde binnen zag komen en haar glanzende blik de zijne zocht.

Vaandrig Von Krülow had zijn sabel al omgegespt en zijn jas aangetrokken, en wachtte op hen tweeën in de vestibule. Zijn stil, nadenkend gezicht was als overtogen van stralende tevredenheid. Hij ging naast Mathilde en Gadsky vooruit en zei, diep ademhalend:

„Het is tè prachtig, zooals jullie Dondorf afmaken. Alles wat ik vijftien jaar lang heb moeten verkroppen..."

Hij verstomde, daar Weiler met de oom de deur uitkwam; en zwijgend liepen zij de trap af. Voor de deur haalde Mathilde heimelik twee theaterbiljetten uit haar tasje en wendde zich tot Krülow met de vraag:

„Is 't nou absoluut onmogelik, dat de permissie tot elf uur verlengd wordt? Als u een woordje tot Zijne Majesteit de sergeant-majoor wou spreken..."

„Onzin," raasde Gadsky. „'t Is toch al uitgemaakt, dat de twee heren gaan zullen. Wees toch niet zo kinderachtig!"

Von Krülow stamelde:

„Heus, freule Mathilde... u overschat mijn macht!"

„Veel plezier!" riep Gadsky vastbesloten en reikte Mathilde de hand.

Zij probeerde hem nog terug te houden:

„Ik ben net zo goed bij stem vanavond!" bedelde zij. „De twede akte is om half tien..."

Maar Gadsky had zich al losgerukt, wuifde „Goede nacht" en ging weg, Weiler haastig met zich voort trekkend. Mathilde volgde hem met de ogen tot hij om de hoek verdween; toen haalde zij zuchtend de schouders op.

„In de grond is ie misschien wel blij, een uitvlucht te hebben!" zei ze met een mat glimlachje tot Krülow, die schuldbewust naar haar opzag.

Nadenkend, ieder in eigen zorgen verdiept liepen Gadsky en Weiler door de stad, wisselden af en toe een onbetekenend woord, zwegen weer. Tot Gadsky plotseling midden op straat stil bleef staan en slechtgeluimd vroeg:

„Waar gaan we eigenlik heen?"

Verbaasd stotterde Weiler:

„Ik denk... ik... eh... we moesten maar ergens wat gaan eten, niet?"

Gadsky keek rond, en wees op een grote bierkroeg, die aanmatigend zijn lichtkegel over de brede straat wierp.

„Daar horen we thuis!" riep hij boos. „Je ware lokaal voor gemene soldaten, deze vreetfabriek!"

De angstige blikken van Weiler, die een onoverwinnelike afschuw had van mensenmenigten en luidruchtigheid, ontlokten hem een boosaardig lachje. Hij schoof de weerstrevende dichter voor zich uit en klopte hem bemoedigend op de schouder:

„Vooruit maar! Naar binnen! Daar kan je genieten van je geliefde medemensen. Let maar es op hoe ze ons vieren zullen! Wij laten ons toch slachten om dat tuig nog zelfbewuster z'n bier te kunnen laten slurpen!"

De tafels waren dicht bezet, om de grote luchters zweefden wolken van sigarenrook en etensdampen; een geratel als van het snorren en bruisen van een geweldig raderwerk sloeg hen tegen. Midden in de zaal keerde Weiler om en stevende weer naar de uitgang, blij, dat hij nergens een vrije plaats vond. Toen pakte Gadsky hem bij de arm en trok hem mee naar een tafel vol lawaaimakende filisters, die onder luid geroep al plaats voor hen maakten. Al zijn verzet was vruchteloos, Gadsky boog overdreven hoffelik, ver-

klaarde — ook uit naam van zijn kameraad — de uitnodiging dankbaar te aanvaarden en loensde honend naar Weiler, die door twee aangeschoten reuzen naast hen op de bank werd neergetrokken. Hij had er een demoniese vreugde in, de vertwijfelde weerloosheid van zijn vriend aan te zien; hij wou de gelegenheid benutten om hem grondig te genezen van zijn sympathie voor het plebs en hitste het opdringerige gezelschap met allerlei verzonnen geschiedenissen doelbewust op, zich met de arme Weiler bezig te houden.

„Zelf ben ik nog niet in het veld geweest", weerde hij bescheiden af, „maar mijn vriend hier, zo bleek en zwakkelik als ie er uitziet, heeft zijn negen Engelsen al naar de andere wereld geholpen. 't IJzeren kruis zal wel niet lang meer uitblijven".

„Zo is 't goed!" brulde de dikke, die naast Weiler zat, en hield de geschrokken dichter een machtige klauw onder de neus. „Vooral geen Engelsen sparen! As die oplichtersbende maar geen pardon krijgt!"

Met diepernstige deelneming wendde Gadsky zich tot hem en vroeg eerbiedig:

„U kent ze zeker wel heel precies, die heren Engelsen? Mag ik vragen of u misschien ook aan de overkant geleefd hebt?"

De dikke sperde de mond open als een snoek.

„Hoezo?" stamelde hij achterdochtig; hij hervond echter aanstonds zijn zekerheid en schudde in protest de vuist: „Ik? Aan de overkant? Ja zeker, waarom niet? Nee, met die bende heb ik nooit iets te maken willen hebben!"

„O, ja, ja, ik begrijp 'et", antwoordde Gadsky met onverstoorbare ernst „u bent ze om zo te zeggen al uit de verte beu geworden. Heel begrijpelik! Hahaha!"

Weiler leed hellefolteringen. Hij boog zich over zijn

bord met gloeiende wangen en stikte haast in iedere mondvol eten, die hij moeizaam naar binnen werkte. De wreedheid, waarmee Gadsky zijn malle streken uithaalde, wekte nog dieper zijn verontwaardiging dan de weinige omslag, die hij met zijn persoon maakte. Hoe kon iemand de lichtgeloovigheid van deze goedmoedige domkoppen zo schaamteloos misbruiken?...

„Wanneer gaat et er weer op los?" vroeg een gebrilde meneer, die er als een klerk uitzag, aan Weiler, en dwong hem, ondanks zijn vertwijfelde protesten een sigaar op. Hij wou de waarheid zeggen, maar Gadsky voorkwam hem, trots over de tafel schreeuwend:

„Over drie dagen! We gaan naar België!"

Dadelik schoven de rode, vettig glanzende koppen dichter op hen toe en een vloed van vragen en raadgevingen stortte zich over hen uit. Ieder had de meest betrouwbare gegevens over de gruweldaden van de franctireurs! De dikke bezwoer Weiler, toch vooral geen enkele Belg te vertrouwen, ook de vrouwen niet, ja, die juist helemaal niet; de gebrilde vroeg, of hij nog geen stevig mes in de schacht van zijn laars had zitten, en vertelde over de populariteit van dit betrouwbare instrument, vrolik proestend, en met stralende uitvoerigheid, zoals geen slager het steken van een varken onder niet-vakgenoten zou durven schilderen.

Weiler hield het niet langer uit! Hij wierp een geldstuk op tafel, schoot in zijn jas, en onttrok zich aan verdere raadgevingen en gelukwensen door een snelle vlucht. Gadsky deed al het mogelike om dat onbehoorlike vertrek goed te maken. Hij liet zich eindeloos de hand schudden, al zijn zakken volstoppen met slechte sigaren, stemde brullend met het gelach in, dat elke bloeddorstige aanmoediging vergezelde en her-

haalde nog bij de deur geestdriftig de afscheidskreet: „God straffe Engeland!"

Op straat trok hij van afschuw een lelik gezicht en riep honend tot Weiler:

„Zo, nou heb je es een klein proefje genoten van het gezelschap, dat je zo na aan het hart ligt. Wou je nou..."

Weiler liet hem niet uitspreken. Hij stampvoette als een kwaad kind, had zijn ogen vol tranen, stotterde buiten zichzelf van woede en verontwaardiging:

„Jij praat waarachtig als een vorstenkind, dat buiten de wereld opgegroeid is! Wat hebben deze trage filisters te maken met de arbeiders, die ze altijd aanvallen?... Maar dat komt er ook niet op aan! En al zijn die mensen ook nog zo verstokt en zwakzinnig... je moest je toch schamen! Ja zeker!... Die arme duivels kletsen toch immers maar na wat hun lijfblad hun opdist. Iedere zin, die ze uitspraken rook compleet naar natte drukinkt. Als jij zo moedig bent, gebruik je woede dan tegen de schurken, die deze mensen op een dwaalspoor voeren en ze met vleierijen benevelen tot ze zich zelf niet meer kennen van opgeblazenheid! Denk je soms, dat die arme slokkers daar binnen ook niet liever als gevierde kunstenaars door de wereld gezworven waren en in staat gesteld zelf hun oordeel te bepalen? Het is wel goedkoop zich verheven te voelen..."

Hij brak plotseling af, en stapte de weg naar huis op met afgewend gezicht en wrokkig gesloten lippen.

Gadsky staarde hem verbluft aan.

„Nou geef ik 'et op!" verklaarde hij half luid. „Je bent onverbeterlik!... Arme duivels?... Noem je die lui arme duivels?... Die zullen nog aan dezelfde tafel zitten, als wij tweeën al lang ergens in vreemde

grond liggen te verrotten, en ze zullen hun mond nog altijd even vol nemen en zich verheven voelen boven alle andere volken, op kosten van de overwinningen, die zij helpen... vieren!"

Weiler gaf geen antwoord. Zo snel hij kon liep hij vooruit, door nauwe zijstraatjes langs de kortste weg naar het stationsplein. Hij kon zich niet losrukken van de herinnering aan dat kroeggesprek. Wat een uitdrukkingen daar gebruikt werden!... Het monsterachtige lijden, het vele bloed, het moorden en sterven, dat alles,... konden mensen vrolik lachend ontwijden met de woorden als „ze het broekie strak trekken"... „een rammeling geven"... „afrossen"... Wisten zij dan niet, dat knapen, weggerukt van voor de drempel des levens, als speelgoed doormidden gebroken en weggesmeten werden... dat huisvaders het hoofd op de naakte aarde leggen en sterven moesten, tot de laatste ademtocht gefolterd door de zorgen om hun kroost?... Wisten zij niet, dat millioenen ogen braken zonder gezien te hebben wat hun beloofd en voorbeschikt geweest was?... Dat millioenen in hulpelooze smart moesten aanzien hoe in weinige minuten de schoonste, rijkste levensjaren uit hun opengescheurde aderen wegstroomden?... Hoe konden mensen dat alles vergeten... over het bittere sterven van hele landen zich onderhouden in rauwe schertsende woorden, alsof het een alledaags vechtpartijtje gold?

Hij was eigenlik nooit echt geestdriftig voor de oorlog geweest, had zich enkel moeizaam een verklaring bij elkaar getimmerd; zoiets alsof hij voor zijn boekenplanken stond en met vuisten en tanden de werken verdedigde, die indringers verscheuren en bevuilen wilden. Nu brak ook deze smalle vonder reddeloos onder hem weg. Nog zag hij de begerige gloed in de

ogen van de hele schaar rond de tafel, toen er een, vol haat en nijd het bezit van de Engelsen bij elkaar rekende; hij hoorde het smakken naar de buit, die de zegepraal over zulk een rijkdom beloofde!... Als het onderhoud in een misdadigerskroeg vóór een winstgevende onderneming had het hele gesprek geklonken, en alles in hem kwam in opstand tegen de gedachte opgeofferd te worden voor zulk gewin, in dienst van een gezindheid, die zijn ziel vreemder en hateliker was dan de vijand, die hij zou doden.

Hij liep... verlangende naar zijn strozak, naar de donkere kamer, wou wegvluchten achter de zevenvoudige muur, die hij uit zijn gedachten en dromen rond zich kon opbouwen. Alsof hij verraderlik aangevallen werd, zo kromp hij ineen, toen Gadsky hem plotseling bij de mouw pakte en hem dwong stil te staan:

„Je wil toch nog niet naar huis? Onzin! Het is pas acht uur en we hebben de tijd tot half tien. Dienstmeisjes en soldaten geven geen minuut van hun uitgaanstijd cadeau. Kom, we gaan naar de bioscoop! Dat brengt je op andere gedachten!"

Vruchteloos beriep hij zich op zijn afkeer van de film, op zijn moeheid — Gadsky liet hem niet los. Hij had spijt van de scène in de herberg en hij wou voorkomen, dat Weiler zijn dag in verslagen stemming sloot. In de kazerne — dat wist hij — vrat die soort bitterheid reddeloos voort. Op de vier ijzeren poten van je brits lag je als in een gevangeniscel, begraven met je smarten, afgezonderd van iedere menselike deelneming. Hij liet niets onbeproefd, tot eindelik Weiler, geroerd door het berouw, dat uit zijn ogen sprak, zich mee liet trekken naar de ingang, die tussen bonte plakkaten en overwelfd door het licht-

dak der booglampen, als een opengesperde muil de straat opslokte.

Aanvankelik voelden beiden zich lekker in de duiternis. Na de ijzige wind vlijde de weke warmte van de overvolle zaal zich aangenaam om hun leden; eerst toen zij door en door warm waren, klemde de nare geur van de zat-gegeten Zondagse menigte als met een nauwe band om hun voorhoofd. Medelijdend bestudeerde Gadsky het smalle, eeuwig afwezige gezicht van Weiler, dat er in het vale, zwak van het witte doek terugkaatsende licht als een dodenmasker uitzag. Waar had deze man in godsnaam tot zijn dertigste jaar geleefd, dat hij als uit de wolken viel, wanneer iemand hem de gezegende middelmaat toonde? Had hij zich zijn volk werkelik als een compacte massa dichters en denkers voorgesteld? Dan behoorde hij als een zeldzame bloem, in een van zijn boeken gelegd te worden om tussen bedrukte bladen, voor de buitenwereld beschut, alleen verder te leven. Met bajonnet en geweerkolf in de strijd geslingerd moest hij ondergaan als een steen, die men in het water gooit... Waarachtig: deze matte, goedige handen konden door geen dwang tot roofdierklauwen vervormd worden!

Weiler voelde de sympathie, die naar hem toestroomde, en had ook al lang berouw over zijn heftigheid van daar straks. Zo zochten beiden naar een gelegenheid tot toenadering, en vonden die in hun verontwaardiging over de minderwaardigheid van het vertoonde. Gadsky vloekte over de schaamteloos banale muziek, en Weiler schoof heen en weer op zijn stoel, als geknepen door de valse sentimentaliteit van de misselike Zigeunergeschiedenis, die gedraaid werd, en toen aan het eind de oorlogstaferelen op het doek

kwamen, en het inslaan van een twee-en-veertig-centimeter-granaat met eindeloze bijval werd bejubeld, sprong Gadsky woedend op en trok Weiler mee uit het theater. Buiten riep hij:

„Zie je, dat zijn onze beulen! Die mensen, die aangedaan hun neus snuiten, als het gravenkind zijn avondgebedje opzegt, maar die een granaat, waardoor dozijnen onschuldige slachtoffers in flarden gescheurd worden, met gejubel, als een gezegende inval vieren. Allebei in de tijd van één voorstelling, in hetzelfde kwartier!... Vraag nou toch jezelf af..."

„Nee, dat vraag ik me niet af!" onderbrak Weiler hem vastbesloten. „Ik vraag mezelf liever af, of dezelfde menigte niet goedhartig, rechtvaardig en bescheiden geworden zou zijn, als in de school, van de preekstoel, in de kranten en in de bioscopen altijd het tegenovergestelde geleerd was als tot nu toe".

Met een zware zucht en een hopeloze handbeweging stapte Gadsky naar de tramhalte. Onderweg bleef hij nog eenmaal staan en zei met rustige, vermoeide verbittering:

„Ik benijd je om je geloof. Laten we ook niet langer ruzie maken! Ik zou alleen wel eens verklaard willen zien, waarom ik jou met de beste wil van de wereld niet volgen kan. Ik kan me niet afvragen, hoe de mensen geworden zouden zijn, als men ze ander eten gegeven had. Ik zie alleen hoe ze nou zijn, en ik vind het vee!"

Vertwijfeld zette hij zich weer in beweging; de sigaret sidderde in zijn hand; hij ademde snel, alsof hij hard gelopen had. Toen zij bij de halte kwamen, stak hij Weiler plotseling de hand toe en zei warm:

„Af en toe moet ik m'n hart eens luchten; nou heb je weer een poosje rust".

Ontroerd sloeg Weiler toe, en voor een ogenblik werd het heel stil en rustig in beiden, als had ieder de ander met de hand de plooien uit de ziel gestreken; — toen gingen zij elk in een andere hoek van het trambalcon staan, als waren ze uiteengedreven door het verlangen te zwijgen.

In de tram zat een struise meneer, een breedgerande flambard op het hoofd, die slecht paste bij zijn weelderige bontjas; en over de rand van zijn krant keek hij al vaker naar Gadsky. Eindelik stond hij op, kwam dichter bij, kneep zijn ogen half dicht en sprak Gadsky met opgeschroefde vriendelikheid aan:

„Nee maar! Is 't waarachtig? ... Meneer Gadsky?... En ook al in 't veldgrijs? ... Dat is fameus! ... Goeden dag, meneer Gadsky!"

Het was de dirigent van het stedelik orkest, een kletskous en middelmatig musicus, wie Gadsky in betere dagen nauweliks een vluchtig handdrukje zou hebben waardig gekeurd. Nu echter dook hij als het symbool van een verzonken wereld voor hem op, bracht de geur van orkestrepetities en volle concertzalen mee, en de trotse herinnering aan een Georg Gadsky, die als een tovenaar de hand slechts op te heffen had om het gedruis van een menigte in ademloos zwijgen te doen verkeren.

De kapelmeester was in zijn element. Hij verheugde zich er over iemand gevonden te hebben, die sinds maanden geen muzikantengeklets gehoord had, en kraaide van tijd tot tijd met gehuichelde verbazing:

„Weet u dat werkelik niet, meneer Gadsky?.... Maar leeft u dan in Afrika meneer Gadsky? ..."

Gadsky liet de woordenstroom over zich heengaan; alleen het woordje „meneer" trof hem iedere maal als een slag, en wekte zijn wrok. Hij verzette zich tegen

het weke gevoel, dat deze banale betiteling in hem dreigde op te roepen; hij wou niet als onverdiende hulde genieten, wat duizenden malen aan hem voorbijgegaan was zonder dat hij het zelfs maar gehoord had!

„Zegt u niet meneer Gadsky", vroeg hij geprikkeld, met hoogmoedige bitterheid, „anders moet ik altijd rondzien naar de „heer", waar u het tegen heeft. Sinds ik niet meer de toetsen ransel, maar daarnaast ook nog een beetje voor het vaderland zal gaan sterven, heb ik opgehouden een eerbiedwaardig medemens te zijn, die in beleefde termen wordt aangesproken. Zo is 'et! Waarom kijkt u mij zo verwonderd aan?... Een infanterist is geen meneer, maar een schoolbengel. Zegt u maar echt neerbuigend „Gadsky"! Anders lijk ik mezelf een opschepper toe!"

De kapelmeester grinnikte verlegen. Hij zocht met zijn kleine, schelmse ogen in de duistere trekken van Gadsky's gezicht, en kon niet goed wijs worden uit die merkwaardige toespraak. Was dat een aardigheid? Wou hij getroost worden?... Na enige aarzeling besloot hij de zaak als scherts op te vatten, lachte dreunend als om een schitterende inval en begon dadelik aan een nieuwe schandaalgeschiedenis.

„Pas op!" fluisterde Weiler achter hem en trok Gadsky aan zijn jas. Toen hij zich verwonderd omdraaide, liep sergeant-majoor Stuff langs hem heen en nam met zijn opgedirkte wederhelft binnen in de wagen plaats. Gadsky trok de schouders achteruit richtte het hoofd op en sloeg klappend de hakken tegen elkaar. Het koude zweet brak hem uit, toen de groet volbracht was en hij ertoe besluiten moest, de kapelmeester weer in het gelaat te zien. Verlegen zag hij langs de dirigent heen, boog zich heel dicht naar hem over en fluisterde met bittere spot:

„Ziet u: dat is een „heer"! Onze onbeperkte gebieder: sergeant-majoor Stuff!"

Een kort, verstrooid knikje was het enige antwoord. Toen vatte de lastige zwetser de begonnen geschiedenis weer op, waar hij haar onderbroken had:

„Nou, u kunt u de woede van de intendant voorstellen! Hij laat de man dadelik bij zich roepen...."

Had hij het dan niet begrepen?... Dacht hij, dat de sergeant-majoor zo maar op straat voorbijgegaan was?...

Weer dat korte knikje, uit beleefdheid, zonder ook maar een vluchtige blik in de wagen; bijna al geprikkeld door de herhaalde onderbreking.

„Onze tenor, ook niet lui, zegt tegen Zijn Excellentie, — zo maar net als ik nou tegen u spreek — recht in z'n gezicht..."

Gadsky hoorde geen woord. Voor zijn ogen dansten kleurige ballen; het bloed trommelde in zijn slapen. Alsof er een brug onder hem ingestort was, zo suisde hij neer in een ruisende, verdovende duisternis. Alleen een kort knikje, en basta... Tegenover een sergeant-majoor... Het was natuurlijk doodgewoon... Maar zijn verstand wou het niet aanvaarden! Hoe kon iemand zo onbekommerd en angstloos staan kletsen als daar de sergeant-majoor Stuff op een paar meter afstand van hem zat...

„Onrecht!" wou hij schreeuwen. „Alles onrecht!"

Als een beschonkene reikte hij de kapelmeester de hand, toen Weiler hem aanstiet om uit te stappen. Dan liep hij als vluchtend het nauwe steegje in, dat naar de kazerne voerde.

„De sergeant-majoor loopt achter ons!" fluisterde Weiler hem in het oor. „Loop stram rechtop, anders geeft ie ons morgen strafexerceren!"

Gadsky kreunde, en wierp een blik vol haat op Weiler, die stijf als een laadstok marcheerde. Hij wou onbevangen blijven, van die kerel achter hen niet eens notitie nemen... toen viel hem zijn afspraak met Mathilde in, en meteen bemerkte hij, dat ook zijn zolen harder op de grond kletsten en het zwaaien van zijn armen tot een arbeid werd... Alles omdat de sergeant-majoor achter hen liep...

En de kapelmeester?... Hij had zijn hoofd niet eens omgewend, de kapelmeester, in weerwil van de herhaalde uitnodiging; zo zeker voelde hij zich achter dat schriele woordje: vrijgesteld!

„Onrecht... Bitter onrecht!..."

Ademloos stormde hij de trappen op, zakte, toen hij eindelik zijn bed bereikte, daar geluidloos op neer, bleef met z'n muts op en z'n jas aan, zitten, als versteend.

Weiler kleedde zich zwijgend uit, en wou al gaan liggen, toen hij zijn vriend zo zag zitten.

„Klee je uit, Gadsky", fluisterde hij. „Stuff komt misschien de ronde nog doen".

Maar Gadsky verroerde zich niet.

Wat had ie toch?... Gingen zijn schouders niet wonderlik in de hoogte? Het kwam Weiler voor als liep er een zachte rilling over die brede rug. Hij riep hem nog eens aan, kwam langzaam naderbij, boog zich naar hem toe, en stapte verschrikt achteruit, toen hij het vertrokken gezicht zag, nat van tranen.

„Om godswil, wat is er toch met je?"

Wezenloos keek Gadsky lange tijd naar hem op, schudde dan treurig het hoofd, en zei met een gebroken snik in de stem, aandachtig, als sprak hij een onbegrijpelik geheim uit:

„Hij heeft zich niet eens omgedraaid!"...

II.

MUITERS.

Nu stond de lege wagen met zijn steil opgeklapte disselboom als het geraamte van een dier met zwarte ribben, midden op het grote plein, nog altijd door de soldaten omringd. De Maartwind blies ijzig door het dorp, joeg het stof in dikke wolken over de hard bevroren straat, deed de vingers nog diep in de broekzakken tintelen — en toch gingen de groepen niet uiteen, als door een heimelike verwachting bijeengehouden.

Georg Gadsky hielp de hospitaalsoldaat, wie de zweetdruppels in de nek liepen, de papieren ordenen, die ingeleverd moesten worden, en keek verstolen over de rand van de map naar zijn kameraden. Hun aarzelend bijeenblijven, de wrokkige nijd, waarmee zij elkaar beloerden, als verwachtte ieder van de ander het verlossende woord, de kreet, die hij zelf moeizaam in zijn keel onderdrukte, — dit verlegen bijeenhokken op het winderige marktplein, terwijl rondom de schoorstenen rookten en door beslagen vensters het lamplicht al lokte, ontroerde hem meer dan het steunen der gewonden gedaan had.

Hij wist wel, waarom de arme duivels niet naar hun kwartieren terug wilden gaan! Zeven en dertig in flarden gescheurde, jammerende overblijfsels van mensen waren voor hun ogen afgeladen van de krakende kar, waarin vroeger Franse boeren de mest naar hun akkers reden. In hun flakkerende ogen weerlichtte nog de afschuw, de bange vraag: „Is het waarachtig onherroepelik zo? ... Moet ik mijn arme lijf daarheen slepen, waar het zo vermorzeld, in kramptrekkende stukken gereten kan worden? ...

Een ogenblik had Gadsky het gevoel van een duizeling, als werd hij gehuld in een kleine wolk, die hem ophief, zodat hij geen grond meer onder de voeten had, en uit een ver gesuis steeg wonderlik zijn eigen stem op, schalde hem schel over het winderige plein tegemoet. „Kameraden!" hoorde hij zich roepen, en schrok zo heftig, dat hij de tanden diep in zijn onderlip boorde en wantrouwig rondkeek. Vragend vestigde hij zijn ogen op ieder gezicht afzonderlik, haalde hoogmoedig de schouders op, toen hij zo de ganse kring had afgezien.

Neen, goddank! hij had niet geroepen! Waartoe ook?... Zou hij proberen met woorden mensen te wekken, die niet eens uit hun evenwicht gebracht werden door een boerenwagen opgepropt vol met lijken? Hij herinnerde zich plotseling de dienaar van Koning Midas, die zijn stem in de aarde had willen begraven. Waarachtig, zelfs dat leek hem verstandiger dan een echo te verwachten uit de kring, die hem omsloot. Hij kende ze immers!... Geen twee zouden het ook maar wagen instemmend te knikken. Geen twee!... Hij wist heel precies van ieder afzonderlik, hoe hij zich gedragen zou; zijn blik zocht naar de beteren, die zich tenminste afzijdig zouden houden, zich medelijdend afwenden van zijn nutteloos offer. Vervuld van haat gleden zijn ogen dan over de velen, die bereid zouden zijn, mede de hand aan hem te slaan, uit domheid, uit dwaze eerzucht, of uit afgunst en wraakgierigheid. Want hoezeer zij ook aan hun leven hingen, hoe groot ook de angst was die uit hun ogen schreeuwde, de verlosser mocht niet uit hun midden komen! Dit alleen immers maakte hun noodlot dragelik: dat zij allen even ellendig, even erbarmelik waren. Wee degene, die zich boven hen zou willen uitheffen!

Zij zouden zich op hem werpen als op de onthuller van hun smaad, en nog dieper zou hij er onder moeten, hij zou vertrapt worden als zoenoffer.

Met een honende glimlach sloeg hij de ogen neer, niet in staat de aanblik dier starende smoelen nog langer te verdragen. Waren zij niet als een grotesk relief op het voetstuk van een monument voor een veldheer? Honderdduizend armen en benen, door één enkel brein bewogen. Wat er overigens nog aan ledematen bij hing, was overbodige rommel — gevolg van onvoldoende kweekmethoden!...

Gadsky beet de tanden opeen, walgend van wurgende weerzin, toen hij zich plotseling weer het gejuich herinnerde, waarmede deze zelfde zielloze kudde enkele dagen geleden de veldmaarschalk ontvangen had, die in een auto langs de van zweet druipende, van vuil onherkenbare gelederen gesuisd was. Toen had hij gezien hoe die uitgebluste ogen glansden, hoe die gezichten gloeiden, als voelden zij het vaag aan, hoe alles, waarvan zij beroofd werden, wat uit hun tot lege omhulsels gedegradeerde lichamen was weggestroomd, bijeengehoopt verder leefde in deze afgod!

Moest je ze niet haten, deze tot moorden bereide horde, die de eigen beul toejuichte, die zich gedwee liet neermaaien, als de kunstig gehanteeerde zeis ginder, waar „de vijand" voor zijn leven beefde, nog maar dichtere garven ophoopte? O, hij haatte ze, hij haatte ze allen... en richtte zich toornig op bij de gedachte, dat hij — eerst enkele minuten geleden — bereid geweest was zijn leven te wagen door een toespraak!... Zich opofferen?... Voor die daar?... Voor die koude, hardvochtige, stompzinnige gezellen?

Met de linkerhand streek hij zich over het voorhoofd, in verwarring gebracht door de duidelikheid

waarmee de hele scène door zijn verbeelding geflitst was. Steeds vaker overkwam het hem de laatste tijd, dat hij zo niet uit elkaar houden kon wat hij gedacht en wat hij beleefd had. Zo intensief was zijn gemijmer geworden, zozeer had de lege gelijkvormigheid der laatste maanden hem tegenover de werkelikheid afgestompt, dat zijn gedachten hun schaduwen over alle gebeurtenissen wierpen. De dagen hadden geen gezicht meer, de eeuwig eendere last had ze tot een grauwe massa dooreengestampt en de duizendmaal vol hoop doorleefde droom aan het einde van de oorlog en de bevrijding, lag als een levend gebeuren in de werkelikheid van alledag.

En een blik, die ergens vandaan hardnekkig aan hem trok en niet losliet eer hij hem beantwoordde, dreef hem terug in de starende kring, en hij keek recht in het doodsbleke, verwrongen gezicht van de onderofficier Fröbel, met schrikkelik wijd opengesperde ogen en een diepe, pas ontstane groef van zorg om de mond. Gadsky had een gevoel alsof hij door een electriese schok getroffen werd, toen hun ogen elkaar ontmoetten. Bliksemsnel wendde hij zich weer af, balde de vuist in een toornig afwerend gebaar. Dat slappe mispunt moest maar leren zijn eigen angst zelf te dragen! Ieder had hier rijkelik genoeg aan zijn eigen portie...

„Nee! As je de bladen weg laat waaien, kan ik 'et beter zonder je hulp stellen!" mopperde de hospitaalsoldaat en trok met sidderende handen de map naar zich toe. Toen hij, nog altijd opgewonden in de papieren bladerend, in de kamer van de chef van het hospitaal verdween, viel met één slag de verstarring van de soldaten weg. Zij kuchten en spuwden, — de pijpen werden weer aangestoken, — toen brokkelde de voor-

ste groep af en als van een zware last bevrijd verdwenen in snelle opeenvolging het ene paar na het andere.

Gadsky zag ze gaan in alle richtingen op de huisdeuren toesnellen, met hangend hoofd en gebogen rug. En tegelijk overviel hem het medelijden weer. Zijn woede verstomde bij de aanblik van deze deemoedig gebogen schouders. Bij God! zij waren geslagen, hard gestraft voor hun toewijding. Ook de domste, de dierlikste onder hen droeg afgrijselike beelden met zich de kamer in; zag zich zelf van bloed overstroomd op een boerenwagen teruggebracht, — zat met zijn eigen lijk aan tafel. Niet een van hen slikte hedenavond met moeite ook maar één hap naar binnen zonder afscheid te nemen van zijn polsslag.

Met hoogopgeslagen jaskraag, alleen op het ruime plein, staarde hij huiverend naar de verlaten kar en de rechtopstaande disselboom, die als een lege galg al hoger in de duisternis opsteeg. De voorstelling, dat achter de blinkende vensterschijven arme zondaars hun galgemaal nuttigden, overviel hem. In zijn gedachten zag hij ze bijeenzitten, heimelik vals spelend met het ongeluk, waaraan ieder stilletjes de leden van zijn buurman toeschoof als judasloon. — En daarbij werd het hem opeens duidelik, dat ook zijn verontwaardiging over het van angst verwrongen gezicht van Fröbel in wezen niets geweest was dan lafheid, een protest van zijn bezorgdheid om eigen welzijn! Daarom gold lafheid hier te velde voor zo grote schande, omdat iedereen zich in stilte bewust was, de verraderlike hoop in zich te dragen: hemzelf, juist hem zou zijn engelbewaarder behoeden, ook al zou het hele bataljon te gronde gaan. Wie zoals Fröbel zijn angst niet verborg, die schreeuwde eigenlik deze hoop de anderen schaamteloos in 't gezicht. Ik wil liever niet

sterven — dat betekende hier: ga jij en sterf voor mij!...

Nu had hij meelij met Fröbel, hij wou hem gaan opzoeken; — toen lei van achter een hand zich op zijn schouder, en zich omwendend stond hij tegenover Weiler, die hem met zijn donkerblauwe ogen ernstig aanzag.

„Heb je Fröbel gezien?" vroeg hij met een merkbare siddering in zijn stem, en hij wees over het plein. „De arme kerel!... Geloof jij ook niet, dat hij zich ziek zou kunnen melden?... Hij ziet er ontzettend uit."

Gadsky zweeg. Hij leek zichzelf een reus naast deze doorzichtige, meisjesachtige slanke zwakkeling, die er in zijn plompe, bemodderde laarzen uitzag alsof hij zich voor de grap verkleed had.

„Nou, zeg!" riep hij eindelik met voorgewende verontwaardiging, „dat grenst zo ongeveer aan koketteren as jij meelij toont met Fröbel! Wat jij kunt uithouden, dat kan die onbehouwen kerel met zijn onderofficiersstrepen toch zeker verdragen! Meer dan één leven hebben wij geen van allen te..."

Weiler liet hem niet uitspreken. Zijn bleek, van goedhartigheid lichtend gezicht, verloor eensklaps alle glans, werd geheel mat van droefenis, als uitgeblust.

„Neen!" zei hij smekend. „Zo mag je niet praten! Je weet best, dat 'et op de spieren niet aankomt. Je moet je in het leven van zo'n Fröbel trachten in te denken. De vorige week, toen wij daar vooraan in de nieuwe loopgraven onder vuur lagen, vroeg iemand naar de datum en Fröbel gaf hem bliksemsnel antwoord en voegde er bij: „Vandaag heeft mijn vrouwtje de laatste termijn op haar naaimachine betaald: die kunnen ze haar tenminste niet meer afnemen"... Ik had kunen huilen om dat vermorzelde geluk-op-afbe-

taling. Het liefst had ik gegild. Om me heen geslagen! Dat men mensen zo tot machines opvoedt, ze zo hun arme leventje precies tot de laatste cent laat uitrekenen — en ze dan uit hun berekening wegsleurt, als die juist zich afrondt tot een vrouw, een kind en twee kamers... Waarom verstop jij je?... Je hebt immers ook met hem te doen"...

Gadsky schokschouderde geërgerd en wendde zich af. Een onmannelike, en in de omgeving waarin hij was in ieder geval misplaatste weekheid doorstroomde hem, dreef het bloed in golven naar zijn slapen. Hij moest de handen op zijn rug tezamen knijpen, zo overmachtig werd hij naar Weiler gedreven. Als een geliefd meisje had hij hem willen omarmen. Want hier was het onomstotelike bewijs, dat alle geweld niet meester worden kon over een mens! Was het niet heerlik te zien hoe dit kleine, bleekzuchtige mannetje zelfs vlak voor de dodenmars, zo uitgeput, verwaarloosd, murwgeslagen en gekweld als hij was, goed en zacht bleef als voorheen? Met heel hun gewelddadige, hatelike spektakel hadden ze deze arme, gemartelde slaaf toch nog geen vezeltje anders kunnen maken!

Weiler wachtte nog altijd op antwoord en hield het zwijgen van Gadsky voor een afwijzing van zijn verdediging.

„Je doet de arme Fröbel onrecht," zei hij zacht, „hij heeft het moeiliker dan jij en ik. Denk jij, dat wij dapperder zouden zijn dan hij als wij niet gewend waren ons op onze omgeving in te stellen? Mensen als wij dragen altijd een spiegel voor zich uit, en verbijten iedere pijn, omdat zij bang zijn voor de grimassen, die zij de toeschouwers zouden vertonen."

„Neen!" riep Gadsky en vatte Weiler onder de arm, „moeilik heeft het integendeel juist degene, die de

spiegel voor zich uitdraagt... Maar enfin, laten we d'r maar niet lang over praten. Kom, we gaan eten. Dat is het enige, waaraan we eigenlik denken moesten, net als de anderen."

Hij wou hem meetrekken, toen achter hun rug de deur van de barak met een slag dicht viel en iemand hen aanriep.

Het was de hospitaalsoldaat. Hij kwam met grote stappen naderbij en vroeg al van verre:

„Kunnen jullie me niet zeggen, waar ik hier in de buurt thee of groc of iets anders krijgen kan, dat goed heet is? Ik heb al in dertig uren niks warms in m'n maag gekregen."

Weiler zag het onderscheidingsteken van de soldaat-eerste-klas en verstramde voorschriftsgetrouw. Gadsky keek naar de vreemde, zag, dat hij nieuwsgierig de ogen half dicht kneep, Weiler van onder tot boven zorgvuldig monsterde en toen plotseling, heel burgerlik de hand uitstak:

„Laat maar... we zijn onder ons, zou ik zo zeggen," zei hij luchtig, drukte Weiler de hand en wendde zich weer tot Gadsky: „Is hier ergens een herberg of zo?"

Gadsky's gezicht was opgeklaard. Hij voelde zich geheel anders. De hospitaalsoldaat begon hem te bevallen. Ondanks zijn aapachtig lange ledematen, zijn dikke lippen en de opgezwollen neus in het grauwe, grof gevormde gezicht, had hij toch iets zacht weemoedigs in zijn wezen. En de manier, waarop hij Weiler begroette, zich niet liet misleiden door de slobberige uniform, waarmee sergeant-majoor Stuff als laatste boosaardigheid de gehate „slaapkop" opgeknapt had, nam Gadsky geheel voor hem in.

Hij nodigde hem uit, de plechtige afscheidsmaaltijd met hen te delen, pochte schertsend op de culinaire

genietingen, die hij weg te schenken had en schoof de zich slechts flauw verzettende soldaat met geweld voor zich uit.

„Je krijgt ook een vers spiegeleitje!" verklaarde hij lachend. „Eerlik aangekomen, hoor... niet gerekwireerd. As-'t niet anders gaat, mag je met plezier 'et mijne hebben. 'Et gevoel, dat je over alle hindernissen heen mekaar altijd weer vindt en herkent, is meer waard dan een spiegelei!"

De hospitaalsoldaat maakte een afwerende beweging en haalde lachend de schouders op.

„Je zal me je gunst en je spiegelei weer afnemen. Je vriend en jij hebben geholpen bij het afladen van een zwaar gewonde, een stukrijder met een schot in het onderlijf en toen hoorde ik het woord: „moribond". [1]) Vandaar mijn scherpe blik."

En na een kort zwijgen, terwijl zij al op Gadsky's kwartier toestapten, voegde hij er plotseling droog en met een vijandige flikkering in de ogen aan toe:

„Overigens heb ik, eerlik gezegd, nog liever met arbeiders te doen! De heren reserve-officieren, en die het nog worden willen... nou, enfin... as ik vertellen wou"...

Hij zette zich weer in beweging en zijn gang was plotseling haperend en onzeker, alsof hij verdoofd was door zijn eigen woede. Achter zijn rug wisselden de anderen een verwonderde blik; daarop ging Gadsky vooruit, drukte met zijn schouder de zware poort open en liet de gast aan zich voorbijgaan, het donkere erf op. Weiler leidde de hospitaalsoldaat aan de hand over het erf, waar in het midden een granaattrechter gaapte. Gadsky bleef achter, klopte aan een deur, en

[1]) Stervende.

men hoorde hem spoedig fluisterend onderhandelen met een vrouw, die zich met korte, bitse uitroepen tegen zijn aandringen verzette.

„Je n'ai rien, rien, rien" klonk 't immer opnieuw, tot Weiler na lang zoeken eindelik het sleutelgat vond en de gast een lange, duf riekende ruimte binnenvoerde, die bij het opvlammen van de zaklantaren een schoollokaal bleek te zijn.

Tegen de achterwand stonden de banken, opeengestapeld tot tegen de zoldering, aan de andere zijden waren twee bedden, daar tussenin op de vloer een omgewoelde hoop stro met een opgerolde kapotjas als hoofdkussen en een gestikte deken, die eenmaal hemelsblauw geweest moest zijn. Op een verhoging voor het venster stond de lessenaar van de onderwijzer, door een kunstig er op bevestigde strijkplank in een grote, horizontale tafel veranderd, bedekt met boeken, poetsgerei, konservenblikjes en half lege flessen. Als zitgelegenheid fungeerden twee echte stoelen en een schoolbank zonder leuning.

Het kacheltje stond rood gloeiend, vervulde de zaal met een spookachtige onrust, zodat de ruimte de hospitaalsoldaat verrassend leeg, als eensklaps ontvolkt, voorkwam, toen de petroleumlamp aangestoken was en met haar licht plotseling de dansende schaduwen verjoeg. Hij keek om zich heen, — glimlachte om de kaart van Frankrijk, die geflankeerd door de geweren, stormhelmen en blanke wapens van de huidige bewoners, wel onder wonderlike bescherming daar hing, — liet zich uitgeput op de verhoging vallen en staarde in gedachten verzonken naar de neuzen van zijn bemodderde laarzen, terwijl Weiler in de hoek scharrelde met borden en glazen.

„Jullie hebben 'et hier fijn!" zei hij na een lang

zwijgen, toen de luider wordende stemmen van Gadsky en de huisvrouw buiten hem uit zijn mijmerij wekten. „Je vriend schijnt 'et nog al aardig met de vrouw van het kwartier te kunnen vinden! Dat komt hier maar zelden voor. De mensen hebben de eerste weken te veel van de oorlog gezien en ze hebben een goed geheugen."

Weiler kwam uit zijn hoek terug in de lichtkring van de lamp, eer hij antwoordde:

„De man van die vrouw staat aan de overkant en zij klaagt altijd, dat zij onze geweren daar aan de wand niet zien kan zonder er aan te denken, dat misschien juist uit een van deze lopen de kogel vliegt, die haar tot weduwe maken zal. Is die toestand niet afschuwelik? Zij siddert om haar man en zij moet toezien, hoe wij ons met schiettuig behangen! En wij laten ons nog door haar vetmesten ook. Geen huisdier zou je zover kunnen temmen!"

De hospitaalsoldaat was opgesprongen, en viel hem in de rede:

„Zeg, hoe lang ben jij eigenlik aan het front, dat je nog nadenkt over het lot van afzonderlike individuen? Een Franse vrouw? Dat bestaat niet meer. Net zo min als daarginder een bepaalde Fransman of bij ons een Karel Schulze of een Ernst Müller. D'r zijn gewonden en gesneuvelden, en vijanden en kameraden; alles in het meervoud. Zo moet je 't ook leren bekijken. Alleen maar getallen zien. Je zelf as een eentje, de anderen as nullen. Dat is 'et enig mogelike standpunt."

Weiler zweeg. Keek ernstig toe, hoe de ander met grote stappen heen en weer liep, bestudeerde de heftige onrust in dat trekkende, zonderling verwrongen gezicht, — en liet langzaam zijn kin op de borst zinken. Hij voelde, dat onder deze luidruchtige, ruwe

wijze van doen een vertwijfeling loerde, die zich nog maar nauweliks liet onderdrukken, wendde zich af en wou naar zijn hoek terug gaan, toen de hospitaalsoldaat plotseling weer uit zijn gedachten ontwaakte:

„Jij snapt nog niet half, waar 'et hier om gaat, dat zie ik al lang. Je mag je niet neer laten drukken door wat je om je heen ziet gebeuren, anders ga je d'r onder... Ik zal je-n-es zeggen, hoe ik die hele geschiedenis hier bekijk: denk es even terug aan een hete zomerdag in vredestijd, ergens buiten, waar je je de vliegen niet meer van je lijf kon houen. Dan werd er zo'n geraffineerde glazen klok op tafel gezet, waar de vliegen van onderen in konden komen, maar waar ze niet meer uit konden, en net zolang rondscharrelden, tot ze uitgeput op de bodem vielen, waar water stond. Die arme diertjes raasden als dollen rond, zwommen op de rug, trappelden met de dunne pootjes — en wij zaten aan de tafel, verdiept in een krant of in een gesprek, zonder ook maar te luisteren naar dat wanhopige zoemen. Je merkte niet eens op, dat daar vlak naast je zich een wrede doodstrijd afspeelde! Zet nou voor vliegen — mensen in de plaats, en je hebt de oorlog. 't Is niet zo moeilijk! De mensen vallen hier als de vliegen. Laat ze maar trappelen en jammeren, en let er niet op. Wij zitten allemaal midden in de grote mensenval! Wie niet helemaal leeft voor de taak, zichzelf weer met onbeschadigde leden vrij te worstelen, die sterft de vliegendood, geloof me!"

Weiler kromp ineen, door de vergelijking als uit een droom wakker geschrikt, pakte de hospitaalsoldaat hartstochtelik bij de arm en riep met stokkende adem, hees van opwinding:

„Dat is 'et juist, wat ik niet begrijpen kan! Stel je eens voor hoe het er uit moet zien in de mensen, die

verantwoordelik zijn voor deze slachterij en die werkelik zo gemoedelik achter het front zitten alsof wij hier vóór niks dan schadelik ongedierte waren! Kun jij je indenken, dat er mensen zijn, die zo een aanval waar tienduizenden levens mee gemoeid zijn, rustig berekenen, het bevel tot de uitvoering geven en zich dan vergenoegd aan tafel zetten om te eten, in afwachting van de eerste overwinningsberichten? ... Luister es! ... Enige weken geleden, kort nadat we uit de trein gestapt waren, marcheerden we zo rond de middagtijd voorbij het stafkwartier van onze legerafdeling. Tussen de pijlers van de poort door kon je in het park kijken en op het terras van het kasteel zaten de heren voor een kleintje koffie. Het zoemde als in een bijenkorf. Kopjes en lepeltjes schitterden in de zonneschijn, de rook van de sigaretten zweefde als een kleine wolk boven het vergenoegde gezelschap. Wij konden ze tot op de landweg horen lachen! ... En onderwijl kwamen motorrijders aan, met gezichten als dodenmaskers, de angst nog in de ogen. Een ervan wendde zich tot ons, voor hij met zijn bericht het kasteel in rende, en half honend, half medelijdend riep hij: „Nou, jullie kunnen 'et treffen! Daar vóór is de hel losgebroken!" Daar vóór de hel! ... En op het terras moest juist een anekdote ingeslagen zijn, want een lachsalvo maakte onverstaanbaar wat de motorrijder ons nog meer toeriep ... Zo vaak wij buiten onder vuur liggen ... zo vaak ik een stukgeschoten arme duivel zie ... altijd is als achtergrond dat zonnige terras daar, het vergenoegde gezelschap. Ik durf er niet aan te denken, anders ... Een mens zou er krankzinnig van worden ...

Hij sprak zeer snel, haalde slechts adem als hij niet verder kon en de grote, vochtig glanzende ogen fonkel-

den van een vertwijfeling vol haat. Toen de hospitaalsoldaat als enig antwoord slechts boosaardig spottend glimlachte en de schouders ophaalde, sprong hij op en schreeuwde, buiten zichzelf van opwinding:

„Maar wie kan dan weten wat een vlieg lijdt? Wie weet wat die aan haar arm leventje verliest? Maar hoe mensen sterven, dat weten deze heren ook! Van de generaal af tot de laagste telefonist heeft iedereen al eens in een sterfkamer gestaan, en allemaal weten ze, hoe twee ogen zich vastzuigen aan het leven, hoe de koude vingers zich nog aan het beddelaken vastklemmen! — In de stad strooien ze stro op de straat, de tram belt niet; niemand gaat voorbij of een schaduw valt over zijn ogen als er één sterft! En hier lachen die... hoe zal ik ze noemen? — terwijl dageliks duizenden..."

„Dat is 'et juist!" viel de hospitaalsoldaat in. „Eén stervende is iedereen heilig. Maar duizend stervenden, tienduizend doden — daarbij valt de klemtoon op het getal. Men voelt alleen: dat is veel... Stil!... daar komt iemand!" onderbrak hij zich, strekte bliksemsnel de arm uit en luisterde gespannen naar de deur.

Sidderend zweeg Weiler, bewoog de lippen nog, niet in staat de hoogopgelaaide woede zo plotseling te onderdrukken. Het gezicht van de hospitaalsoldaat met zijn uitgestrekte hals voorovergebogen luisterend maakte hem eenklaps bewust hoe vernederend zinneloos zijn hele spektakel eigenlik was. Leek dat niet precies op het verstommen in de personeelkamer als de schreden van de belasterde heer des huizes naderden?... Vol schaamte liet hij de kin op zijn borst zinken en zei halfluid:

„Het is Gadsky maar met het eten."

Daarop sloop hij naar de kachel terug, haalde bor-

den en glazen, en zette zich aan tafel, onverschillig, gebogen onder het gevoel van eigen minderwaardigheid.

Gadsky kwam als overwinnaar met een dampende schotel, waarin de beloofde spiegeleieren zwommen, vrolik gestemd door de succesvolle rooftocht. In het gevecht met de vrouw uit het kwartier had hij, om zijn zorgen als gastheer, al het andere vergeten en het duurde een poos, eer hij aan het duistere mokken van Weiler en de harde, kort afgebeten antwoorden van de hospitaalsoldaat eindelik bemerkte, dat die twee zich gedurende zijn afwezigheid in een heel andere stemming geredeneerd moesten hebben.

„Mevrouw Veriot is een engel!" riep hij bijna overmoedig, en zette naast de schotel twee bestoven flessen, die hij onder de armen geklemd, meegebracht had. „Ze heeft me de twee laatste flessen rooie wijn uit haar kelder gegeven! Maar natuurlik heb ik haar wijs moeten maken, dat onze gast ook weer onderwijzer aan een volksschool is."

En terwijl hij voor zichzelf de gebroken schoolbank dichter bij de tafel trok en voor de eerste-klas een stoel aanschoof, voegde hij er lachend aan toe:

„Je moet namelik weten, dat we hier allemaal de onderwijzer uithangen!"

„Een eigenaardige manier van opscheppen", antwoordde verstrooid de hospitaalsoldaat, zonder goed gehoord te hebben, waarover eigenlik gesproken werd.

„Hoho!" protesteerde Gadsky, vrolik, „onze kamerkommandant, meneer de onderofficier Fröbel, is in 't burgerleven werkelik onderwijzer aan een lagere volksschool. Zonder hem hadden we dit heerlike verblijf nooit te pakken gekregen. Mijn hele redeneerkunst baatte me niks, maar toen ben ik listig voor de

dag gekomen met de fotografie van de familie Fröbel. Mevrouw Veriot gelooft namelik niet, dat onderwijzers boosaardig kunnen zijn. Zij weet bij ervaring, dat die liever omgaan met een spaans rietje dan met een geweer. En als het haar af en toe invalt, dat wij toch eigenlik vijanden zijn, dan zeg ik maar tegen haar: „Il en tue aussi des nôtres, Monsieur votre mari, allez!" en dan zijn alle bedenkingen weer weg."

Onder de laatste zinnen was hij ernstiger geworden, keek met snelle, onderzoekende blikken dan naar Weiler, dan weer naar de gast, en toen op zijn woorden weer een stilzwijgen volgde, verdween ook van zijn gezicht de moeizaam er op geschminkte vrolikheid.

„Wat is er in jou gevaren?" wendde hij zich geergerd tot Weiler. „Nou ontbreekt alleen Fröbel nog maar met zijn huilebalkengezicht, dan is het lijkmaal compleet! Daarnet waren jullie toch niet zo stom!"

Weiler hief langzaam het hoofd op:

„Waar is Fröbel?"

„Ach, die vent is idioot!" antwoordde Gadsky. „Die staat weer buiten op het plein en staart weemoedig naar de gewonden, die weggevoerd worden. En als de volgepropte auto wegrijdt in de richting van het achterland, dan zullen hem tot spot van iedereen, de tranen van heimwee weer over z'n kaken lopen. Dat zal net zo lang doorgaan, tot het de kapitein begint te vervelen, en dan zal ie z'n plezier wel op kunnen!... Ik zou niet graag bij de patrouille zijn, die hij dan aan te voeren krijgt!"

Weiler had ongeduldig toegehoord.

„Vind je dat nou werkelik zo onbegrijpelik, dat die arme kerel niet van die auto weg kan komen?" riep hij slecht geluimd. „Is er dan nog erger verzoeking

denkbaar dan zo'n voertuig dat verdwijnt in de richting naar achter het front? Als een stuk lint hangt de landweg dag en nacht voor zijn ogen. Alsof die uit het venster van zijn woning hierheen geworpen lag! Vrouw en kind hangen aan het onzichtbare eind en trekken uit alle macht om hun enige Karl Fröbel uit het gevaar weg te rukken. Altijd ziet hij die mooie, witte band, hij hoeft er maar op te stappen en op mars te gaan!... Kan je 't em kwalik nemen, dat ie nog es omkijkt als een kalf, dat naar de slachtbank gevoerd wordt?"

„Ik vind die vergelijking niet precies eervol", antwoordde Gadsky koel. „Waarvoor heeft ie zijn verstand, als ie 'et niet gebruikt om zich in het onvermijdelike te leren schikken? Kan je me zeggen..."

Weiler was geprikkeld door de kamer gaan lopen, bleef nu voor Gadsky staan, en nam zijn woord over:

„Kan jij me zeggen, wat dat met verstand te maken heeft, wat wij hier te doen hebben? Steek Fröbel z'n huis es boven z'n hoofd in brand en je kunt er zeker van zijn, dat ie zonder een ogenblik na te denken z'n dochtertje uit de vlammen gaat redden. Maar hier?... Hij weet toch te goed, dat de arme Monsieur Veriot, wiens schoollokaal hij bewoont, zijn vrouw evenmin kwaad zou willen doen als hij de zijne. Juist het verstand verhindert hem zich thuis te voelen in de bende. En ik vind, dat jij allerminst het recht hebt hem zijn nuchterheid te verwijten. Je hebt alles gedaan wat je kon om hem die bij te brengen. Je hebt hem je gesprekken en ervaringen met Franse en Engelse vrienden opgedist, je hebt al de sprookjes uit de kranten als madeliefjes uit mekaar geplukt. En nou je hem alles, wat ie in z'n eenvoud voor goeie munt opnam, ontnomen hebt..."

„Nee, hoor es even, dat wordt me nou toch te gortig!" riep Gadsky verontwaardigd. „Ik heb hoegenaamd niks tegen Fröbel. Maar als je mij de verantwoording op m'n hals wil schuiven..."

Hij sprong op en wou juist zijn vuist op de tafel doen neerdonderen, toen de hospitaalsoldaat met een snelle greep zijn arm opving.

„Laat ik jullie es wat vragen," viel hij in, „gaan jullie vanavond voor 't eerst naar voren?"

Gadsky had zijn mond nog open, keek verbaasd naar de ruwe hand, die zijn arm vasthield en wou opstuiven, doorschoten van de verdenking, dat er een of andere spotternij achter die onverwachte vraag stak. Maar de rustige blik van die vermoeide, klagende ogen ontwapende allengs zijn achterdocht.

„Neen en ja," gaf hij aarzelend ten antwoord, en wendde Weiler hooghartig de rug toe, „we zijn al vijfmaal naar voren gestuurd, sinds we hier in kwartier liggen; maar altijd zonder ingezet te worden. Het spervuur heeft iedere keer duchtig aan ons geknabbeld; — eenmaal lag het precies op de twede loopgraaf, die wij bezet hielden, en het bataljon, dat vóór ons op eigen krachten de aanval afsloeg, had geringere verliezen dan wij, die in reservestelling lagen. Een andere keer bleef de verwachte aanval helemaal uit; de vorige week wist absoluut niemand, waarom wij eigenlik opgekommandeerd waren. Kortom: onze verliezen waren geen klap waard, want wij kwamen nooit in 't gevecht, en daarom hadden we ook geen aanspraak op onderscheidingen. Je moet namelik weten, dat onze kapitein het kruis nog niet heeft."

En na een kort stilzwijgen voegde hij er met een bittere glimlach aan toe:

„Enfin, deze keer zullen wij 'et vast wel voor 'm

halen, want we gaan vandaag als aflossing in de eerste linie. Ik moest eigenlik zeggen: Goddank! Of: eindelik! De kapitein verwacht immers van zijn soldaten, dat ze snakken naar de gelegenheid, hun bajonnet es te mogen proberen. Zelfs zijn adjudant, die in 't burgerleven beambte is aan de Duitse Bank, doet net of ie zich niet lang meer beheersen kan. Hij houdt 'et blijkbaar voor de hoogste sjiek, as een veelvraat te smakken, zodra d'r van moord en doodslag gepraat wordt."

Hij zweeg nadenkend, keek tersluiks naar Weiler, die nog altijd voor de landkaart heen en weer liep. Toen wendde hij zich in een bijna verlegen gedachtenassociatie weer tot de hospitaalsoldaat en zei zacht:

„Ik heb als vrijwilliger dienst genomen..."

„Ik ook!" knikte deze weemoedig en zijn hondenogen vestigen zich met een ernstige blik op Gadsky's van hartstocht vertrokken gezicht. Deze stokte voor een ogenblik, alsof hij de draad kwijt was. Toen sprak hij verder:

„Toen ik op de eerste mobilisatiedag uit Italië naar huis reisde, vertelde mij een praatlustige conducteur, toen wij een tunnel onder de Alpen door reden, dat bij het boringswerk twintig arbeiders in het plotseling te voorschijn brekende grondwater verdronken waren. Die zouden hun leven net zo graag verder geleefd hebben als Fröbel! Wat komt 't er eigenlik op aan, of je een paar smerige levensjaren vroeger of later onder de grond komt? Voor mijn part wil ik ook verzuipen voor een tunnel, die twee volken dichter bij elkaar brengt en de mens als meester over de natuur openbaart... Maar waar moeten wij ons leven voor offeren? Niemand weet 'et. Aan de leugens, die ze ons voorprevelen, gelooft toch geen verstandig mens meer! Wij weten nog maar één ding: wij vechten om onsleven

niet te verliezen... dat is al!... De angst voor de revolver van de meerdere helpt je het gevaar tegemoet te gaan en de angst om gedood te worden helpt je d'r weer uit. Je moordt, omdat je zelf in leven wilt blijven. Een heel eenvoudige formule. Wie daar als strijddoel niet genoeg aan heeft, die moest tenminste de kameraden zijn zonderlinge bedenksels besparen en..."

Weiler kon niet langer zwijgen.

„Waarom zeg je dat?" brulde hij, sprong als een gewond dier op Gadsky toe, en hield hem zijn vlammend gezicht als een dreiging tegen.

„Waarom zeg je dat?" herhaalde hij krijsend, met een stem, die van ingehouden tranen beefde. „Weet je dan niet... je weet toch..."

De hospitaalsoldaat had de botsing zien aankomen, ging vlug voor Gadsky staan, zo, dat hij hem voor Weiler geheel onzichtbaar maakte, draaide zich toen naar deze om en vroeg hem op onbevangen toon, hem zijn onderbreking niet kwalik te nemen.

„Ik wou jullie alleen maar uitleggen, waarom ik je daarnet overrompelde met de vraag of jullie voor de eerste keer in die stelling gingen. Telkens als ik van een sprong in de etappe of het kwartier terug kom, beleef ik zo'n mondgevecht! En 'et zijn altijd de beste kameraden, die mekaar zo in de haren vliegen. Uit een onderaardse geprikkeldheid, uit een volkomen onbewuste vijandige gezindheid. Onder de manschappen komt 'et gewoonlik tot handtastelikheden, zonder dat ze later verklaren kunnen, wat eigenlik de aanleiding was. Het lijkt een beetje op generale repetitie. Net of ze zich even moeten oefenen in het haten, vóór ze tegen de vijand optrekken... Weet je wat ik geloof: de oorzaak van al die beroering zit dieper. Het is de

haat tegen heel de omgeving, tegen al de getuigen van de heimelike angst, die ons doorsluipt... Als de wereld en al de kameraden rondom ons verzonken, als er geen getuigen meer waren van onze lafheid... wat zouden wij met een vaartje de benen nemen... niets zou ons kunnen overtuigen, dat het geen razende waanzin was tegen granaatvuur in te stormen... We waren allemaal zó onderweg naar huis!"

Gadsky zweeg en staarde in de lamp. Voor hem lag weer het grote plein, met de dissel, die zich dreigend als een waarschuwing, de hemel in boorde. Hij zag weer de bange gezichten van de soldaten met de heimelike, loerende verwachting in de ogen; en een wonderlike beklemming overviel hem, toen hij zo zijn eigen gedachten door een ander hoorde uitspreken. Ook Weiler bleef zwijgen, liep heen en weer, het hoofd op de borst, beschaamd door de kalme gelijkmoedigheid, waarmee die vreemde een gevoel blootlegde, dat hij al zo lang in zichzelf bestreed. Liefst was hij dadelik naar Gadsky gestapt en had hem de hand toegestoken; maar zijn schuwheid voor gevoelsuitingen dreef hem het bloed al naar de wangen bij de eerste beweging daartoe.

De hospitaalsoldaat hield nadenkend het hoofd scheef, trok uit de gemorste rode wijn met een afgebrande lucifer kleine kanaaltjes over het hele tafelblad.

Een poos bleef het stil. Alleen de stappen van Weiler vielen dreunend in het zwijgen. Toen wierp de eersteklas plotseling het hoofd achterover, alsof hij meegesleept werd door zijn eigen woorden.

„Zie je," wendde hij zich tot Gadsky, „toen ik bij de poort daar straks een paar boosaardige woorden liet vallen over de zogenaamde „beschaafden", heb je me

haast aangekeken of ik een gevaarlik dier was. En nou komt 'et uit, dat je in de grond net zo slecht te spreken bent over die heren als ik."

Hij lachte, een gebroken, hees lachje, toen Gadsky hem verwonderd vragend aankeek.

„Ja, zeker! Of wou je misschien beweren, dat ook de kleine man gewoon is, net te doen of ie zich nergens zaliger voelt dan aan 'et front? Zo dikwels als ik gewonden met een kunstmatig oplichten in de ogen de hoop heb horen uitspreken, dat ze gauw weer terug zouden mogen zijn, waren 'et leden van de „beschaafde klasse", van dezelfde soort als jouw bataljonsadjudant! Boeren en arbeiders hebben helemaal de nodige elasticiteit niet om zich bewust op een bepaalde toon af te stemmen. Die gaan in stompzinnige overgave waar men ze heenvoert, doen wat hun bevolen wordt, slaan toe en leggen zich neer om te sterven, als het moet, in de eerlike overtuiging, dat het wel nodig zijn zal, omdat men het nu eenmaal zo van hen gevergd heeft. Deze arme offerdieren worden in alles het eerst en het zwaarst getroffen, precies als de stokers op een oceaanstomer. Van de schoonheden der reis zien ze niets, maar ze verzuipen 'et eerste, als er een ongeluk gebeurt; zonder het dek nog te kunnen bereiken, zonder ooit precies te weten, waarom ze eigenlik te gronde gaan."

„Dat is onrechtvaardig!" riep Gadsky. „Die mensen vormen de overgrote meerderheid. Je moet 'et verhoudingsgewijs bekijken!"

„O nee!" riep de hospitaalsoldaat hartstochtelik en schudde zo heftig het hoofd, dat de onverzorgde haren in lange tressen over zijn voorhoofd vielen. „Wat jij doet, is onrechtvaardig! Op het percentage komt 'et niet aan! Honderdduizend doden zijn meer dan dui-

zend doden, ook als ze hetzelfde percentage opleveren. Maar ook dat is niet waar! Niet wij zijn het kanonnenvlees. Het is precies als op zee! Op het tussendek verzuipen ze als ratten; — voor de fijne lui hogerop zijn er allerlei zwemvesten en reddinggordels. Wie het voor elkaar kan krijgen, vlucht weg uit de infanterie, laat zijn geld en zijn connectie werken ..."

„Niet bij ons!" onderbrak Gadsky hem, en zijn voorhoofd kleurde zich donkerrood. „In andere landen mag dat misschien gewoonte zijn ..."

De hospitaalsoldaat lachte honend, sprak aldoor luider en agressiever:

„Komt ook bij ons voor! Zeldzamer? Best! Maar kun je me ook zeggen, waarom? Het lijkt me, dat je je niet al te erg 'et hoofd gebroken hebt over de samenhang der dingen. Hoe rijm je dat tesamen, dat je eerst verontwaardigd doet over de bij ons noodzakelike huichelarij; dat je het walgelik vindt je aan te stellen alsof de mensenjacht hier aan het front het leukste tijdverdrijf was — en dan ineens een hoge borst opzetten en verklaren, dat bij ons minder mensen de moed hebben, geen lust te tonen om te sterven?"

Nu verloor ook Gadsky zijn geduld.

„Ja!" schreeuwde hij woedend. „Als je wat ik zeg opvat als een loflied op de uitknijpers, dan kan ik dat niet helpen! Ik dacht dat ik duidelik genoeg gesproken had. Juist dat stompzinnige, onverschillige tuig, dat met lammerengeduld alles draagt, wat 'et opgelegd wordt... dàt is mijn vijand. Ik heb 'et niet over sterken, die zich met vreugde offeren ..."

Als uit een pistool geschoten vloog Weiler uit zijn hoek naar de tafel en viel tegen Gadsky uit:

„Met vreugde offeren!... Wil je nou de huichelarij verdedigen? Je draait als een windhaan! Je moeder

heeft zeker van je gehouden, heeft je ook verpleegd, als je ziek was. Maar ze heeft 'et vast nooit in d'r hoofd gehaald er over te juichen, dat je ziek was om haar gelegenheid tot zelfopoffering te geven. Is de oorlog iets anders dan een bloedige ziekte?"

„Van juichen was geen sprake!" antwoordde Gadsky droog, en hij wendde zich met een afwerende handbeweging geërgerd af, toen de hospitaalsoldaat hem weer bliksemsnel het woord afsneed:

„Toch wel! Waarachtig! Bij ons in Noord-Duitsland zeker! Ik werd door de mobilisatie verrast in het Salzkammergut, en zo heb ik de stemming in drie landen kunnen bestuderen. Overal waren natuurlik hees-geschreeuwde kwajongens, maar in het zuiden was de stemming niet jubilerend. Ieder was bereid om zijn plicht te doen, maar achter de vastberadenheid loerde de ontzetting. Maar in Berlijn, daar heerste feestvreugde. Wie als volwaardig patriot wou gelden, moest de oorlog begroeten als een buitengewoon verheugende aangelegenheid!"

„De oorlog waarschijnlik niet!" protesteerde Gadsky hardnekkig. „Dat is een verdraaide voorstelling. Maar wie een offer brengt, moet het met vreugde brengen, anders..."

„Prachtig! Mijn jongen heeft typhus! Nou kan ik 'em verplegen tot zelfverloochening toe! Hoerah!..." schreeuwde Weiler, met van opwinding fonkelende ogen.

Gadsky haalde vermoeid de schouders op.

„Wij dwalen vreemd af," zei hij met een bittere glimlach. „Ik dacht, dat wij spraken over de lafheid van de logge massa, die je zelf toe moest geven: iedereen zou willen weglopen, als de anderen er niet waren om hem door de invloed van hun tegenwoordigheid

alleen al tegen te houden. Dubbele lafheid alzo."

De hospitaalsoldaat antwoordde:

„Daar heb je gelijk in: deze „grote tijd" wordt met lafheid bedreven! Omdat iedereen er heimelik op uit is, levend uit de rotzooi te ontsnappen, daarom kunnen ze met ons doen wat ze willen. Zolang het sterftecijfer van de muiters zo ongeveer negentig procent hoger is dan dat van de helden, zal je natuurlik altijd een overschot aan helden hebben. Als je dat door hebt, zoals jij, dan moest je toch ook de moed hebben, de waarheid in 't gezicht te zien. De lafste is toch, wie bewust mooi weer speelt, precies weet, wat ie moest doen en zeggen, en die zwijgt en het tegenovergestelde doet! Dat zijn de lafaards, niet de eenvoudige mensen, die altijd alles goedgelovig aanvaardden..."

Snijdend scherp kwam daar de stem van Gadsky:

„O ja, daar heb je gelijk in! Ik heb de gezichten bestudeerd van de soldaten, terwijl jij je gewonden uitpakte. Ze waren er aardig van ondersteboven! Ieder zag zichzelf al in zo'n toestand, en allemaal hadden ze graag direct de benen genomen. Maar wat denk je wel, dat er gebeurd zou zijn, als er ineens een dappere muiter naar voren was gekomen om hun de werkelike waarheid voor te houden? De brave jongens zouden zich op hem geworpen hebben bij het eerste commando, zijn handen gebonden, en ze hadden hem misschien uit edel plichtsgevoel nog een paar trappen toegegeven... Je zet de dingen op hun kop!... Merk je dan niet, dat juist deze levenloze massa, die alles zo goedgelovig aanvaardt, met 'r driemaal vervloekte geduld, als een loden gewicht aan ons hangt?..."

„Maar waarom?" schreeuwde de hospitaalsoldaat onbeheerst. „Waarom zijn ze een loden gewicht? Waarom en sinds wanneer? Zijn ze plotseling zo bijge-

draaid, plotseling anders gaan praten, tegen hun goed geloof in naar een andere richting gewend, zoals wij gedaan hebben? Sinds vijftig jaar wordt ons volk gevoederd om spieren te ontwikkelen, zoals Straatsburger ganzen om lever te vormen. Sinds vijftig jaar zit het hulpeloos bekneld tussen de pastoor en de sergeant-majoor en wordt opgevoed als vechtmateriaal! Hebben wij ooit iets geprobeerd om die mensen te hulp te komen? Wie heeft zich bekommerd om de paar dwepers, die hun arm in deze machine staken en voor hun moed bedelaars werden? Niets hebben wij gedaan, als grappen gemaakt, dapper praatjes verkocht als we onder ons waren. Boosaardige karikaturen, die nooit hun weg tot het volk konden vinden, waren onze scherpste wapens... Wij waren de lafaards, wij alleen! En wàt we nu ook te dragen krijgen, het is ons verdiende loon! Ik ben blij, als ik nou die heren hoor steunen onder het juk, dat ze niet wilden helpen breken zolang het enkel anderen drukte! Wie zich niet om het volk bekommerd heeft, wie daar beneden niets te doen wou hebben, zijn licht voor te kostbaar hield om het voor het gespuis te laten lichten, die kunstenaars en litteraire heren, die spottend om de leuzen lachten, waar het plebs mee gevoederd werd, en op een flinke afstand hun spelletjes dreven... aan die allemaal geschiedt duizendmaal recht, als de hulpeloosheid van hun slachtoffers hen nou meesleurt!"

Een zwijgen viel.

Toen keek de hospitaalsoldaat op zijn horloge.

„Godbewaarme... acht uur! Ik moet weg!" riep hij verschrikt.

En terwijl hij vlug zijn pijp, tabakzak en lucifers bij elkaar raapte en naar de opeengestapelde banken liep, waar zijn overjas lag, zei hij halfluid en met een

betoon van berouw, dat half als scherts en half als bittere ernst klonk:

„Erg dankbaar heb ik me niet betoond voor jullie gastvrijheid! Dat moet ik zelf toegeven. Eerst jullie proviand verdelgd en je dan de ooren gewassen met overtollige wijsheden, die ieder beter voor zichzelf kon houden. Neem 'et me maar niet kwalik, ik heb er zelf het meeste schade bij. Nou zijn mijn twee rusturen voorbij en in plaats van te rusten heb ik me hees geschreeuwd en moe gemaakt! Zo is de mens: uit afschuw van de algemeene halsafsnijderij benut hij de korte rustpozen om met zijn vrienden ruzie te zoeken."

Toen hij zich omkeerde om Weiler, die hem in zijn jas geholpen had, te bedanken, keek hij hem vlak in zijn gezicht en zag de hulpeloze treurigheid, die uit de grote, angstig vragende ogen hem aanstaarde. Hij lei zijn zware knokige handen op Weilers smalle kinderschouders en keek hem berouwvol in de ogen.

„Ik hoop dat je mijn gezwets niet al te zwaar opneemt. Allemaal onzin! Keukenmeidenwijsheid, waar geen hond zijn bek meer aan steekt. De hoofdzaak blijft, dat we d'r gelukkig aan ontsnappen. D'r zal genoeg te doen zijn... later..."

Gadsky hoorde ontroerd de goedige toon van zijn stem. Hij drukte hem de hand, en zei lachend:

„Ik geloof waarachtig, dat je je in ernst verwijten maakt! Denk je soms, dat we jou nodig hebben om ruzie te maken? Wij kibbelen altijd. Je moet je toch op een of andere manier een beetje lucht verschaffen? Zonder jou knokken we in andere rolverdeling, maar altijd over hetzelfde onderwerp."

De hospitaalsoldaat keek hem strak aan. Toen haalde hij diep adem, en zei zacht, als tot zichzelf:

„Overal!... Ja... ja... Overal zitten fluisterende

mensen bij mekaar te praten zoals wij vandaag gepraat hebben. In alle loopgraven, in alle hospitaaltuinen, in een hoek van een kazernegang weggedoken, fluisteren ze. Als ik buiten in mijn mantel gerold op de grond lig, hoor ik hun stemmen, van alle zijden. Ik hoor ze redeneren, zich opwinden, muiterij bedrijven met hun mond, zoals wij vanavond... En als de morgen komt trekken ze me weer voorbij, het geweer in de hand, onverschrokken. Niet een wijkt terug voor de dood; niet een waagt het openlik één enkel woord te spreken! Als tijgers vechten ze op kommando; — als laffe honden bukken ze weg voor hun geweten... Is dat niet geheimzinnig?... Kan iemand zich zoiets indenken?... En waarvoor?... Als wij overwinnen, zullen onze verdrukkers sterker zijn dan ooit, en wij weten dat, en toch vechten wij voor hen! Zo'n oorlog is nog nooit gezien! Er zijn mensen gestorven voor hun geloof, voor de vrijheid, of uit gemene roofzucht. Maar zonder enig aandeel in de buit, tegen het eigen geloof in, tegen de vrijheid, zoals wij?... Dat is nog nooit aanschouwd!"

Gadsky en Weiler hielden het hoofd gebogen, neergedrukt door de verschrikkelike logika van de reusachtige hospitaalsoldaat. Hij keerde zich om en ging naar de deur. Maar daar wendde hij zich nog eenmaal naar hen toe, vertrok zijn gezicht tot een spottende grijns, salueerde en riep met bijtende spot:

„Nou, jongens: gezondheid en overwinning, nietwaar? En onder handhaving van onze beginselen natuurlik!"

Als een zware steen viel zijn hoon de kamer in, de zwijgenden voor de voeten. Toen zagen zij hem met gebogen hoofd wegduiken in de duisternis, die als een zwart gordijn voor de open deur hing.

Toen hij na lang zoeken de koetsier en de paarden gevonden had, en buiten op het grote plein hielp bij het inspannen, verzamelde zich het bataljon, slechts weinige passen van de barak.

De laatkomers ijlden hem voorbij, kreunend onder de zware bepakking, die hun silhouetten avontuurlike vormen gaf. Zij knarsten, klepperden en kletterden voorbij, aldoor zeldzamer, aldoor haastiger en werden als verloren droppels opgezogen door de lange, zwarte slang, die schuifelend en mompelend de vage blankheid van de plankenwand beschaduwde, en verder achterwaarts in oeverloze duisternis wegvloot.

Juist toen de koetsier zich klaar maakte om op de bok te klauteren, knarste ginds een kommando, — en de zwarte slang verstarde tot een muur. Nu lag een drukkende stilte over het plein, een krampachtig zwijgen, waarin de luide woorden van een onzichtbare kleine groep ergens midden op het plein als een uitdaging binnendrongen.

Een lampje vlamde op, als voor een heiligenbeeld, vastgehouden door een arm, die als vrij zwevend in de duisternis hing; en de knarsende stem wierp naam na naam als knalbommetjes tegen de onbewegelik staande zwarte wand.

De hospitaalsoldaat stond al op de wagen, achter de koetsier, klemde diens arm als in een schroef.

„Halt!" gromde hij, richtte zich hoog op en hield zijn oor in de wind, vol ingespannen aandacht.

Daarginds begon een somber spel. Om te voorkomen, dat een zich voor meerdere anderen present meldde, was bevel gegeven de zaklantaarns voor het gezicht op te laten vlammen, als men aan de beurt was. En nu dansten de vlammetjes als dwaallichten over het plein, nu hier, dan daar; een oogwenk hieven

zij een hoofd, van de romp gescheiden, spookachtig uit de duisternis, om het dadelik weer terug te laten vallen, als werd het met een spons van een zwart bord geveegd.

De koetsier kreunde zachtjes, zo onbarmhartig klauwden zich de vingers van de eerste-klas in zijn arm. Toen viel de naam: „Onderofficier Fröbel!" — en de greep werd losser. Maar hoe snel de hospitaalsoldaat ook zijn ogen naar de lichtschijn wendde, hij was alweer gedoofd, eer hij hem gevonden had. En het „Present!" dat over het plein schalde, klonk vast en zeker als de andere stemmen. Ook met Gadsky had hij geen geluk. En toen volgde een eindeloze reeks onverschillige namen, en de koetsier wendde zich al nieuwsgierig om met een ongeduldige vraag op de lippen. In dit ogenblik vlamde eindelik Weilers gezicht op, zo dichtbij, dat hij het bijna had kunnen aanraken, van zware schaduwen doorstreept, half verloren in de stormhelm, en hij meldde zich met een vreemde en harde stem met de gebruikelike, geforceerd-militaire vastheid.

Een vuistslag tussen de ribben van de koetsier... de wagen schoot weg.

De hospitaalsoldaat wierp zich achterover, viel op het vochtige stro, dat immer nog zuur naar geronnen bloed rook, en hief zijn machtige vuisten met een wilde vloek omhoog naar de hemel vol sterren, die blinkend als de glaswand van een monsterachtige vliegenval over hem neerzonk.

III.

ACHTERHOEDE.

De kleine kleermaker uit het eerste peloton, de „karakterkomiek", zoals hij in het bataljon genoemd werd om zijn naar oosters model gebogen neus en zijn sabelbenen, had het eerst verdenking opgevat. Tegen de middag was hij met een gewonde weggestuurd en hij kwam eerst 's nachts terug, omdat de hulpverbandplaats spoorloos verdwenen was, en hij zijn volkomen uitgeputte kameraad na lang ronddwalen aan een voorbijkomende munitiewagen had moeten toevertrouwen. Zolang er een kring van nieuwsgierigen om hem heen stond, was er niet meer uit hem te krijgen. Toen hij echter enkele minuten later Georg Gadsky in de loopgraaf ontmoette, keek hij haastig om zich heen en overstelpte hem onder wilde gebaren met een stortvloed van alarmerende nieuwtjes.

Waar was de hulpverbandplaats gebleven?... Waarom hadden ze die naar achteren verlegd?... Waarom waren alle wegen bezaaid met achterwaarts trekkende kolonnes, terwijl op de rechtervleugel maar af en toe een enkele motorrijder voorbijvloog?... En vóór alles: waarom was het slotpark daar achter in eens totaal verlaten, als een kerkhof rond middernacht, in plaats van zoals anders van officieren en ordonnansen te wemelen?... Waarom?... Nou, waarom?... Als het niet was, omdat de dunne voorpostenketen, die nog daarvoor in de loopgraven lag, al aan de kraaien als aas toegedacht was?

„Achterhoede, zeg ik je! Allemaal achterhoede! 'Et rottige beetje, dat voor de schuldeiser achtergelaten wordt bij een bankroet!... Weg met de rommel!... Je zal es zien of ik geen gelijk heb! Morgen op deze

tijd zijn we allemaal om zeep. Alleen zolang as de mist nog blijft liggen hebben we uitstel van executie. As dat gordijn optrekt, is de voorstelling afgelopen! Let maar es op!"

Gadsky had aanvankelik de hele huiveringwekkende historie met een schouderophalen afgedaan. Hij mocht dat grappige kleine kereltje graag lijden, en vond het heel begrijpelik, dat zo'n schuchtere hazennatuur, die z'n hele leven lang de ellemaat als enig wapen gedragen had, het hoofd verloor in de atmosfeer van gevaar en dood, die hem omgaf. Eerst later, toen, ondanks het invallen van de duisternis, de etenhalers uitbleven en er bevel gegeven werd het noodration aan te breken, kwamen de voorspellingen van de kleermaker hem weer in de gedachten. Het zelfbewuste glimlachje ging hem niet meer zo goed af, en het werd heel mat, bijna een gedwongen grijnzen met de tanden, toen de „karakterkomiek", als met onheil overladen, langs hem sloop en fluisterde:

„Nou... wat heb ik je gezegd?"

Hij zocht afleiding voor zijn onbehagelike gevoelens in de schuilplaats, waar ter ere van een verjaardag zelfs de gierigste mispunten met een of ander ding uit hun liefdegaven-pakketten voor de dag kwamen, — maar het luidruchtig gedoe, de vrolike plagerijen werden hem ondragelik, en hij vluchtte voor het zware zuchten en het weemoedige hoofdschudden van de kleermaker, die met zijn ongeluksgezicht als een levend Menetekel tegen de wand leunde, snel naar de loopgraaf terug. Alleen in een hoek gedoken wendde hij al zijn wilskracht aan om zijn zenuwachtigheid meester te worden. Die bibberende lafbek zou hem toch zeker met zijn stomme kletspraatjes z'n humeur niet kunnen bederven!

Maar de kinematograaf was ontketend en joeg, gedreven door zijn razend kloppende aderen, ononderbroken de dolste beelden aan zijn geestesoog voorbij. Alle fasen van een vertwijfeld gevecht... gevangenname... Turko's, die met witte ogen op gewonden neergeknield lagen en hun van kou verstijfde vingers warmden in een stroom van bloed... alle griezelsprookjes, die hij in 't voorbijgaan opgevangen en waarom hij met zijn neus in de wind gegrinnikt had, verdichtten zich tot tastbare werkelikheid... en het verstand was machteloos tegen de opgezweepte zinnen.

Het ongeluk wilde, dat hij ook nog op post moest, en wel precies middernacht; en daar, in de ver vooruitliggende loopgraaf, tussen vriend en vijand als aan een touw in de ondoordringbare duisternis hangend, werd hij geheel en al de prooi van zijn koortsachtige verbeelding. De regen viel nog maar heel zachtjes, ritselde met eentonig gefluister over de opgeworpen aarde, druppelde op zijn helm, met een gelijkmatigheid, die aan zijn zenuwen rukte alsof het de snaren van een gitaar waren. Een ononderbroken concert van onbestemde geluiden klonk op, altijd weer dwingend tot ingespannen luisteren, tot eindelik ieder geritsel, ieder gekluk van water de schaduwachtige omtrekken van een zeer nabij gevaar in de duisternis deed opduiken. De mist deed het overige, wierp over iedere verdachte schaduw aanstonds zijn sluier, om zich een sekonde later in de draadversperringen met fladderende doeken op te hangen, alsof hijmetsignalen de vijand naar hier riep. Tevergeefs probeerde Gadsky zich los te rukken uit deze angstwekkende voorstellingen! De bedriegelike strepen zonken, tot zware klompen samengebald, op de aarde neder, draaiden

voor het kijkgat om en om, slopen ritselend nabij, zodat bijwijlen zijn bloed stil stond, de eigen adem van boven op hem af scheen te komen in de loopgraaf, en hij, de trillende vingers krampachtig om het geweer geklemd, duidelik het blinken van een vreemd oog door de smalle opening glinsteren zag!...

De lichtende wijzerplaat van zijn armbandhorloge wees half een, de helft pas van deze schrikkelike wacht, toen de nevel door een heftige windstoot de hoogte in gejaagd werd en plotseling het hele voorterrein als een leeg toneel voor hem lag. Het opduiken van de bekende posten en hoogten werkte kalmerend; het razende kloppen in de slapen ebde weg; hij keek rond als iemand, die na lang zwerven in het geboortedal neerkijkt. In urenlange eenzaamheid, voor het gevaar dicht tegen de pantserplaat gedrukt, had hij zich elke grotere aardkluit, elk eindje draad vast in het geheugen geprent, deze hele plek grond in de loop van de tijd van buiten geleerd, zoals vroeger, in vredestijd, een stuk muziek voor de concertzaal. Als hij de ogen sloot, zag hij alles tot in de kleinste details, iedere witgeregende steen, iedere uniformflard; hij had zich aan dit troosteloze maanlandschap gewend als aan een dierbaar geworden stuk gereedschap, als aan het gezicht uit het venster van zijn werkkamer op de tuin van de buren. Hij zei bij zichzelf, dat hij ongelukkig zijn zou, als hij werd overgeplaatst naar een andere afdeling van het loopgravenstelsel; en hij glimlachte droefgeestig om een bescheidenheid, die zich hechtte aan overblijfselen van lijken en granaattrechters met een soort gevoel of dit een vaderland was.

De rimpels verdwenen uit zijn voorhoofd, hij liet zijn ogen over de bekende punten glijden, en zijn blik

bleef hangen aan het kleine, zwarte eilandje, dat als een donkere plas tussen de hoge plukken draadversperring lag. Dat was „de Fransman", een ongeluksvogel, die indertijd bij het veroveren van de stelling door een laatste, nagezonden kogel uit de troep vluchtelingen gepikt was en in de eigen draadversperring geslingerd. Als een koorddanser had de Fransman lange tijd vóór hen gezweefd, hoefijzervormig achterover gebogen, licht opwippend, als een dichtbij inslaande granaat de draden deed sidderen. Een voltreffer in de versperring had hem eindelik uit zijn luchtige positie tussen hemel en aarde bevrijd, en nu lag hij al lang vreedzaam uitgestrekt, „slipte uit zijn kleren", „vervluchtigde" — zoals de soldaten cynies zeiden — en ook zijn bestaan als „skelet-modepop" liep al met de laatste resten van zijn kleding ten einde. Bij nacht leek hij nog maar een klein hoopje aarde; bij dag leek hij uit de verte gezien, gehalveerd te zijn, alsof het grootste deel van zijn lichaam onder de aarde was weggezonken...

Zo lang was de arme Weiler dus al weg?... Gadsky mat met toegeknepen ogen de minieme verhoging af, waartoe het lijk ineengeschrompeld was, en rekende na, hoeveel weken hij verleefd had in de voorste loopgraven, sinds Weiler was weggebracht. Het was merkwaardig, hoe in deze tijd ieder uur tot een eeuwigheid zich rekte, en toch in de herinnering de gebeurtenissen zich zo dicht aaneensloten, als waren de eindeloze tussentijden van afwachten en werkeloos rondhangen verdwenen; teruggeweken als de vloed; die ook maar enkele aangespoelde brokstukken aan de oever achterlaat. Niets, helemaal niets was er meer gebeurd sinds de stormaanval op de Franse stelling, sinds het wreedaardig bloedbad, dat

de arme Weiler, door de kapitein voortgedreven, strompelend en met waanzinnig verschrikte ogen had meegemaakt, — om weinige uren later van de eerste wacht te komen terugrennen als een razende, heftig sidderend van ontzetting, alsof „de Fransman" hem op de hielen zat.

Heel precies herinnerde Gadsky zich ieder woord, zag het verwrongen, vreselik ontstelde gezicht van Weiler duidelik voor zich, hoe hij, op een draagbaar gebonden achter in de loopgraaf gelegen had tot het aanbreken van de duisternis. Ook nu nog, weken nadien, viel het hem moeilik zonder huiveren te denken aan de verschrikkelike verandering van deze zacht-melancholieke, vriendelike mens in een schuimbekkend wild beest, wiens dierlik gebrul hem nog in de oren klonk, toen de ziekendragers zich al lang met hem verwijderd hadden. Waarlik, hij had te veel te dragen gekregen! Hij was gebroken ineengestort, als een overbelast getimmerte, en wat zij wegdroegen waren enkel brokstukken van zijn wezen; een ontzield lichaam, waarin alleen het bloed nog altijd dienst deed. De voorbereidingen voor de stormaanval overschreden zijn krachten al verre. Toen nog de wrede jacht, het gevecht van man tegen man, en eindelik, nog eer de zenuwen tot rust hadden kunnen komen, de dienst als schildwacht op enkele passen afstand van het lijk, dat gekromd in de draden hing, als een gevangen insekt, en — wie weet — werkelik nog in stervenskrampen gestuiptrekt had...

„Moed is gebrek aan fantasie, anders niets", had Weiler eenmaal beweerd. En voor hem, met zijn koortsachtig werkende fantasie, zijn bijna ziekelike gevoeligheid, die alles, wat andere mensen voor zijn ogen overkwam, op zichzelf overbracht, was zulk een

gezicht veel zwaarder te verdragen dan voor een of andere onverschillige kerel, die nooit meer zag dan zich in zijn ogen weerspiegelde.

Hij keek weer naar de Fransman, die plagend verstoppertje met hem speelde, de nevel als een deken over de oren trok, en dan weer plots opdook. Die was er tenminste uit!... Zou ie nog jong geweest zijn, toen de kogel hem trof?... Waarschijnlik wel. Het waren louter jonge kerels geweest, slank, met vermetele kleine snorretjes... Hij herinnerde zich er een... Maar nee... daar wilde hij niet aan denken. Het was toch niets dan een gemene moord, ze konden praten wat ze wilden. En onwillekeurig werd de greep om zijn geweer losser, alsof zijn vingers een afkeer voelden bij hun onderlinge aanraking!...

Die ene daar voor had, goddank, een ander op zijn geweten. De sergeant-majoor van het twede peloton had zich er op beroemd, dat hij hem er uit gevist had. En terwijl hij hier langzaam „vervluchtigde", liep een blank, welriekend, goedverzorgd vrouwtje misschien nog iedere morgen opgewonden de brievenbesteller tegemoet, en hield een plaats voor hem open in het brede, tweepersoons ledikant?...

Voor een sekonde sloot Gadsky de ogen en sperde de neusgaten open, alsof de dampen, die uit de granaattrechters opstegen, bezwangerd waren met de geur van tedere herinneringen, alsof een wolk van zoet parfum uit het brede mahoniehouten ledikant gevlogen kwam, dat hem ergens vandaan als een oude bekende toewenkte.

Was dat niet om krankzinnig te worden? Op de middaghoogte van zijn leven hier het einde af te wachten, zich neer te laten slaan als een dol beest, nauweliks op het midden van de weg?

Waarom?

Plotseling was Weiler weer voor hem opgedoken, de veelbetreurde Weiler, die het hele bataljon met vochtige blikken had nagestaard! Nu lag hij in een wit bed, achter een glazen wand, die hem beschutte voor wind en regen; en morgen... morgen zal hij de zon zien opkomen boven de daken en 's avonds zal hij haar weer zien wegzinken... Gek of niet gek... hij leeft!... En zal verder leven. Wiegende vrouwenheupen met de ogen volgen, een zacht, warm zoemen in het bloed!... En aan zijn zijde wandelt de gewonde, die de „karakterkomiek" in de voormiddag, eerst weinige uren geleden, naar achter heeft gebracht! Arm in arm lopen zij beiden door een bloeiende hospitaaltuin, turen door een vlierhaag uit op de straat, waar de trams voorbij suizen en vrouwen in lichte kleren teder naar de „helden" kijken. De man, die vanmorgen nog pas, bleek en tandenknersend...

De man, die hier met hem... met de anderen...

Een daarom?...

Daarom dus?... Omdat een dom stuk ijzer dertig passen te ver naar rechts gevallen was, en het retourkaartje naar het leven een ander in zijn vlees gesneden had?... Nee... dat was onmogelik!... Vervloekte mijmerijen...

Hij balde de vuisten, besloten het kleine kwartiertje, dat hem nog van de aflossing scheidde, aan vroliker gedachten te wijden, zich niet nog eens te laten overrompelen...

Hij luisterde. De wind schreide in de draden; als weduwensluiers waaiden de nevelflarden heen en weer; en in het onzekere licht doemde het zorgelike gezicht van zijn zuster voor hem op. Die hoedde haar enige, zeventienjarige zoon; zij had de geliefde broer

graag opgegeven, hem bijna voortgeduwd om haar kuiken los te kopen. En hoe velen leefden evenals zij in voortdurende angst!... Hoe veel moeders, die bij het uitbreken van de oorlog het lot gezegend hadden, grepen nu al iedere morgen met woedende hoop naar de krant, en vervloekten de kracht, die door de jonge leden stroomde. Immer luider schreeuwde de stem in haar binnenste naar vrede, — immer wanhopiger klampte haar hart zich vast aan deze enige redding — tot eindelik het uur geslagen was, en een kind van haar heen ging, om weder te keren met de ogen nog vol van de trots zijner jaren, maar aan zijn zijde een instrument, dat kinderen heer maakte over leven en dood. En terwijl de zoon van dag tot dag harder, boosaardiger en vreemder werd, het moorden leerde, het schieten en steken naar de zoons van andere moeders, die ergens ver weg tot zijn beulen opgroeiden, drukte de moeder de gezegend lange weken der rekrutering met dolle liefde aan haar hart, omklemde de dierbare uren met de vingers en schreeuwde, schreeuwde, schreeuwde naar de vrede! Hoe was het mogelik, dat men het niet hoorde? Hoe kon men onverschillig blijven, terwijl overal vandaan, waar knapen opgroeiden, uit alle lazaretten, waar wonden schrikkelik snel genazen, uit de kazernen, waar baardige mannen als kinderen in hun kribben knielden, en uit alle hoeken en gaten dezer wereld dezelfde roep opsteeg... Hoe kon, hoe kòn men doof blijven?

Hard beet hij de tanden op elkaar, nauweliks in staat de haat, die in hem kookte, geluidloos te onderdrukken. Een plotse herinnering overviel hem. Hij zag eensklaps voor zich het machinale slachthuis in Amerika, waar dieren bij duizenden geslacht werden, snel achtereen; mannen in van bloed doordrenkte

schorten stonden en duwden hun vlijmscherpe messen in de ene strot na de andere. Een orgie van bloed en dood... eindeloos... Tot een signaal van de sirenen een eind maakte aan de gruwelike moordpartij... Zo was het hier... Als stompzinnige dieren lieten de tienduizenden zich naar de slachtbank leiden... aldoor, aldoor... en niemand gaf het signaal om op te houden!... En honderdduizenden, hopend tot het laatste ogenblik, moesten hun hals het bliksemende mes voorhouden...

Hoe was het mogelik?

Hij drukte zijn vuist tussen zijn tanden, zo onbedwingbaar sterk was zijn drang om uit te schreeuwen, dat hij leven wilde... leven!... leven!... En kromp van schrik ineen, toen iemand van achteren zijn schouder aanraakte.

Het was de zo gloeiend verlangde aflossing, die hij bijna vergeten had. Zonder zijn opvolger ook maar aan te zien, stapte hij zwijgend terug en volgde langzaam, diep in gedachten verzonken, de soldaat-eersteklas. De wind blies achter hem aan, drukte hem het doorzwete hemd als een koude kompres in de rug, zodat zijn tanden klapperend op elkaar sloegen. Geergerd schoof hij de helm, die het water als een goot in zijn hals geleid had, over het voorhoofd, en mompelde half in zichzelf, half tot zijn begeleider gewend, een verwensing tegen het weer.

Plotseling bleef de eerste-klas staan, alsof Gadsky's woorden een val waren, die rond zijn benen was toegeklapt.

„Leg niet te kankeren over 'et weer!" riep hij schor, en het wit zijner ogen flikkerde luguber in de duisternis. „As de mist optrekt, neemt ie ons allemaal mee naar de hemel!"

Gadsky voelde zijn adem stokken. Wat moest dat betekenen?... Waren er, terwijl hij op schildwacht stond, nieuwe berichten doorgesijpeld?... Nauwkeuriger?... Of kraste uit deze raaf ook weer de stem van de „karakterkomiek"?... Juist wou hij zich met een vraag zekerheid verschaffen, toen de eerste-klas plotseling op zij week, zich tegen de wand drukte, en achter hem de hoge, slanke gestalte van de vaandrig Von Krülow opdook. Als in een droom, alsof hij van beiden door een dikke muur gescheiden was, hoorde hij de vaandrig enkele kort afgebeten woorden zeggen, daarop het stramme antwoord van de eerste-klas en 't klukkende geluid van de doorregende kleibodem onder zijn zware laarzen. Eerst toen die schreden al achter een kromming verklonken waren en de tastende hand van de vaandrig zich koortsig heet om zijn vingers sloot, ontwaakte hij en haalde diep adem. Zonder dat een woord gevallen was, uit het zwijgen alleen, dat als een kloof tussen hen lag, voelde hij de ijzige zekerheid in zich overvloeien, als blies het gevaar zelf hem van zeer nabij zijn verlammende adem in het gezicht. Hij opende de mond voor een vraag, probeerde de duisternis te doorboren om in het gezicht van de vaandrig de bevestiging van zijn vermoeden te lezen, — en bleef stom. Alleen het kloppen van zijn aderen hamerde luid in de drukkende stilte, en het terug trekken van de hand, die even kort de zijne had gedrukt, trof hem als een slag voor de borst, alsof een reddende tak, waarnaar hij grijpen wou, in de hoogte geschoten en verdwenen was.

Ook vaandrig Von Krülow zweeg, Bewegingloos stonden zij een wijle tegenover elkander, luisterden naar elkaars innerlike bewogenheid, en staarden naar het vervagende zwart van de loopgraafwand.

„Verloren!" voelde Gadsky; en alles in hem, iedere kleinste vezel van zijn wezen, verzette zich tegen de boosaardige hopeloosheid van dit woord. „Verloren?"... Bestond dat eigenlik wel? Hadden niet al dikwels genoeg mensen dagen lang aan een lichte plank in de oceaan gehangen, kilometers diep onder de aarde ingesloten gelegen? ... Nog eenmaal beproefde hij zich te verzetten, wendde de verwijfeling vastbesloten het gelaat toe, strijdensgereed; ... toen lei de nerveuze hand van de vaandrig zich schuchter om zijn arm, en uit de stem, die fluisterend in zijn oren drong, klonk hem een zo vermoeide, verlammende treurigheid tegemoet, dat alle kracht dadelik weer uit hem wegviel.

„Ik wou je alleen vragen, je invloed op Fröbel aan te wenden," hoorde hij Krülow zeggen, en onwillekeurig maakte hij een afwerend gebaar, diep gekrenkt door dit verzoek, dat aan zijn eigen nood voorbij de hand reikte aan een ander. Met welk recht werd van hem meer gevraagd dan van een ander? Waarom zou hij, juist hij, zich nu om een ander bekommeren? ... Een brandende, diep klauwende verontwaardiging steeg in hem op! Hij wou het eindelik eens uitspreken, dat hij zich absoluut niet geroepen voelde met bizondere bevalligheid, nonchalanter dan enig ander zijn leven weg te smijten! Schaamteloos wou hij juist deze goedige knaap, die anders zijn hart voor de eerste de beste wagewijd placht open te zetten, de waarheid in z'n gezicht smijten. Hem de afgrond tonen, die de jammerlike koelie-levens rondom scheidde van zijn eigen, sprookjesachtig rijk bestaan.

Maar vaandrig Von Krülow liet hem niet aan het woord komen. Hij kon het honende glimlachje, de boze, gekrenkte trek op zijn gezicht niet zien, en hield

de afwerende handbeweging en het energieke hoofdschudden van Gadsky slechts voor een argeloze poging om iedere invloed op Fröbel uit bescheidenheid te loochenen.

„Jawel, jawel. Hij luistert naar jou meer dan naar de kapitein," fluisterde hij dringend, boog zich dicht naar hem toe, en sprak voort, overtuigend, bijna smekend, de hand al ten afscheid uitgestrekt, klaar om dadelik af te breken, als er iemand in de nabijheid kwam. „De kapitein is namelik ook al achterdochtig geworden. Ik doe alle moeite om zijn verdenking te ontzenuwen; maar zodra we van Fröbel beginnen te praten zegt hij: Ik had die kerel niet tot onderofficier moeten bevorderen; hij lijkt me toch een verdomde lafbek... Fröbel moet zich wat flinker houden! Daar net heeft de kapitein gezegd, dat alles er nou op gericht moest zijn om de discipline te handhaven. Hij wil bij de eerste de beste gelegenheid, die zich aanbiedt, een voorbeeld stellen om de lui de lust tot lafheid te benemen, zoals hij het uitdrukt. Vertel dat aan Fröbel zodra je hem ziet. Fröbel is een zielsgoed kereltje, en je kan uit een schaap nou eenmaal geen koningstijger maken, zelfs met algemene dienstplicht niet, — zoals die arme Weiler altijd zei. Maar hij moet toch tenminste zolang als de kapitein in de buurt is, een beetje meer moed tonen! Hij heeft immers altijd nog gelegenheid z'n kop te laten hangen als alles verkeerd gaat! Voorlopig staat het er nog lang niet zo beroerd voor. De mist kan best nog een hele dag blijven hangen, of de vijand ruikt het hapje pas as de terugtocht al volbracht is... dat duurt helemaal zo lang niet meer, tot drie uur na de middag maar. Twaalf uren!... Dan ontruimen we de loopgraaf, en ik zorg er voor, dat hij acht dagen verlof

krijgt voor de uitgestane angsten, als hij zich goed houdt... zeg hem dat!... Ja... goed... En vertel hem ook, dat ik een broer heb, die op Corsica zit, sinds November al; die is bij net zo'n geschiedenis gevangen genomen. Zijn hele sektie is in de pan gehakt, maar hij heeft bij het begin al een kogel door z'n longen gekregen, en hij heeft alle ellende doodgewoon verslapen. Toen hij bij kwam, stond er al een Franse militaire dokter bij z'n bed. Werkelik... m'n broer heeft het woordelik zo naar huis geschreven. Ik zou liever niet hebben, dat we hier samen gezien werden... Enfin, Fröbel moet zich aan deze geschiedenis maar wat opmonteren! Het zou mij spijten voor hem! Je zult wel zien, hoe ie daar in de schuilplaats zit! Je reinste afschrikwekkend voorbeeld! Als de kapitein hem zo snapt is ie verloren. Scherp hem dat in, hij vliegt nou eenmaal niet hoger..."

In vliegende haast, bijna zonder adem te halen, had hij dat alles gezegd, en ondertussen naar links en rechts uitgekeken, vol vrees beluisterd te worden. Juist toen hij uitgesproken was, dook uit de verbindingsloopgraaf een patrouille op, en verjoeg hem. Snel riep hij nog met geforceerde dienststem: „Goed verstaan, niewaar?" groette kortaf en verdween.

Gadsky staarde hem verbijsterd na. Hij had naar het twede deel van zijn toespraak maar met een half oor geluisterd, want de zinnen: „Als de vijand de terugtocht niet opmerkt... om drie uur wordt de loopgraaf ontruimd..." waren als met weerhaken in zijn hersens blijven hangen, kwamen terug, altijd en altijd weer terug, alsof een kapotte gramofoon altijd door in hetzelfde groefje liep.

Dus toch!... Onherroepelik!... Geen vermoeden meer, geen loopgraafgeklets?... Uit de officiers-

schuilplaats, van een, die precies op de hoogte was... misschien het bevel met eigen ogen gelezen had... „Morgen om drie uur in de namiddag"... Dat beteekende natuurlik, dat de vijand tot het vallen van de avond opgehouden moest worden? Tot elke prijs! Waarschijnlik stond er: tot de laatste man... Zo luidde de formule.

„Tot de laatste man!" Dat liet zich gemakkelik zeggen! Gaf je een aangenaam griezelig gevoel! Je was zo langzamerhand aan zulke oorlogsuitdrukkingen gewend geraakt: „Tot de laatste man", of: „Tot de laatste ademtocht van man en paard". Met zulke zinnetjes kon je rinkelen, net als met los geld in je zak. Mannelikheid en heldenmoed rinkelen! Maar de werkelikheid... De werkelikheid was, dat je uit een gevecht als hun de volgende dag wachtte, niet terug kwam. Daarachter lag niets meer, hoogstens een paar kille zinnetjes: „Och zo... Gadsky?... Wat u zegt! Dat spijt me nou toch!"...

Als met loden gewichten bezwaard hingen zijn armen langs zijn lijf; zijn knieën voelden alsof zij uitgehold waren; een moeheid als na een mars van tien uren, verlamde zijn leden, en wrong hem het geweer uit de handen, drukte hem waar hij stond op een lege munitiekist neer. Achter hem raasde de wind, zwol allengs aan tot een storm, stoof van tijd tot tijd tot recht in de loopgraaf naar beneden, en sloeg zijn natte hemd weer ijskoud tegen zijn gloeiend lichaam. Een bittere glimlach speelde om zijn mond bij de gedachte, dat hij een verkoudheid, ja, zelfs een longontsteking niet meer hoefde te vrezen. Het was volkomen onverschillig, in welke gezondheidstoestand morgen de dood hem aantrof; ziektekiemen, die zich

vandaag nog in hem neerlieten, moesten rekening houden met een korte levensduur.

Zo had alles zijn goede kant! ironiseerde hij bij zichzelf, en vocht uit alle macht tegen het week worden, tegen de opkomende ontroering, die Krülows bijna bovenmenselike onzelfzuchtigheid in hem deed naklinken. Het hoofd tussen de handen gedrukt, staarde hij naar de voetsporen van de vaandrig, die zich langzaam met water vulden. En achter de bewondering voor de vaderlik-rijpe goedheid van deze nauweliks twintigjarige knaap, loerde, gereed om toe te springen, de schaamte over zijn eigen gevoelens! Gingen die tweehonderd mensen, wier lot sinds maanden als met ketenen aan het zijne was gesmeed, niet dezelfde ondergang tegemoet? En toch had geen gedachte aan hun nood hem bewogen. Zelfs zijn vrienden niet, zelfs Fröbel, zelfs Von Krülow had hij niet in zijn mededogen opgenomen. Krülow, van wie hij toch hield, die veel jonger was dan hij, die nog geen blik geworpen had in de danszaal, waaraan hij reeds terugdacht als aan het toneel zijner triomfen...

Bonte herinneringen zwierven aan... Het was precies een jaar geleden, dat hij zijn laatste concert in Parijs gaf... Het concert, dat hem de liefde van Mathilde gebracht had... Wie had kunnen denken, dat dit het allerlaatste concert in Parijs zijn zou?... Reizen, de wereld door, in luxehutten en exprestreinen... landschappen, mensen, gejubel, succes... vriendschap, liefde, afgunst, trots... de arme zoon van de kleine stationschef, de gevierde virtuoos, de rijke, toegejuichte kunstenaar Georg Gadsky... die hier zat als een slaaf, ten dode gewijd door onbarmhartige machten... door domme, bekrompen aanvoerders, door met orden beladen generaals, die over

lijken gingen om hun loopbaan schitterender te maken!...

Weer viel hem zijn trots en onverschilligheid in tegenover zijn arme kameraden, en hij schaamde zich diep... was hij zoveel beter dan die verachte generaals?... Was ook zijn schitterende loopbaan niet gekocht door het leed, de mislukking, de ondergang van talloze minder fortuinlike kunstenaars, die zijn tijdgenoten waren, zich moesten afsloven als pianoleraar en de heftig gedroomde lauweren nooit konden winnen?... Had hij niet met dezelfde starre hooghartigheid, waarmee de generaals over gemene soldaten spraken, minachtend gesneerd over die ordinaire „piano-hengsten", die „nietskunners", die „bloedarme dilettanten"? Had ook hij niet schuld aan de orkaan, die alles uit zijn voegen gelicht en ook hem hierheen geslingerd had? Was niet ook zijn egoïsme, zijn roekeloos individualisme mede oorzaak van de loop, die het leven genomen had, en die hen allen in de dood joeg?... De woede, die de volkeren elkaar naar de keel deed springen, ze door bloed en jammer deed waden, het was niets anders dan de millioenenstemmig geïnstrumenteerde schreeuw naar rijkdom, macht, lichter leven op kosten van anderen; — het was dezelfde blinde zelfzucht, die ook zijn herenbestaan bezield had, ook hem opgezweept had en aan de hielen van het succes geklonken!...

Hij sprong op en rende terug om nog wat te kunnen slapen, eer de morgen aanbrak. Want uitgerust en krachtig wou hij nu het gevecht in gaan. Nu hij erkend had, dat hij niet door een onverdiende ramp getroffen werd, dat hij geen schuldloos offer, maar een vechter was in een strijd, die ook hij meegeholpen had over de wereld te brengen... nu was hij besloten,

zich te verdedigen tot de laatste ademtocht! Die hem zijn leven roven wilden, mochten oppassen!... Wie eenmaal al zo goed zijn man gestaan had in deze worsteling, hoefde de moed niet te verliezen, wijl het nu ging om een gevecht met andere wapens, direkter waarneembaar, met slag en stoot... Hij zou zich te weer stellen! Ja, bij God, dat zou hij!... Wat een heerlikheid, wat een onbedenkbaar geluk stond hem te wachten, als het hem gelukte, het verlorene nog eens terug te winnen, nog eens terug te kunnen keren in het leven, dat hij nu duizendmaal beter wist te waarderen na deze bittere proeftijd!... Dan... maar dan ook alleen!... kon hij nog goedmaken, wat hij in zijn vraatzuchtige begerigheid vroeger had misdreven. Slechts wanneer het lijk van Georg Gadsky, zoals „de Fransman" daar vóór zich als een kleine mesthoop langzaam met de aarde vermengde, slechts dan was het resultaat van zijn leven onherroepelik bepaald...

Hij wilde vechten!...

Toen hij de schuilplaats binnen kwam, ging een rilling hem door het ganse lichaam. Met een machtige greep scheurde de troosteloze aanblik de moeizaam verworven zekerheid weer uit hem weg, stortte hem terug in moedeloze vertwijfeling! Welk een verandering!... Vergenoegde gezichten, boven rinkelende glazen had hij hier achter gelaten, — en nu vond hij vervallen, gebroken gestalten, starre ogen; heel de ruimte was als gevuld met afgrijzen. Zij hokten daar bijeen, alsof ieder de greep van de knokige hand al in zijn nek voelde; en in de koude rook, die dik over hun hoofden hing, mengde zich de bijtende geur van het angstzweet, dat het onverbiddelik nabijschrijden van het uur des doods hun uit de poriën perste.

Rillend leunde Gadsky bij de ingang tegen de wand,

toen iemand hem krachtig bij de arm pakte en hem mee trok.

„Asjeblief... asjeblief... kom even mee naar buiten!" fluisterde Fröbels stem hem in het oor. Hij wou vlug nog zijn geweer wegzetten, maar de bibberende vingers sloten zich nog vaster om zijn pols, en nog hartstochteliker smeekte de stem:

„Neem 'et mee... neem 'et asjeblief mee!"

Onwillig, het voorhoofd toornig gerimpeld, liet Gadsky zich in de loopgraaf meeslepen, volgde de ademloos vooruithollende Fröbel ver terug, tot achter de derde kruising, naar de nis, die vroeger, met zandzakken overbouwd, een soort hulpverbandplaats geweest was.

„Waar sleep je me, verdomme, toch naar toe?" riep hij verontwaardigd, en haalde geërgerd de schouders op, toen Fröbel zijn vinger op de lippen lei.

In de nis bleven zij eindelik staan; en eer Gadsky het kon verhinderen, lag Fröbel al op zijn knieën en strekte de gevouwen handen naar hem omhoog:

„Red me!... Ik smeek 'et je: red me! Denk aan m'n vrouw, aan m'n onverzorgd kind! Om godswil, red me!"

Gadsky voelde een bittere smaak in zijn mond, een lichamelike weerzin, die uit de ingewanden naar het verhemelte steeg, en hem bijna tot handtastelikheden dreef.

„Sta toch op!" gromde hij. „Hoe kun je nou op je knieën vallen?"

En toen het zwarte hoopje aan zijn voeten steeds dieper in elkaar zonk en snikkend zijn heupen omarmde, herhaalde hij, woedend stampvoetend nog eens:

„Maar sta dan toch op!... Hoe kan een kerel?"...

Fröbel bleef liggen.

„Help me!" jammerde hij." Ik heb alles geprobeerd, alles... Ik kan het niet!"

Hij liet Gadsky los, bedekte zijn gezicht met de handen, schreide zachtjes voor zich heen, tot hij, plots weer gegrepen door zijn angst, zich opnieuw aan Gadsky's kleren vastklampte, en luid schreeuwde:

„Help me!... Ik smeek je: help me toch!"

Vol weerzin schoof Gadsky hem van zich weg, en snauwde hem toe:

„Verdomme, kerel, sta toch op! Hoe kan ik je nou helpen? Ik zit toch in hetzelfde schuitje!"

Bliksemsnel kwam Fröbel overeind, en kwam zo dicht bij, dat zijn lippen Gadsky's oor beroerden:

„Jawel! Jawel!... je kunt me helpen... Je kunt me redden, als je maar wilt," kuchte hij. „Het is nog geen twee uur; als ik nou dadelik terug kan, ben ik nog op tijd... Help me toch!"

Gadsky staarde hem aan, niet begrijpend wat hij bedoelde; hij deed ongeduldig een stap achteruit, omdat de ander zich nu aan zijn geweer vast klemde en het hem bijna uit de hand rukte.

„Wat wil je toch? Pas op... 't is geladen!" waarschuwde hij geërgerd.

Fröbel klappertandde, alsof hij bibberde van kou.

„Je... eh... je hebt me gisteren gerapporteerd," stamelde hij, „dat... eh... dat 'et niet helemaal goed funktionneert... Je hoeft enkel maar even af te drukken!... Ik... eh... ik zal wel... toevallig, bij het nakijken..."

Met een wilde kreet slingerde Gadsky hem van zich weg.

„Ben je gek geworden? Wil je ons soms allebei aan de galg brengen?"

Fröbel greep hem met alle kracht vast.

„Nee! Nee ... Niemand zal jou kunnen verdenken... ik heb 'et zo uitgedacht ... Help me alleen ..."

Gadsky's geduld was ten einde. Met een vuistslag bevrijdde hij zich uit de lastige omhelzing, en verstopte het geweer achter zijn rug. Toen hij daarop Fröbel, snikkend als een kind, tegen de loopgraafwand in elkaar gedoken zag, steeg er toch, ondanks alle weerzin, een beetje medelijden in hem op, en hij beproefde de boodschap van vaandrig Von Krülow, zoo bemoedigend mogelik opgesierd, over te brengen. Als een kamerscherm schoof hij de redding van de oudste Krülow voor alle gevaren, schilderde de terugkeer uit de gevangenschap in de verleidelikste kleuren, en schaamde zich bijna, toen hij aan het einde van zijn aandoenlike geschiedenis gekomen was.

Maar Fröbel luisterde niet eens meer naar hem. Wat Gadsky, dadelik in het begin over het wantrouwen van de kapitein gezegd had, gooide al zijn plannen ondersteboven. Langzaam zakte hij in elkaar, hurkte op de grond, het hoofd tussen de knieën; zijn spitse schouders schokten van ingehouden snikken. Toen herstelde hij zich een weinig, breidde zuchtend de armen uit en zei met toonloze, als uit grote verten klinkende stem:

„Ik kan niet ... Geloof me toch, ik heb alles geprobeerd ... Ik kan jullie gewoon niet begrijpen! ... Ik weet wel, dat mij niks ergers dreigt dan jullie allemaal; maar ik begrijp jullie niet. Ik heb altijd weer het idee, dat jullie hier allemaal komedie spelen ... wederkerig, de een tegen de ander ... Ik vraag me aldoor af: maar geloven die mensen dan, dat net op het laatste ogenblik, even voor ze moeten sterven, het spelletje zal ophouden? Of rekenen ze op een erkenning nadien, na de dood? Het is mij onbegrijpelijk hoe

iemand voor wat lof, waarvan hij even weinig weet als de steen, waar ik nou op trap, gewillig zijn leven kan geven!"

Hij greep zijn hoofd met beide handen vast, perste zijn slapen er tussen, en riep zo luid, dat Gadsky verschrikt rondkeek:

„Duizendmaal heb ik al tot mezelf gezegd, dat ik me beter moest houden, dat iedereen al om me lachte, dat ze me de strepen afnemen zouen, als ik zo doorging!... Tevergeefs. Duizendmaal heb ik me al voorgenomen bij het eerste nieuwe gevaar moediger te zijn; precies zo moedig als de anderen, die toch ook niet dadelik getroffen worden, omdat ze niet zo diep bukken of helemaal rechtop blijven staan. Maar dan vraag ik me altijd weer af: is je leven je dan minder waard dan een vriendelik woord van de kapitein? Is het beter met tressen en al onder de grond te verrotten, dan beschimpt en bespot te worden, maar te leven?... Weet er dan iemand, hoe er over hem gesproken wordt als ie eenmaal dood is?... Ik kan daar niet overheen komen, met de beste wil van de wereld niet."

Deze bekentenis steeg als uit ondoorgrondelike diepten, klonk ontstellend gekweld en oprecht; en toch vervulde zij Gadsky met koude afkeer. Dit gejammer stuitte hem zo tegen de borst, juist omdat het de zware strijd, die hij met zichzelf uitgevochten had, als in een verwrongen spiegel toonde, en de gedachten, die hij in zichzelf niet tot klank liet worden, schaamteloos uitsprak. Hij zag de krampachtig uitgestrekte vingers, die naar hem grepen als naar een reddingsplank... en wendde zich rillend af, vol weerzin tegen de zelfzucht, die vergat, dat ook de ander boven de afgrond zweefde, en zich ook slechts met de uiterste inspanning overeind kon houden.

Fröbel voelde de afkeer, die hem tegenstroomde, knikte treurig en staarde een poos zwijgend voor zich heen. Toen boog hij zich weer heel dicht naar Gadsky over, en begon met gedempte stem, fluisterend, alsof hij een geheim verried:

„Daar, dicht achter de in mekaar gezakte uitkijkpost, daar ligt Dangler! Ze hebben 'em nog niet begraven. Tweemaal ben ik sinds vanmiddag naar hem terug gegaan en heb naar hem gekeken. Tien uur geleden leefde hij nog! Hij kon nou nog leven!... Alleen omdat ie het Kruis wou hebben, vóór hij met verlof ging, heeft ie zich gemeld; en hij heeft trots rondgekeken, met stralende ogen, toen de kapitein hem als voorbeeld stelde. En je moet nou es in zijn ogen kijken! Hij ligt naast de planken, die daar opgestapeld zijn, en hij is zelf ook een plank. Ze kunnen hem in stukken zagen of hem verbranden... hij heeft er geen weet van. Wat heeft ie er nou aan, dat ie vanmorgen een model-soldaat geweest is? O, as je-n-es wist, hoe ik me afgemarteld heb!... Allemaal voor niks... ik kan 'et niet!...Toen ik bij hem was, kwam voor een minuutje de zon door de wolken breken, en die scheen hem precies in z'n ogen, in die witte, verschrikkelike ogen, die je overal nakijken, waar je ook heengaat... Als een krankzinnige heb ik hem toegeschreeuwd, hem gevraagd, of ie 'et nou nog es zou doen? Of hij niet liever de zon zou weerzien, nog eens naar zijn vrouw en zijn kind gaan, zonder kruis, ongeprezen, veracht, bespuwd zelfs, maar recht op z'n benen, die nou op de grond slaan als een stuk hout, als je ze oplicht en weer los laat... Geloof me, ik had alles ter wereld willen geven, als ik hem een antwoord had kunnen ontrukken!... Liefst zou ik met een houweel zijn hoofd open gehakt hebben om uit te zoeken of je

naderhand nog weet, dat je als held eervol gestorven bent..."

Zwaar kuchend haalde hij adem, doorschud van snikken, die hij niet langer meester was; bezwerend strekte hij de handen naar Gadsky uit.

„Ik weet wel, dat je me nou veracht, omdat ik een lafaard ben. Omdat ik je smeek mij te redden, zonder er naar te vragen, wat er van jou en de andere kameraden worden zal. Maar ik kan er niks aan doen!... D'r moet iets in jullie zijn, wat niet in mij is! Jullie moeten allemaal iets geloven, wat ik niet geloven kan. Anders was het onmogelik, dat jullie zo met je leven speelt... dat je je het sterven als een lesje op laat geven, om later, als de taak is afgewerkt, een goedkeuring te krijgen. Ik kan dat niet, beste Gadsky... ik..."

Zijn stem verstikte in tranen. Met een duister gelaat stond Gadsky naast hem en trok minachtend de schouders op. De man was niet te helpen en hij had niet de minste lust, zijn zo moeilik veroverde zelfbeheersing zo zinloos te laten ondermijnen! En ten overvloede schreeuwde die ongelukkige zo hard, dat ieder, die in de loopgraaf voorbijkwam, gemakkelik alles horen kon en het gesprek aan de kapitein overbrengen. Er was daar aan de hoek al enige keren een zo merkwaardige schaduw heen en weer gedwaald, die hem absoluut niet aanstond!... Vastbesloten nam hij zijn geweer op en wendde zich af om heen te gaan.

In een oogwenk lag Fröbel weer op zijn knieën, klemde zich vast aan zijn benen, en schreeuwde:

„Nee! Nee! Laat me niet alleen! Lieve, goeie meneer Gadsky... ik kan et zelf niet!... Niemand zal er iets van horen... help me, om 's hemels..."

Woest stiet Gadsky hem achteruit, en siste verschrikt:

„Pas op! Iemand luistert ons af!"

Fröbel verstomde en keek om zich heen, apathies, zonder op te staan. Daar maakte zich de schaduw, die Gadsky al lang achterdochtig had gadegeslagen, van de zandzakken los, en de slanke, hoog opgeschoten gestalte van vaandrig Von Krülow kwam om de hoek. Gadsky haalde verlicht adem. Hij boog zich snel over Fröbel heen om hem overeind te helpen.

„Hoe kun je een kameraad zoiets aandoen?" riep de vaandrig met gedempte stem. „Als ik je rapporteer, worden je eerst de strepen van je mouwen gescheurd, en dan word je zonder vorm van proces doodgeschoten en je gezin blijft onverzorgd achter!... Alleen ter wille van je arme vrouw en kind zal ik zwijgen. Maar denk jij er nou ook aan, dat je je vrouw en kind in nood en schande brengt met je lafheid!"

Hij zweeg en droogde het zweet af, dat de pijn, zo te moeten spreken, hem op het voorhoofd dreef. Toen strekte hij, na even nagedacht te hebben, afwijzend de arm uit en kommandeerde streng:

„Ingerukt!"

Strompelend sloop Fröbel weg; het zachte klokken in zijn keel bleef hoorbaar, tot hij om de hoek van de loopgraaf verdween.

De beide anderen blijven staan, en de pijnlike scène lag nog een wijle als een scheidingsmuur tussen hen. Gadsky wist, hoe moeilik het de vaandrig viel tegenover oudere mensen zo bars op te treden; een huisvader als een schooljongen af te snauwen! Hij zag hem daar verlegen staan, alsof hij nog altijd luisterde naar het snikken van Fröbel en hij had hem graag over dit stilzwijgen heengeholpen. Maar hij moest

wachten, tot de vaandrig de meerdere weer afgeschud had — en zo stonden zij lange tijd zwijgend tegenover elkander, tot Krülow eindelik zijn schroom overwon en aarzelend zei:

„Jullie zijn me voorbijgehold, zonder me op te merken. Ik wou niets afluisteren, maar de manier, waarop Fröbel voor je uitliep kwam me verdacht voor. En ik was bang, dat anderen jullie zouen afluisteren."

Hij haalde diep adem, toen hij de verdenking, die hem drukte, van zich afgewenteld had, en voegde er, opgelucht, op zijn gewone vriendschappelike toon aan toe:

„Wil je niet een beetje bij me binnen komen? Ik ben alleen. De heren zijn in een naburige schuilplaats voor een bespreking."

En na een blik op zijn horloge, eindigde hij:

„Vóór over een uur kunnen ze niet terug zijn."

Zwijgzaam gingen ze door de uitgestorven loopgraaf naar de officiersschuilplaats. Daar zette Gadsky zijn geweer voor de ingang tegen de wand; toen traden zij binnen. Er stond niets in de hele ruimte, en er hing ook niets aan de wanden, dat zijn afgunst had kunnen opwekken. De officiersschuilplaats was niet behageliker ingericht of ruimer aangelegd dan de woonholen van de manschappen. En toch werd Gadsky, zoodra hij binnen kwam, door een drukkend, aan haat verwant gevoel overvallen... Hij dacht aan de boeren, die thuis, hun hoed verlegen tussen de vingers draaiend, het dienstvertrek van zijn vader binnen getreden waren. Het lag zeker niet aan een of andere uiterlikheid, niet aan het groene stolpje, dat over de kleine petroleumlamp stond, of aan een andere herinnering. Hij kon het deze ruimte alleen niet ver-

geven, dat Georg Gadsky soms stram, als een lakei op zijn drempel moest blijven staan.

De vaandrig nodigde hem met een handgebaar aan de tafel, die in het midden van de ruimte op vier in de grond geslagen paaltjes lag, bood hem een sigaret aan — en toen staarden zij weer zwijgend in de lamp, stom onder de verwachting, die op hen drukte. Want Gadsky ried, dat Krülow hem niet enkel om een gril naar binnen gehaald had. Hij zag het smalle, zachte gelaat onrustig worden in de lichtschijn van de lamp, zag de mondhoeken naar beneden trekken, en voelde, hoe achter het hoge, gladde voorhoofd de gedachten joegen, een besluit rijpte, dat slechts moeilik de weg naar de lippen vond.

Krülow voelde zich onbehagelik onder zijn onderzoekende blikken, sloeg de ogen op en zei droevig:

„Ik heb toch meelij met die arme Fröbel! Hij nam zo vreselik moeilik afscheid van zijn vrouw. Ik herinner me, hoe hij nog aldoor „Tot ziens!" riep, toen de trein allang de overkapping van het station uit was."

Gadsky haalde afwerend de schouders op. „Dat was het niet!" voelde hij. Krülow wou blijkbaar tijd winnen, probeerde een ander gesprek te beginnen om zichzelf af te leiden. Maar zijn grote, verwonderde ogen gleden aldoor vaker naar Gadsky over, tot eindelik zijn arm langzaam, als een slang, over de tafel naar voren schoof, en hij stamelend begon:

„ Ik... eh... ik... wou je ook nog... ook nog danken..."

Verwonderd keek Gadsky op, voelde hoe de klare, lichtend warme blik zich vasthaakte aan zijn gezicht, en nam — met een heet slikken in de keel — de toegestoken hand.

„Jij kunt dat zo niet begrijpen... en ik... ik kan 'et

je niet precies uitleggen, hoe veel jullie beider vriendschap voor mij betekend heeft. De arme Weiler zal ik het wel niet meer kunnen zeggen; en zo wou ik jou in ieder geval bedanken!"

Hij sloeg de ogen neer, aarzelde weer, en begon van voren af aan, met snel aangroeiende zekerheid; als een schip, dat zich van de kabels los maken en vrij laveren moet eer het zijn volle vaart bereikt.

„Ik heb je dikwels genoeg verteld, hoe moeilik ik het in het kadettenkorps gehad heb. Stel je maar es voor, dat je je hele kindertijd, je hele jeugd door geen enkel mens, geen kameraad, geen leraar, geen bloedverwant gehad had, die je voorliefde voor muziek gedeeld of ook maar begrepen had. Stel je voor, dat alle mensen zonder één uitzondering alles, wat jou afstiet, mooi gevonden hadden, alles, wat jouw geestdrift wekte, als slap of minderwaardig gehoond... Zou je dan niet gedacht moeten hebben, dat er een defekt in jezelf was?... Ik had immers nog geen ondervinding; alles was maar vermoeden. En omdat ik toch de hele wereld niet voor misvormd kon aanzien, hield ik me zelf voor een misbaksel."

Hij schepte adem; zijn wangen gloeiden; men voelde hoe hij ieder woord als het ware uit de diepte van een verborgen kast te voorschijn haalde, die hij in zware zelfoverwinning, eerst moest openbreken.

„Mijn ongeluk, ik heb je dat al eens verteld, was mijn ijver, mijn mateloze honger naar geestelik voedsel. Alles wat in de schoolboeken stond, — andere had ik niet tot mijn beschikking — alles wat mijn leraren zo toevalligerwijze eens loslieten, viel in mij als in een diepe put. En altijd weer stiet ik op tegenspraak, die ik niet begrijpen kon! Gedwee liet ik mij door de dominee de verachting voor de Jesuïeten inpraten en

voor hun verwerpelik motto: het doel heiligt de middelen; maar tegelijkertijd werd mijn schuchtere vraag: of dan het gebruiken van verraad en list, het neersabelen van in hinderlaag gelokte vijanden in de oorlog niet door eenzelfde beginsel waren gedikteerd? — streng gelaakt als getuigend van een verderfelike gezindheid. Ik was trots op de ijzeren tegenstand, die mijn voorvaderen geboden hadden bij elke poging om hen van hun vrijheid en hun Duitser-zijn te beroven; — en ik werd door mijn vader afgeranseld, toen ik in de vacantie op ons landgoed, dat op de taalgrens ligt, precies hetzelfde gedrag van de Polen in bescherming probeerde te nemen. Ik kon niet berusten in de verklaring, dat de behaalde overwinning alles rechtvaardigde, dat de grotere kracht van een volk zijn hogere zedelikheid, zijn zuiverder recht bewees: want nooit werd een overwinning van onze tegenstanders in de geschiedenis met deze zelfde maatstaf gemeten. Het geldige godsoordeel werd dan ineens ruwe onderdrukking, geweld en roof... Ik ging rond, luisterde naar mijn broers, naar mijn kameraden, en vond niemand, die door dezelfde twijfel gekweld werd. Ik was geen zwakkeling; maar er waren er veel, die sterker, en vooral brutaler waren en geneigd niets te ontzien. Ik kon mij ondanks alle bescheidenheid niet voor de mindere houden van deze ruwe twistzoekers, die enkel plezier hadden in vechtpartijen en wrede aardigheden; ik had geen behoefte mij door mishandeling van jongere en zwakkere lichtingen schadeloos te stellen voor het onrecht, dat mij van bovenaf werd aangedaan. En zo bleef ik overal leeg buiten staan. Het was mij onmogelik, de onderdrukking, die mij zo pijnlik trof, als zij mijzelf werd aangedaan, voor geheiligd te houden, als zij door de ene gezamelikheid over de

andere werd uitgeoefend, en ik moest mij schuil houden, diep beschaamd, omdat ik de enige was, die mijn vaderland niet zo onvoorwaardelik kon liefhebben als de plicht voorschreef."

Hij was opgestaan, liep om de tafel heen op Gadsky toe en stak beide handen naar hem uit.

„Kun je je voorstellen, wat het voor mij betekend heeft, toen jij en je vriend eensklaps een wereld voor mij openden, waarin ik mij niet meer hoefde te schamen? Het was werkelik net als in de kindersprookjes, als de betoverde plotseling de bochel van zijn rug genomen wordt, en hij zich eindelik mag oprichten! Alles wat ik mijzelf enkel schuchter en twijfelend durfde voorstellen, dat spraken jullie beiden openlik uit, als dingen, die doodnatuurlik waren. Voor de eerste maal in mijn leven voelde ik mij niet als een getekende! Voor de eerste maal had ik een kring, waarin ik me behagelik voelde, een..."

Hij brak zijn zin af, werd verlegen, zijn ogen dwaalden weg, kropen naar de verste hoek van de schuilplaats, en met een hartelik, maar te haastig: „Ik dank je!" liet hij ook de handen, die hij vastgehouden had, vallen.

Gadsky begreep hem.

Ook voor hem was het mollige ontvangsalonnetje van Mathilde opgedoemd, met de sierlike Louis XVI meubeltjes, die zo mager en teringachtig gingen lijken in de ongewone tegenwoordigheid van de lompe, modderige soldatenlaarzen. Hij hoorde het lichte, lieve lachje, dat Mathilde altijd op het juiste ogenblik liet klinken, als de debatten te driftig werden en men er na aan toe was in alle ernst twist te krijgen. De bitterzoete Zondagmiddagen, die geweest waren als een langzaam afsterven, als vuurtorens van een schonere

wereld, die al achter hen wegzonk; de hele weemoedige betovering van die laatste beschaafde gesprekken, gebogen over heldere theekopjes, steeg nog eenmaal in hem op en kneep zijn hart samen en hij sloot de ogen, als konden dier leden het beeld gevangen houden, dat nog een laatste maal aan hem voorbijtrok.

Toen hij weer opkeek, en de slanke, fijngelede gestalte van Krülow monsterde, van het kleine hoofd, dat zoveel ras verried tot de smalle aristokratiese voeten, kwam kwellend de gedachte in hem op, dat deze dwepende, zachtzinnige knaap, als geschapen om bemind te worden, hier nu te gronde moest gaan zonder de vreugde van een vrouw te zijn geweest! Zonder zijn rijkdom ook maar aangebroken te hebben! Zonder een andere herinnering dan deze vluchtige Zondagmiddagen in de ban van een vrouw, die bij het afscheid een ander haar lippen bood... Nameloze verbittering steeg in hem op, en de merkwaardige gedachte overviel hem, dat Krülow de enige man geweest zou zijn, die hij Mathilde na zijn dood zou gegund hebben.

Toen wierp hij de begrafenisstemming met een krachtige vloek van zich af, en riep met gebalde vuisten:

„Ach wat! We nemen hier afscheid alsof het al onomstotelik vaststond, dat de duivel ons morgen vroeg halen zal! Zo ver zijn we goddank nog niet! We zullen ons verdedigen!"

Krülow gaf geen antwoord. Hij schudde alleen met een vermoeide glimlach het hoofd en maakte een afwerende beweging.

„Wat moet dat betekenen?" stoof Gadsky op. „Wou jij je misschien niet verdedigen?"

Verlegen keek Krülow langs hem heen en antwoordde ontwijkend:

„Laten we daarover maar niet praten! Het heeft geen zin. Bovendien moet je nou ook weg."

Maar zo liet Gadsky zich niet afschepen. Wantrouwig boorde hij zijn onderzoekende ogen in het bleke, gelaten gezicht van Krülow en herinnerde hem aan de gelukkige redding van zijn broer.

„Ja, alles is natuurlik mogelik," meende de vaandrig, de blik nog altijd op een hoek van de schuilplaats gevestigd. Toen probeerde hij Gadsky ongemerkt naar de uitgang te dringen en zei weemoedig:

„Ten slotte is alles van zo weinig belang. Eens moeten we allemaal sterven. Een jaar vroeger of later, dat..."

„Nee, zo kom je niet van me af!" verklaarde Gadsky vastbesloten. „Deze stemming moet ik uit je weg praten! Je hebt ook volstrekt geen gelijk! Helemaal niet! De natuur breekt niets over de knie kapot. Als een vlijtige beeldhouwer modelleert de dood de koppen van zijn slachtoffers. In weken- of maandenlange arbeid bereidt hij de voltooiïng voor. Maar niets mag gebruskeerd worden... Het is wel degelik van belang. Wij moeten ons verdedigen!... Ik heb ook zo gesproken, toen de dood nog ver weg ergens in de nevel hing, als een vogelverschrikker, waar eigenlik niemand aan geloofde. Maar vannacht heb ik overal grondig over nagedacht. En ik weet nou, dat we voorlopig maar één plicht hebben: ons te verdedigen. Al het andere komt later!"

„Ik heb ook nagedacht," zei Von Krülow heel rustig, met een bijna hoogmoedige afweer in zijn stem; en zijn gezicht leek plotseling totaal grauw en dodelik vermoeid. Om de zachte, week getekende mond lag een boze, vastberaden trek.

„Hoor es, Von Krülow!" riep Gadsky toornig, en

ging voor hem staan. „Ik geef je m'n woord van eer, dat ik niet weg ga, vóór..."

Krülow liet hem niet uitspreken. Glimlachend legde hij hem de hand op de schouder en zei kalmerend:

„Wat wil je toch van me? Ik geef immers graag toe, dat je gelijk hebt. Zo was mijn uitspraak ook niet gemeend. Het is natuurlik heel verschillend of iemand op twintig of op zeventigjarige leeftijd sterft. Ik wou alleen maar zeggen, dat alle mensen — vroeg of laat, dat doet er hier niet toe — eenmaal sterven moeten."

Hij zweeg een sekonde, als om diep adem te halen, en voegde er dan met luider en hartstochtelik opgewonden stem aan toe:

„Maar moorden moeten we niet allemaal! Millioenen sterven zonder hun handen bezoedeld te hebben met het bloed van andere mensen. En ieder moet, meen ik, met zichzelf uitmaken of..."

„Of hij zijn leven mag weggooien om dat van anderen, die niet tot zijn enkels reiken en wier verlies voor de wereld veel minder betekent, te behouden?" schreeuwde Gadsky onbeheerst, en kwam naar het midden van de ruimte terug. „Het is absoluut niet onverschillig welk soort mensen over zullen blijven als deze zwijnderij eenmaal afgelopen zal zijn!... Zelf heb ik eigenlik al gepresteerd, wat ik presteren kon, en ik kan mijzelf alleen nog maar herhalen. En toch zal ik me verweren tot m'n laatste ademtocht! En jij moet me beloven, hetzelfde te doen... Waar zou het heen moeten, als alle denkende mensen, omdat ze het zinneloze van de moordpartij ingezien hebben, zich voornaam af lieten slachten, en alleen de bruten en de stommeriken overbleven om de toekomst te bevolken? Wij zijn onder ons... ik mag je dus wel vragen: geloof

je, dat bijvoorbeeld onze kapitein zich niet verdedigen zal? En wou je dat alleen mensen van zijn slag..."

„Hij mag zich ook verweren!" onderbrak Krülow hem, en kwam ook weer naar het midden naast de tafel terug. „Hij gelooft immers, dat het een goede daad is, zoveel mogelik vijandelike soldaten dood te slaan. Hij is vast overtuigd..."

„Ach, schei toch uit!" riep Gadsky vol haat. „Vóór alles zal hij voor zijn leven vechten, als het zo ver is! Sterven is een eigenaardig iets."

Krülow schudde het hoofd. De ouwelike trek was uit zijn gezicht verdwenen; en in plaats van de schuchterheid, die zo goed bij zijn wezen paste, kwam dat slaapwandelaarachtige, die verbluffende zekerheid, die juist zwijgzaam-nadenkende mensen plotseling eigen wordt, waneer zij eindelik de duizendmaal gezeefde schat verkwistend over de lippen strooien.

„Nee!" riep hij. „Jij kunt dit niet helemaal aanvoelen! Voor jou was de dood altijd maar een verre dreiging, waar je niet aan denkt. Voor ons is het „sterven voor koning en vaderland" altijd in de onmiddellike nabijheid geweest. Er bestaat geen muziekstuk, dat jij zo zorgvuldig ingestudeerd hebt, als kapitein Von der Otte de dood, die hij morgen sterven zal. Alles wat hij ooit gedaan of gedacht heeft, mondde ergens uit in deze offervaardigheid; en hij verwacht dit ogenblik op niet veel andere manier als jij indertijd je eerste optreden in de concertzaal.

Uitgeput zweeg hij; als afgelopen; zonk in zijn gedachten terug en veerde weer op, een scherp, bitter lachje om de mond.

„De arme Fröbel heeft niet zo helemaal ongelijk! D'r is ook wel een beetje comedie bij, zij het ook onbewust. Mensen als de kapitein sterven nooit alleen!

Zelfs als de vijand hen in een onderaardse cel liet verhongeren, waar geen menselik oog hen zien kon, dan nog zou het gevoel: „Voor koning en vaderland" hun martelaarschap een onzichtbare menigte toeschouwers verzekeren. Alle veldheren, van Hannibal over Napoleon en Moltke tot Hindenburg, en alle helden uit de geschiedenis van het regiment, alle leraren en kameraden uit het kadettenkorps, een volledig bezette galerij zal de kapitein Von der Otte toejuichen, als hij de Fransen weer eens laat zien, hoe een Pruisies officier weet te sterven... Dat is het: hij gelooft!... Hij gelooft aan de schoonheid en het nut van de krijgsmansdood en de oorlog... En daar komt het alleen op aan!... Wat voor ons hetzelfde besluit zo ontzettend moeilik maakt, is enkel: dat wij voor het geloof van kapitein Von der Otte moeten sterven, en niet voor datgene, wat wij zelf mooi en waardevol vinden. Er is dus geen andere redding dan het doel veranderen! Het sterven blijft. Maar ik probeer mijn eigen geloof naar de voorgrond te schuiven; dan valt het offer niet zwaar meer."

Opgewonden, door een kwellende onzekerheid gefolterd, liep Gadsky kriskras door de schuilplaats, bleef af en toe voor Krülow staan en keek onderzoekend in het vlammende, fanatiek vastbesloten gezicht. Hij matte zijn hersens af om iets te vinden, dat de vaandrig weer levenswil zou geven... en herinnerde zich plotseling, dat Mathilde altijd al gezegd had, dat de kleine vaandrig een onzichtbare doornenkroon droeg, een vervoering in zijn wezen, en juist die verbeten Savonarola-trek in zijn overigens zo week en dromerig gezicht maakte er de charme van uit. Als een bliksemflits schoot de gedachte door zijn hoofd, dat Mathilde's naam hem treffen zou. En hij stoof al

met grote schreden naar de tafel terug, heel dicht op de vaandrig toe en riep:

„Ik wou, dat freule Von Moelnitz hier was om me te helpen! Die zou je die onzin wel uit je kop praten!"

Als met bloed overgoten wendde Krülow zich al, door de naam, die al uren onuitgesproken tussen hen zweefde, en nu als een vuistslag op hem neersuisde, midden in het gelaat getroffen. Maar hij herstelde zich spoedig en antwoordde met koele, vriendelike kalmte:

„Freule Von Moelnitz zou mij heel goed begrijpen, daar ben ik van overtuigd. Zij heeft mijzelf bekend, dat zij weerzin voelt tegenover de mannen, die pralend uit het veld terugkeren, en zich beroemen op de moorden, die zij op hun geweten hebben, als misdadigers tegenover hun rotgenoten in de dievenkelder."

Hij dacht even na, toen legde hij zijn hand weer op Gadsky's schouder en zei als om een eind aan het onderhoud te maken:

„Geloof me, ik heb die dingen ook grondig overdacht! Een vannacht niet voor het eerst. Sinds ik de eerste gewonden en doden van dichtbij gezien heb, weet ik zeker, heel zeker, dat niets, niets, niets... niets op heel de wereld bestaat, dat dit moorden rechtvaardigen of zelfs heiligen kan! Wat ik vroeger alleen vermoed en als smadelike zwakheid in mij bestreden heb, is nu — en dat dank ik niet in de laatste plaats aan jou, en ook aan freule Von Moellnitz — onomstotelike zekerheid geworden. Ik geloof niet, dat het, onder welke omstandigheden ook, eervol zijn kan, onschuldige mensen overhoop te steken of ze met kogels te doorzeven! Ik geloof niet, dat wie dan ook, het recht heeft zo'n daad van mij te vorderen!... Wat ze van mij eisen kunnen, dat is, dat ik liever mijn leven opgeef dan mijn geloof. En dat zal ik doen! Ik

zal niet doden. Ik zal schieten noch steken; want dat andere, misleide mensen bereid zijn mij van het leven te beroven, kan voor mij geen reden zijn eveneens te moorden. Ik zal sterven voor wat ik als mijn plicht voel, voor wat ik eervol acht... precies zoals de kapitein!... Toe, asjeblief... probeer nou niet meer me over te halen! Het zou vergeefs zijn... En je moet nou ook weggaan! Het zou maar aanleiding geven tot een pijnlike scène, als ze je hier vonden. We zien mekaar nog wel!... En misschien komt het helemaal zo ver niet. Misschien trekken we terug, voor de Fransen ons aanvallen. Ga nou asjeblieft!...

En schertsend, maar met een zachte ondertoon van ernst, voegde hij er dreigend aan toe:

„Anders keer ik de meerdere naar buiten, en laat je d'r uit gooien!"

Aarzelend liet Gadsky zich naar de uitgang dringen. Toen hij voor de donkere opening, die naar buiten voerde, nog even terugkeek in de grimmig nuchtere ruimte, en zich zo hand in hand met Krülow zag staan, doorschoot hem als een verrassing de uitspraak van Fröbel: „Alsof jullie allemaal komedie spelen!"... Leek het niet een handige theatertruc?... Het effektvolle slot van een bedrijf uit een heldendrama?... Twee mannen in donkere nacht... buiten loert de dood... het beeld van een geliefde vrouw zweeft over beiden... en zij reiken elkaar de hand, stom, diep onder de indruk... met tranen, die de ogen bereiken.... Neen! Deze hier speelde waarlik geen komedie. Hij nam zijn jonge leven in de hand en wierp het weg; gelovig... zonder aan het effekt te denken, dat hem enkel vernederen en bezoedelen kon... En toch! Hier of daar — dat voelde Gadsky in deze sekonde martelend duidelik — hier of daar speelde toch alles, wat

ooit over bereidheid tot de dood en harde mannenmoed tussen de wanden van onderaardse kerkers, met vals pathos gedeklameerd was, bij dit afscheid mee. Hoe eerlik zij ook waren in hun stomme vastberadenheid, hoe onafhankelik zij zich ook voelden van de menigte en haar oordeel, — diep in hen sluimerde nog altijd de onrijpe bewondering van hun jongensjaren voor helden, die hun leven als een waardeloos muntstukje wegwierpen... gloeide nog het vuur van nachtenlange lektuur... heel de giftige nawerking van een bloed- en tranenrijke overlevering!... De mogelikheid van een tegenovergestelde romantiek, die uit bouwstenen als Fröbels onverwoestbare levenswil en Krülows fanatieke eerbied voor het vreemde leven een geheel andere wereld zou kunnen optrekken, doorvlamde hem als een ver vermoeden... Toen zonk hij weer terug in het troosteloze heden, en liet zich door de koele, licht trillende handen van Krülow in het donker naar buiten duwen.

Voor de ingang bleef hij nog een poosje staan, hete tranen in de keel; voelde de verleiding, toch weer terug te gaan en niet toe te geven, eer het hem gelukt was, Krülow een belofte af te persen. Met een zware zucht pakte hij eindelik zijn geweer op, nam zich plechtig voor geen stap van de zijde des vaandrigs te wijken, diens leven met het zijne te beschutten... toen rukte hij zich los en ging.

Vlak voor de ingang van zijn eigen schuilplaats, wendde hij zich vastbesloten zijwaarts af. Hij wou de weinige uren tot het aanbreken van de morgen alleen met zichzelf doorbrengen; hij wou Fröbel niet tegenover zich zien zitten met verwijtende ogen vol tranen. Hij zette zijn kraag op en ging een verborgen hoekje zoeken. Misschien gelukte het hem toch nog een

deel van de wachttijd te verslapen... De duisternis boven de loopgraaf kleurde al blauwzwart. De wind was gaan liggen; alleen hoog boven hem, onder het onzichtbare gewelf, liep een geruis als in bol geblazen zeilen.

Enkele schreden van de lege munitiekist, waar hij weer op toekoerste, zag hij een soldaat, met het hoofd tegen de wand van de loopgraaf geleund — en hij herkende bij nader toekijken de karakterkomiek.

„Nou, wat heb ik je gezegd?" klonk het hem treurig tegemoet; en ondanks alle sympathie moest hij glimlachen om de gemoedelike zangerigheid van die stem, die herinnerde aan overmoedige avonden in specialiteitentheaters, aan anekdoten, waar geweldig om gelachen werd, en die nou zo vreemd in tegenspraak klonk met de heroïese omgeving van zandzakken en loopgraafmortieren.

Verlegen zocht Gadsky naar een troostend zinnetje, dat hij de kleine man had kunnen schenken; en eindelik vertelde hij hem van de gevangenneming van de oudere Krülow, met een stem, die niet precies overtuigend klonk. De kleermaker zweeg een poos, wiegde nadenkend met het hoofd, angstig er voor zorgend, dat zijn gezicht niet uit de schaduw kwam, die het voor onderzoekende ogen verborg. Toen trok hij plotseling de schouders tot boven de oren omhoog, stak beide armen in de lucht en antwoordde bitter:

„Mijnheer Von Krülow?... Nah ja, zo'n fijne zjentelmen, die met et fopspeentje in z'n mond al boven op een paard gezeten heeft! As ik hetzelfde schot in m'n smalle kleermakerslongen krijg, ben ik al dood voor de Fransen in onze loopgraaf kenne komme!... Trouwens...waarom wil je me hoop geven?... Help me liever de hoop op te geven!... Sinds tien uren doe

ik al niks as mezelf inpraten, dat ik verloren ben...! En ik kan 'et nog altijd niet geloven!"

Gadsky boog het hoofd en staarde naar zijn schoenen. Het was zo treurig, deze slagvaardige grappenmaker zo geheel anders te horen praten, dan hij van hem gewoon was. En hij had volkomen gelijk! Waarom moest ie 'em hoop geven?... En toch kon Gadsky er niet toe besluiten, de arme duivel eenvoudig te laten staan met zijn in zweet gewonnen gelijkmoedigheid, die hem zo slecht, bijna grappig stond als de stormhelm bij zijn gezicht. Zo lei hij tot afscheid de hand op de schouder van de kleermaker en zei met een warmte in zijn hart, die hij maar al te graag in zijn stem liet overstromen:

„Blijf niet hier buiten! Onder mensen is het veel lichter te dragen, als je je een beetje flink kunt houen..."

Nog eer hij zijn zin beëindigd had, onttrok de schouder zich aan de greep van zijn hand en een geheel vreemde stem vol haat deed hem verschrikt achteruitwijken:

„Dank je wel! Dat mag een sergeant Fröbel zich permitteeren, maar ik... louw hoor! Daar heb ik net over nagedacht voor je hier kwam; jullie hebben 'et allemaal fijn. Als je dapper bent, dan vecht je as een van de vele brave Duitsers. En as je zo wit as een laken met betraande ogen in de schuilplaats hokt, dan ben je de laffe Karl Fröbel en daarmee uit! Ik moet hier weg kruipen om te voorkomen, dat elke zucht waar ik me aan schuldig maak, mee verhaald wordt op mijn drie joodse kameraden in 'et bataljon. En wie heeft er wat an as ik me flink hou...? Ik heb me net afgevraagd wie d'r wat an hebben zou, as ik hier zo prachtig sterven zou of ik m'n leven lang leeuwen-

temmer of drakendoder geweest was inplaats van een klein jiddies kleermakertje? ... Geen mens, wat ik je zeg. Niemand zou daar iets an hebben. Geen mens op heel de wereld. As mijn arme jongens groot zijn, worden ze toch weer voor laffe joden uitgescholden, onverschillig of d'r vader een tijger was of een haas."

Onthutst luisterde Gadsky naar de grimmige verbittering, die hem als een giftige vlam in het gezicht vloog. Was dat werkelik de „karakterkomiek", die daar sprak? Kon je zo maanden lang naast iemand leven zonder een vermoeden te hebben van de haat die aan hem vrat?

„Jouw twee jongens zullen ze zo vast niet meer noemen!" zei hij krachtig, met bewust geforceerde zekerheid. „Jij hebt toch ..."

Een honende lach sneed hem het woord af.

„Zo? ... Denk je dat? ... Dan zal ik jou es wat vertellen. Gisteren was het mijn beurt om de schuilplaats van de heren officieren uit te mesten, en daar heb ik een paar nummers van de krant meegenomen, die de kaptein z'n eigen laat sturen. Wil je 't artikel lezen? Je mag 'et hebben, hoor! ... Daar staat zwart op wit, dat wij, joden, de gieren van deze oorlog zijn, dat we zolen van papier verkopen, en woekerzaakjes drijven en de fijne restaurants overstromen. Van ons vieren hier in 't bataljon weet de man niks! Natuurlik! Die zit ook in de fijne restaurants, anders kon ie niet weten wie d'r eigen daar dik vreten! Maar vertel jij me nou es, waarom ie de laatste bladzij van zo'n verdomde jodenkrant niet een beetje precieser bekijkt, en de Siegfried Cohns en de Maupie Rosenthals telt, die daar met het ijzeren kruis naast hun naam vereend afscheid nemen? Laat me toch met rust! ... Mijn jongens hebben net zulke kromme benen en kromme

neuzen as ik. En wie ze ontmoet, zal altijd even denken aan de vette zwendelaars, die hij ergens kreeften heeft zien vreten en briljanten dragen; en geen mens zeg ik je, zal nog iets weten van de vele duizenden kromme neuzen, waar hier in de buurt de wormen in kruipen!... Nou ja, jij hoeft je daar niet voor te verontschuldigen... jij kan d'r ook niks an doen."

Zwijgend stak Gadsky de kleine man zijn hand toe, diep getroffen door de goedmoedige slotzin, die alle verwijten de angel ontnemen moest. Hij voelde de dankbaarheid, die schuchter achter de vrijspraak te voorschijn gluurde, en de hartelikheid, waarmee de kleermaker zijn hand greep, maakte hem beschaamd. Had hij ook niet ijverig deelgenomen aan de goedkope aardigheden, vroeger, in 't achterland, als de dikke „kleermakerse" in haar Zondagse plunje, geflankeerd door de afstaande oren der beide nakomelingen, haar man aan de kazerne afhaalde?... Hoeveel zelfoverwinning, hoeveel knagende, moeizaam onderdrukte verontwaardiging moest dat devote mannetje, achter zijn goedmoedig masker, in zich omgedragen hebben! En omdat in het laatste uur, in de eenzaamheid, waarin hij zich wrokkend teruggetrokken had als een aangeschoten dier, enkele genadige woorden vielen, — omdat de opbliksemende toorn, eer zij voor altijd verstomde, een neerbuigend gehoor vond, hem de aalmoes van enkele minuten gezelschap geschonken werd, voelde hij zich al rijkelik schadeloos gesteld en drukte de hand van de vijand zo warm, alsof die hem nooit geslagen had!

Het was moeilik op deze aanval het antwoord te vinden. Dit was geen vluchtig boos humeur! Deze verwijten waren duizendmaal doordacht; in uren van vernedering grondig doorvoeld.

„Je ziet 'et te zwart!" ontsnapte het Gadsky na lang aarzelen; en de schrik over de koele banaalheid van zijn uitspraak maakte plaats voor schaamte, toen de kleermaker tegemoetkomend op de conventionele toon inging, en met een pijnlik lachje terug schertste:

„Ik heet immers Zwart, dat weet je toch?"

Weer werd Gadsky overvallen door het gevoel op een toneel te staan, net als even tevoren in de officiersschuilplaats.

„Waarom spelen we nou nog komedie tegenover mekaar?" vroeg hij zich af.

Hij liet de hand van de kleermaker los en keerde zich af om weg te gaan, doorkild van het gevoel, dat alleen zijn tegenwoordigheid deze brave hazennatuur de kracht gaf grapjes over zijn lippen te wringen! Waarom zou hij hem nog langer dwingen zich groot te houden?

„Veel geluk!" riep hij haastig over zijn schouder achterom.

De kleine lachte hem na.

„Geluk...? Wie praat er nou nog van geluk? Wens me liever een behoorlik schot dwars door m'n kop!"

Gadsky droeg die bittere woorden met zich voort en trok onbewust de schouders hoger, aangestoken door de overdreven gevoeligheid van de ander. Met grote stappen stoof hij op de lege kist toe en zonk er als geradbraakt op neer, alsof de nood, die hem op zijn rondgang beroerd had op een of andere wijze als met gewichten aan hem gehangen was; — alsof vaandrig Von Krülow zijn vast besloten stervenswil, Fröbel zijn razende angst, de kleine jood zijn slavenhaat, in steen gehouwen, op zijn schouders geladen hadden. En dat alles was nog maar een onnoemelik klein onderdeel! Minder dan dat: een droppel slechts. Een sidde-

rende droppel, die morgen vroeg verdwenen zou zijn —opgezogen door de eerste zonnestraal...!

Vaandrig Von Krülow, de karakterkomiek, Karl Fröbel, hijzelf, en het hele bataljon en de aangeleunde bataljons nog daarbij... dat alles was de vermelding niet eens waard! Als het gelukte de vijand zo lang op te houden tot het legerkorps zijn nieuwe stellingen betrokken had — dan vloog morgenavond triomfantelik de zin de wereld over:

„Met zeer geringe verliezen gelukte het ons..." Of: „Niet gestoord door de vijand..."

Zeer geringe verliezen... dat waren zij, allemaal bij mekaar! De angsten van deze nacht, hun aller sidderen en hopen, deze monsterachtige massa, uit opeengestuwde levenswil gevormd... zeer geringe verliezen!... Kopergeld, dat je uitstrooit zonder het te tellen...

Traag begon een onbestemd grijs door de duisternis te druipen, maakte aan zijn voeten vaag de randen van de planken zichtbaar, die door de loopgraaf lagen. Schoppen en spaden en ander gereedschap, op de grond verspreid, geweren die tegen de wand stonden kwamen flauwtjes te zien. En terwijl zijn blik in de vervloeiende omlijningen de gestalten van een spa of een geweer goot, steeg met hardnekkige eentonigheid aldoor weer het woord: „dood voorwerp" naar zijn lippen.

„Dood voorwerp", mompelde hij skanderend voor zich heen; tot de uitdrukking als het ware gestalte kreeg, door de aandeinende schemering in vaste vormen gegoten werd en hem als een grimmige jachthond op het lijf sprong.

„Dood voorwerp"... Het liet hem niet meer los.

Trok en stiet hem in een zinneloos wild heimwee naar zodanige onkwetsbaarheid.

Niets, niets kon hen iets aandoen! Ook als de granaten de steel braken, het ijzer verboog, tot een wonderlike bloemkelk samen rolde... dode voorwerpen konden niet sterven! De ontzettende stap naar het nietsmeer-voelen, het afgerukt worden van het leven, het onbegrijpelik geheimzinnige, dat uit ieder lijk schreeuwde... die gelukkig dood-geborenen wisten niets van al deze angsten!... Waarachtig, de arme Fröbel had gelijk: het was niet gemakkelik, zich voor te stellen, dat je net zo 'n ding zou zijn als de spade, die daar juist langzaam uit de loopgraafwand te voorschijn schimde. En toch was het zo! Een overlevende zou zijn voet zetten op de gebroken steel, en vlak daarnaast op de ontzielde borst van Georg Gadsky.

Woest sprong hij op, boos op zichzelf en keek over de borstwering het veld in. Nog viel de blik in het ledige; alleen de dichtst bij staande posten, de aardhopen vlak voor de loopgraafrand verhieven zich in de van zilvergrijs doorweven duisternis.

Daarginds, dacht hij, achter de voorhang, die nou, beide delen beschermend, nog neerhing, zaten de anderen... Daar zaten mensen met het hoofd tussen hun handen, vrezend voor de morgen, zoals hij. Misschien zater er kennissen, wellicht zelfs vrienden... misschien hurkte onder hen de zoon van een vriendin, de man, de broer van een vrouw, die hem met koortsachtige lippen had gekust? En wellicht zou juist iemand, die hem bewonderd, die een jaar geleden nog verrukt zijn handen gedrukt had, hem vandaag met kolf of bajonet afmaken als een dol, een schadelik beest. Waarom...?

Was dat geen waanzin...? Geen razende verblinding...?

Ongemerkt gleden zijn gedachten terug naar het eerste gevecht van man tegen man, het eenige, dat hij beleefd had. Steeds meer werd het tastende verwachten verdrongen door de opstijgende beelden uit het verleden, tot hij trillend van opwinding, heel de huiver van dat gevecht, overgedacht in de toekomst, opnieuw beleefde. Veel bizonderheden waren niet in zijn herinnering achtergebleven, want van het ogenblik af dat hij onbeschermd het vrije veld in sprong voor de aanval, had een merkwaardig gevoel van zekerheid zich van hem meester gemaakt, alsof de beheersing over zijn armen en benen op een buitenstaander was overgegaan. Hemzelf ruiste het bloed verdovend in de oren, een rood gordijn daalde voor zijn ogen, zodat hij niets meer hoorde of zag, en zich willoos, in blind vertrouwen liet leiden door de vreemde, die heer over hem geworden was. Als aan een touw voortgetrokken liep hij, hief de arm in afweer alsof een ander hem omhooggestoten had en sloeg toe met een woede, die in hem, en toch niet in zijn hersens kookte!... Was het de zucht tot zelfbehoud, de wil tot leven geweest, door het gevaar als gebieder over hem aangesteld?... Hij wist het niet!... Het geheel schemerde slechts als een raadselachtige herinnering, waaraan men niet gaarne roert, in hem voort. Alleen herinnerde hij zich nog nauwkeurig het ontwaken, de schrik bij het zien van zijn met bloed bevlekte handen.

Zou die geheimzinnige zekerheid weerkeren in het ogenblik van het hoogste gevaar?

Hij keek om zich heen, — en kon nu al het hele, kaarsrechte stuk loopgraaf overzien, iedere ransel, ieder geweer duidelik onderscheiden...

De dag was niet ver meer...

Huiverend duwde hij zich af van de loopgraafwand, die hem gesteund had en liep terug naar de schuilplaats. Hier buiten viel aan slapen toch niet te denken! De frisse, krachtige morgenlucht hield alle zinnen wakker; hij ging toch maar liever naar binnen, waar het broeierig denken der anderen, de verstikkende walm van hun angsten zich als een zware mist over ogen en hersens breidde.

Halverwege werd hij verrast door het bekende geluid, het schrille, jammerende fluiten, dat in de verte bliksemsnel opschoot en dan langzaam, lang uitgerekt naar hier over boog. Zware granaten!... Hij bleef staan, in het gezicht het harde, ingespannen opletten, dat ook na duizendvoudige ervaring nog altijd lijf en ziel krampachtig verstarde... Het vuur lag slechts een beetje te kort; wervelend vlogen brokken van de draadversperring hoog de lucht in, strooiden een hagel van stenen en aarde op zijn weg. Rondom doken uit alle hoeken vluchtende soldaten op, de slaap nog in de ogen, hun deken achter zich aan slepend, als opgeschrikt wild, en renden naar de schuilplaats. Gadsky liet zich meeslepen — vloog door de luchtdruk van de nieuwe treffer tegen de wand — hoorde achter zich boven het kraken en barsten der explosie uit, een wilde schreeuw opvliegen — en rende verder, zonder om te zien.

Bij de ingang stond de eerste luitenant, aanstellerig onverschillig in een gesprek met de sergeant-majoor verdiept. Van verre speurde Gadsky het honende, tartende glimlachje al, dat de vluchtenden tegemoet vloog, en dadelik ging hij in stap over. Heel langzaam passeerde hij de twee en wierp nijdig het hoofd achter-

over, toen bijtend scherp de woorden in zijn oor drongen:

„Pas jullie maar op dat je niet te laat komt!"

Wat had Fröbel ook weer gezegd?

„Is mijn leven dan minder waard dan de goedkeuring van de kapitein?"

Als dat iemand Georg Gadsky een jaar geleden voorspeld had!... Dat hij... hij! zich krampachtig stram zou houden, zich op drie stappen van de dood nog dwang zou aandoen, terwille van een onbeduidende kleine bankbeambte, ter wille van een zilveren schouderbedekking!...

Met saamgeknepen lippen, woedend op zichzelf en ook op de ander, die hier mensen als afgerichte honden door vurige hoepels liet springen, kroop hij naar binnen, trok zich terug in zijn hoek en viel neer op zijn ransel, somber, bezweet en moe. Ja: moe! Hij was dit erbarmelike spel moe, die hele zinneloze komedie, die zo onuitsprekelik klein en beschamend geweest zou zijn, zonder het vele bloed!... Hij keek op, benauwd door de vele hete, zwaar ademende lichamen, die hem aan alle zijden omdrongen; hij voelde zich als begraven in een woud van plompe, modderige laarzen.

De schuilplaats was opgepropt vol, geen arm kon zich verroeren zonder dat links en rechts driftige woorden opvlogen. Een grote opeengeperste hoop verwrongen gezichten, een troep doodsbange mensen als aaneengeklonken door de algemene angst.

„Met heel geringe verliezen," mompelde Gadsky op kwaadaardige toon voor zich heen. „Met heel geringe..."

Toen nam hij het toneel nog eenmaal in zich op... knikte... en sloot de ogen, onmachtig de troosteloze,

opwindende aanblik nog langer te verdragen. Een ogenblik vlamde nog, groot en geweldig, de verdenking in hem op, dat het ten slotte toch slechts een boze droom zijn kon! Alles schreeuwde immers letterlik naar ontwaken! Naar het verzinken van die draadversperringen en stormhelmen, die hele nutteloze kwelling!... Hij voelde bijna behoefte tegen dit ontwaken te glimlachen, er de handen naar uit te strekken... boog in overgave het hoofd... en sliep in.

Boven hamerden de granaten, ieder ogenblik kon de uitgang versperd worden; na elke luide ontploffing werden de gezichten valer, voelden allen zich doorschokt van visioenen, uiteengereten te worden, begraven onder een zondvloed van aarde... Gadsky sliep... Neergedrukt door de wurgende adem van het overbevolkte hol, verzonk hij als met stenen bezwaard, in een wemelende wirwar van voorbijjagende droombeelden. Hij zag zijn eigen lijk, als de „Fransman", tot een grauwachtig hoopje gereduceerd, in Niemandsland liggen. Heel precies herkende hij zichzelf, hoorde de anderen in de loopgraaf over zijn dood praten, en stelde verheugd vast, dat alle bewustzijn dus niet met het leven verdween. Alleen dat hij zich het sterven zelf helemaal niet kon herinneren, verdroot hem. Hij spande zich in, wou weten of het uitdoven smartelik geweest was of ten slotte niet zo vreselik als men het zich altijd voorstelde — en had zichzelf kunnen ranselen om zijn vergeetachtigheid! Wat nu?... Hij kon niet voor de twede maal sterven! Zou die onzekerheid ook verder op hem blijven drukken?... Het zweet brak hem uit al zijn poriën, zo ingespannen doorvorste hij zijn geheugen... tot hij... plotseling, levend, als gevangene, midden tussen zijn Parijse vrienden overeind stond. Allen, die hem aan

de overkant vereerden waren er, in heel vreemdsoortige uniformen gekleed, de vrouwen ook al, en zij schudden zijn handen en waren allesbehalve vijandig.

Verlicht ademde hij op, toen de Markies de Puys, zijn oude beschermer, in een met ordetekenen bezaaide generaalsuniform het gedrang uit elkaar joeg om hem in zijn auto te ontvoeren. Hij wist heel goed, dat de oude heer al lang voor het uitbreken van de oorlog gestorven was; hij had immers op verzoek van de familie bij uitzondering de orgelpartij bij het plechtige Requiem in de Madeleine gespeeld!... En de gedachte kwam in hem op, de generaal uit te vragen over zijn ervaringen omtrent de dood. Maar de auto reed zo razend snel, dat de luchtdruk hem de adem afsneed en alle pogingen een woord over de lippen te krijgen, schipbreuk leden. Hij hoorde het gedonder van de motor, klemde zich aan de rand van de wagen vast — en vloog, snikkend van zaligheid, in Mathilde's armen!... Hij trok haar met zich mee, trappen af, fonkelende zalen door, die dadelik achter hem in duisternis wegzonken, tot bij de vleugel... Hij schreeuwde.... een dolle, jubelende kreet, toen... eindelik! zijn vingers de toetsen weer beroerden, en... brulde van wanhoop bij het gezicht van zijn benen, die tot hoog boven de knieën waren afgezet!... De onbetekenende stompen reikten niet tot aan het pedaal, al rekte en strekte hij ze nog zo sterk... Buiten zichzelf hamerde hij met de vuisten op het vervloekte instrument los en brulde van woede en smart... tot hij ontwaakte.

Verbaasd, onzeker keek hij om zich heen, verder achtervolgd door zijn eigen woedegehuil, dat uit de onmiddellike nabijheid van vreemde lippen op hem toekwam... De eerste luitenant lag, overstroomd door

bloed, vreselik verminkt, op slechts twee passen afstand van hem op de grond, gooide en kronkelde zich, probeerde met bovenmenselike kracht zijn armen vrij te krijgen om met zijn vingers in zijn gapend lijf te grijpen. Allengs herkende Gadsky ook de kapitein, die zich bezorgd over de stervende boog... en sprong overeind. Wat was hier gebeurd? Had de kapitein ook geen bloedige schrammen op het voorhoofd?... Een dikke korst leem... dan... moest een treffer de officiersschuilplaats...

En Krülow?... Als een koude kling sloeg de schrik door heel zijn lichaam! Waar was Krülow?... In wilde haast joegen zijn ogen door de ruimte en alles begon rond hem te draaien, toen nergens die nobele, smalle kop boven de rijen uitkeek... Hij drong naar voren... zocht bij de uitgang... achter het gedrang op de grond... tevergeefs! Wankelend leunde hij tegen de wand, nauweliks in staat de snikken, die hem naar de keel stegen, te onderdrukken. Met moeite bracht hij zich ertoe, de sergeant-majoor te ondervragen, die er ook bij geweest moest zijn, want hij zag er uit alsof hij in leem gebaad had. De gestrenge monsterde hem met een afwerende blik, maar liet zich toch enige inlichtingen ontvallen. De vaandrig, zei hij, had een reuzenbof gehad; die was een uur voor het begin van de beschieting, belast met een „missie" uit de schuilplaats afgemarcheerd. Over de aard dezer missie kon Gadsky niets naders te weten komen. Alleen kon hij vermoeden, dat het ging om een gemeenschappelike onderneming met het naburige bataljon, want ook de naam van een jonge luitenant uit het aangeleunde regiment was in de vluchtige opmerking genoemd.

Opgelucht trok Gadsky zich terug en beproefde

eerlik de gedachten weg te dringen, die in hem aanjoegen. Hij wou... wou... wou niet afgunstig zijn! Drong met gebalde vuisten van zijn eigen gedachten weg... en hoorde toch aldoor weer het woord: „Gered!" als een fanfare schallen.

Afgunst?... Was hij afgunstig?... Neen! Bah! Die lieve, goeie, warmhartige jongen gunde hij het leven, ook als... Ja zeker!... Hij gunde Krülow...

Als uit het venster van een voortijlende sneltrein zag hij de bloeiende hospitaaltuin weer voorbijflitsen, vermoedde achter de vlierstruiken de vaandrig bij de twee anderen... en rukte zich los, ontzet over de laaghartigheid van zijn wangunst! Krampachtig zocht hij naar afleiding en zag, in het midden van de ruimte het kleine, ineengeschrompelde hoopje, toegedekt met de officiersjas. Geheimzinnig was deze rust! Onder honderd slapenden zou hij bij de eerste blik de enige jas er uit halen, die een dode bedekte; zo wreed was het zwijgen, dat in deze plooien hurkte!...

„Zorg jullie maar, dat je niet te laat komt!" had de dode kort te voren nog gespot, alsof sterven kinderspel was; en nu lag hij daar, de eerst aangekomene bij het doel... Hij bekommerde zich niet meer om de granaten, die zich daarboven brullende in de aarde woelden, zo diep, dat de hele schuilplaats soms als de romp van een schip scheen te wankelen. Als de „missie" hem door dit helse vuur voerde, dan moest de arme Krülow werkelik „een reuzenbof" hebben!... Misschien... wie weet... lag hij al „gered" als deze hier, ergens in een trechter?... Was hij ook verlost...

Reuzenbof?... Wat mocht nu nog geluk heten? Een goedgericht schot dwars door je kop!...

Waar was de karakterkomiek eigenlik gebleven?

Gadsky keek nieuwsgierig rond, en zijn blik bleef hangen aan een merkwaardig toneel: de dienstdoende soldaat-eerste-klas stond in de naaste hoek voorovergebogen en sprak dringend tot iemand, die onzichtbaar bleef. Hij gestikuleerde, streek zich over het voorhoofd, probeerde de onzichtbare omhoog te trekken en keek onderwijl telkens weer angstig om naar de kapitein, die aan de andere kant met de horenblazer stond te overleggen.

Nieuwsgierig kwam Gadsky naderbij en herkende „de Capucijner", de geheimzinnige man, die eerst kort voor de afreis naar het front bij het bataljon was ingedeeld en die persoonlik niemand met een woord verwaardigde. Ook nu hurkte hij in zichzelf gekeerd op de grond, doodsbleek, rozenkrans en gebedenboek tussen de vlezige vingers, en schudde van tijd tot tijd hardnekkig het hoofd. Gadsky voelde een koude huivering over zijn rug lopen. De Capucijner wou blijkbaar niet naar boven! Hij moest op wacht... en... weigerde! Als de kapitein maar... Eigenlik had ie volkomen gelijk! Zolang de kanonnen zo ijverig hamerden, kroop ook de vijand niet uit de loopgraven. Maar de kapitein... Angstig volgde nu ook Gadsky de blik van de eerste-klas... en ademde vrijer. Nog was de geweldige verdiept in zijn gesprek.

„Ik ga niet!" verklaarde de Capucijner schrikwekkend luid; en dadelik wierpen de omstanders het hoofd in zijn richting, liep een stroom van nieuwsgierig-verbaasde blikken in de hoek tezamen.

Vochtig glansde het voorhoofd van de eerste-klas. Hij stak zijn armen wanhopig omhoog, en verhief ook al kwaad zijn stem:

„Nou goed!... best!... 't is mijn schuld niet!... 't is mijn schuld niet!"

Gadsky wenkte hem verschrikt toe. De man moest toch rede verstaan!... Maar hij verroerde zich niet, perste de rozenkrans aan zijn borst alsof hij hem wou tijndrukken, en schudde eigenzinnig zijn harige patriarchenkop.

Vertelden ze niet in het bataljon, dat de man werkelik capucijnerpater geweest was, en de pij uitgetrokken had om te kunnen trouwen, kort voor de oorlog?... Gadsky herinnerde zich plotseling, dat op de weg van de kazerne naar het station een verschuchterde, bleek-blonde vrouw naast de baardige soldaat was komen lopen! Had ze niet een kind verwacht?... Zijn hart kromp ineen bij de gedachte, dat de praatjes ten slotte wel eens waarheid konden zijn!... Die reus met zijn stierennek zag er precies uit als iemand, die voor een vrouw z'n hele leven overhoop gooit. Wou hij het nu helemaal van zich wegslingeren, omdat de oorlog het moeilijk bevochten geluk zo snel gebroken had?...

Als lansen boorde Gadsky zijn blikken in het krijtwitte gezicht. Hij zou graag op hem toegegaan zijn, maar waagde het niet van zijn plaats te komen, omdat hij juist halverwege tussen de kapitein en de twee pratenden stond. Waarom had hij juist met deze man, juist met deze ene, nooit een woord gesproken?

„Ik ga niet!"

Als een schot vielen de schrikkelike woorden voor de twede maal in het snel aanzwellende stilzwijgen, zo hard, dat de eerste-klas alle hoop opgaf en zich vastbesloten omkeerde.

„Nee... nee... nee!" smeekte Gadsky geluidloos, zoals vroeger in zijn kinderjaren, als hij zijn les niet goed geleerd had en de meester in het klasseboek al dichter en dichter bij zijn naam kwam. Het gemompel

van de kapitein hief zich àl luider boven het ademloze zwijgen, dat nu al heel de schuilplaats vulde. De bewegingen van de eerste-klas sneden door de zenuwen, scherp als een scheermes.

„Nee!" jammerde het in Gadsky... maar daar siste de gevreesde zin al achter hem op en deed de harten stilstaan.

„Wat is dat daar toch?"

O, hoe haatte hij deze harde, lelike stem! Zij trof hem als een lichamelike walging, zodat hij, door misselikheid overvallen, zijn zakdoek in de mond stak. De gebaarde man stond langzaam op. Het zwijgen werd tot een strik, trok zich immer nauwer toe, zodat aller ogen rondom al uit de kassen naar voren puilden. Ze zagen de eerste-klas dichter op de kapitein toetreden, zwetend, stamelend, met korte, ongelukkige handbewegingen. Toen opende de Capucijner eindelik de lippen en wierp de kapitein de woorden: „Ik ga niet!" als scherpe stenen in het gezicht.

Deze deinsde terug, schoof als een nijdige dog de onderkaak naar voren en begon te blaffen. Maar de baardige soldaat hulde zich in zijn rust. Eerst toen de kapitein met de hand al aan de holster van zijn revolver, met krijsende stem zijn vraag herhaalde, liep een zachte, bijna onmerkbare siddering door zijn machtig lichaam en zijn grauwe lippen wentelden het enkele woord: „Neen!" als een rotsblok door de ruigte van zijn baard de tierende bulldog voor de voeten.

Nog nauwer sloot zich de strik om alle kelen! Geen spier vertrok; onbewegelik staarden honderd verkrampte gestalten voor zich uit, hielden wrokkig stand, toen de ogen van de kapitein als giftige keffertjes door de gelederen galoppeerden en elk gezicht wantrouwig besnuffelden. Het zwijgen richtte zich op,

een sprongbereid beest, richtte honderd klauwen naar de schouder van de temmer, die in snel besluit de revolver trok en aanlegde.

„Nee!" schreeuwde het in Gadsky. Hij sloot de ogen en hield zich de oren toe... maar het schot viel niet. De kapitein liet het wapen zinken en krijste:

„Zelfs je lijk zal niet onder brave soldaten liggen, jij hond!"

En nog hoger zijn al overslaande stem opwringend, wierp hij de roep naar achter:

„Sergeant Fröbel en vijf man!"

Gadsky richtte zich snel op. Dat... dat was onmogelik! Fröbel? Karl Fröbel, de bedelaar, die snikkend zijn knieën omhelsde... die... zou deze?... Nee!... Zijn ogen sperden zich in ontzetting wijder, toen achter bij de ingang de gestalte van Fröbel uit een hoek opdook en als een vlammetje, dat flakkerde in de wind, naderbij wankelde. Wou hij... wou hij werkelik?...

De zoekende ogen joegen verder, sprongen tegen iedereen op, maar de vijf man traden niet naar voren. Als gestold bloed staarden de groepen duister voor zich uit, stomme, dodelike haat sloeg zijn adem in het onderzoekend naar voren gestoken gezicht van de kapitein. Toen gromde hij een onverstaanbare vloek en haalde met een handbeweging vijf man uit de groep die het dichtst bij hem stond.

En daar... in dat moment van de opperste spanning, terwijl Gadsky zijn vlammend gezicht al dichter en dichter bij Fröbel bracht, moeilik worstelend met het besluit, hem aan te klagen; — midden in deze worgende opwinding viel plots het wonder!

De gebaarde soldaat zong.

Met een wonderschone, week stromende stem, met een warme, lichte bariton, die klaar en helder als

woudhoning uit zijn mond stroomde — opsteeg — de zoldering uiteensloeg — zonneschijn en frisse berglucht in het stinkende hol goot. Hij zong het Ave Maria, en wijd breidde het gebed de vleugels, drong smekend, in tranen gedoopt en toch lichtend, hel en gelovend uit zijn keel, met zoete, smeltende toon als uit een kostbare oude cello, wiens borst door de eeuwen gebruind is.

Gadsky werd er door tegen de wand geworpen en breidde de armen uit, als om een wedergevonden liefde te ontvangen.

„Muziek!... Muziek!" juichte het in hem.

Zijn gelaat straalde van zalige trots, als was hij vader, zoon en broeder van deze stem, en zijn ogen dwaalden uitdagend, pralend, van man tot man, als wou hij ieder van hen op de knieën dwingen voor dit wonder, voor zijn kunst... voor zijn... *zijn* kunst!...

„Et benedicta tu!" jubelde de zanger, en schreed langs de treden, die hijzelf naar de hoogte toverde, in de stralenglans van zijn stem binnen... trok alles met zich mee... nam de zwaarte weg uit de slappe, plompe leden, zodat de verfomfaaide, verwelkte gestalten rondom opbloeiden, de aarde onder hun voeten voelden wegzinken en zich vastklemden aan die stem, zich zwevend lieten meedragen, weg uit dat aardhol, uit tabakswalm en doodsangst in deze weke vloed.

„Muziek!"... triomfeerde Gadsky, wierp de blik in het gezicht van de bulldog en hete dankbaarheid kwam in zijn ogen, toen zelfs dit harde, boosaardige gezicht zich langzaam begon over te neigen en het bevel: „Voorwaarts! Voorwaarts!" met gebalde vuist naar de uitgang geslingerd, klonk als een hulpkreet en niet als een bedreiging!

Een meester bespeelde met brede streek de ziel van het heerlike instrument, dat het opsnikte naar Gods moeder:

„Ora pro nobis, nobis peccatoribus!"

En ieder, ieder stuwde zich de lucht in de longen, alsof de zanger de adem uit de borst van zijn toehoorders gezogen had om hem terug te laten stromen, verguld, in eindeloze welluidendheid gedrenkt!

„Muziek!"...

Overstelpt van geluk sloot Gadsky de ogen. In hem bruiste de begeleiding op, zijn vingers speelden op onzichtbare toetsen het heerlike, donkere weefsel uit duistere orgelklanken, lieten de star-ernstige tonen de hoogte in varen als een woud van edele dennen, uit welker bloedende lendenen de lichte, klare hars van deze zalige mensenstem droop.

„Muziek!"

Hij maakte zich los van de wand, liep achter het gezang aan als een geëxalteerde processieganger en had lang, lang vergeten, waarheen deze stem steeg! Hij wist niet meer van dood, niets meer van de kapitein, niets van de geweren, die de zanger omgaven. Hij hoorde slechts: „Muziek!" en gloeide iedere toon met lijf en ziel tegemoet.

„Zou hij de A wel halen?" vreesde hij en spande de spieren als kon hij helpen, met zijn krachten de stem bijstaan als zij deze hoogte niet beklom...

En hij haalde de A ook!... Van bovenaf, uit de donkere schacht, die naar de uitgang voerde, wentelde het naar beneden, duister dreigend eerst, dan verheerlikt aanzwellend, als wanneer de vloed de schepen vrij maakt en ieder zandkorreltje zich tot nieuw leven beweegt.

Gadsky gaf zich geheel over... en kromp ineen,

toen de stem plotseling zwakker werd, terugzonk tot haar eigen echo, als weggezogen door de open loopgraaf, waarin zij vervloeide. Hij wou er achteraan!... Toen brak zij geheel af, met een viervoudig zweepgeknal, waar nog één slag achteraan hinkte. Een lelik, krijsend orgaan schreeuwde:

„Laffe bende! Wil jullie ons de uitweg verstoppen!"

En iets donkers stormde Gadsky voorbij, daarheen, waar het wonder verstomd was.

Het duurde geruimen tijd, eer hij begreep. Hij wou het eerst niet geloven, dat zulk een heerlikheid werkelik vernietigd kon worden, als een glasplaat eenvoudig ingeslagen! Toen schreeuwde hij luidkeels, onbeheerst, rende met gebalde vuisten weg, en wou ze neerslaan, wurgen! de moordenaars, die gewaagd hadden een heilig instrument te vernietigen, dat God de Vader zelf tussen de knieën genomen had om het te bespelen!...

Vier krachtige armen wierpen hem achteruit, en een wild gefluister ruiste over hem neer, tot hij snikkend, zonder te weten wat ze van hem wilden, naar zijn hoek terugwankelde en er, uitgeput van de schrikkelike opwinding, neerzakte.

Een schreeuw, een loeiende, fladderende kreet stortte zich door de schacht, die daareven nog de heerlikste welluidendheid had geschonken, in het hol, wekte een wilde, honderdstemmige echo, die ook Gadsky overeind rukte. Willoos liet hij zich meesleuren, geduwd, gestoten, geschopt, naar de uitgang schuiven en ademde diep, toen de sterke, koude lucht in zijn longen drong. Hij ontwaakte. Slechts een ogenblik bleef hij staan, overweldigd door de troostelooze verwoesting rondom, hij zag ook de zanger, de baard in bloed gedrenkt, de gezegende mond nog open...

toen snauwde de blaffende stem van de kapitein hem toe en ook de vreemde stond weer in hem op en sloeg hem tegen de borstwering, het gevaar tegemoet.

Hij zag de golf aandeinen, zachtblauw als de zee aan de Azuren kust, zag hoe zij granaattrechters en aardhopen overstroomde, met ademrovende snelheid. Zijn bloed klopte als razend, hij greep zich onwillekeurig bij de keel om zijn kraag los te rukken, sloot de ogen, overmand door een wonderlike ontroering, toen uit het aanstormende stemmengejoel zich het bronzen, meeslepende rythme van de „Marseillaise" verhief. Hoe vaak had hij die gespeeld! Ingewikkelde variaties met bedwelmende techniek uit de toetsen gejaagd. En nou viel zij hem aan, als een dolle hond, met honderd scherpe tanden uit geslepen staal in de kaken!...

Hij wou zich te weer stellen!

Door dit besluit aangevuurd slingerde hij het geweer aan de schouder, richtte en schoot. Gelaten mikte hij immer weer in de voorste spits van de blauwe golf, zo zeker, alsof alle krachten van zijn lichaam in zijn vingertoppen waren saamgestroomd. Altijd nader leekte de vloed. Terreinplooien, die zoeven nog ver voor haar gelegen hadden, schemerden een ogenblik later al blauwig aan; en Gadsky vuurde, haalde met mechaniese preciesheid de nieuwe houder uit de patroontas, slechts bezield van de ene enkele gedachte, dat het om zijn leven ging.

„Formez vos bataillons!" klonk het duidelik uit het gedreun; en de doelbewuste hardheid, het onverbiddelik voorwaarts dringen van dit gezang, wekte Gadsky's wrok.

„Nou zeker niet!" schreeuwde het in hem.

Die daar, door hun lied gedragen, aanmarcheerden,

gingen zo vlot ten dans, alsof het een vrolik, gezegend werk was. Georg Gadsky de hals af te snijden... nee!... die zouden hem niet hebben! Niet zolang hij zich weren kon, zolang hij nog een vinger kon roeren!

„Zing maar!... Ik zal jullie je goeie bui wel bederven!" siste hij als in een roes.

Pijndoend hard omklemden zijn vingers het geweer en hij schoot en laadde, schoot en laadde met op elkaar gebeten tanden; zocht met begerig uitpuilende ogen, of hij nog geen gaten in de aanrennende gelederen zag ontstaan. Maar die verdomde golf wou niet uiteenspatten! Zij wentelde zich over het veld, verslond de bruine plooien, die haar nog van de loopgraaf scheidden, al sneller en sneller, zonder te verebben, ondanks de vele, lichtblauwe plasjes, die zij dichtgezaaid achter zich liet.

„Qu'un sang impur!" brulden ze al vlak bij en Gadsky's woede vlamde nog hoger op, drukte zich van binnen tegen de wanden van zijn lichaam, zo sterk, dat hij ze niet meer in zichzelf kon terughouden en ze door het ventiel van zijn lippen liet ontsnappen.

„Dat zullen we zien!" knarsetandde hij. „Sang impur? Sang impur? Dat zullen we zien! Mijn smerig bloed zal zich mengen! Mengen!"

Nu lieten zij zich niet meer weerloos neerschieten, ze waren al dicht genoeg bij om de hagel van hun handgranaten in de loopgraaf te laten neerratelen. De eerste vielen nog in het voorterrein; Gadsky zag ze barsten, de aarde openrijten, stenen en aardkluiten hoog de lucht inslingeren, en zijn hele lichaam trilde, als gegrepen en dooreen gerammeld door een mateloze verbittering. Zo zou ook zijn lichaam, zijn warm,

voelend lichaam opengereten worden, zijn innerlik in de lucht geworpen, weggeslingerd, zijn bloed, zijn leven verstoord, weggesprenkeld...!

„Oh! de schoften...! Mengen... Mengen...!"

Als stampende reuzen werkten zij zich door de versperringen, schopten de palen om, trapten het prikkeldraad neer, kwamen nader... nader!... De meesten was de lust tot zingen al vergaan, slechts hier en daar kraaide er nog een, maar zijn stem zonk weg in het rochelen, knarsetanden en jammeren van de getroffenen, die als reusachtige spinnen tussen de draden spartelden, onbarmhartig onder de voet geloopen en als wormen vertrapt door de achter hen aanstormenden. Maar zij kwamen... kwamen nader! Onder het knallen der handgranaten mengde zich, opstijgend uit de eigen loopgraaf, al dichter en dichter het jammeren en steunen der kameraden.

Een woeste vloek ontsnapte Gadsky, toen zijn sidderend tastende hand geen houder meer in de patroontassen vond. Iemand moest hem helpen! Hij keerde zich om en verstijfde toen hij de bressen zag, die aan weerzijden van hem gaapten.

Zo velen al....? Heel de vloer van de loopgraaf was overdekt met een gekriewel van kruipende mensen, bloedige ledematen, die uit de verwarde hoop opstaken; hier en daar zat er een rechtop met onbeschrijfelijke treurigheid naar zijn wonden te staren. Zo!... zo mochten dus mensen gemarteld worden, fijn gemalen over de grond gestrooid, als vuiligheid, waar je slechts met weerzin door waadt?... De woorden van vaandrig Von Krülow klonken Gadsky uit deze schacht vol dood en jammer tegemoet, dreunend luid, als door een spreekbuis onmiddellik in zijn oren geschreeuwd.... en diep uit zijn borst brak

als echo, een lallend, gorgelend snikken, een onbeheersbare, brullende verontwaardiging, die hij voor zich heen huilde, hete tranen schreiend als een kind dat de striemen van het spaanse rietje voelt branden.

„Schoften!" gilde hij in het oorverdovende lawaai. „Schoften!" en van nameloze haat voelde hij zich zwellen als een ballon. Allen, allen, die het bloedige tapijt voor zijn voeten hadden gespreid, het hadden helpen weven — ergens ver weg, zich tevreden verheugden over hun werk, en deze slachterij nog prijzenswaardig noemden... allen, allen had hij dat woord „Schoften!" in het gezicht willen spuwen, hun trommelvliezen er van doen barsten... hij had ze hier willen hebben om ze neer te drukken in deze poel van bloedig, mishandeld mensenvlees!...

„Schoften!" gromde hij hees, bijna bewusteloos gemaakt door de verbittering, die uit het gejammer, dat de loopgraaf vulde, in hem overstroomde. Maar de vreemdeling, die weer, koel als een veldheer zijn verdediging leidde, trok hem mee naar de handgranaten, die slechts twee passen bij hem vandaan tegen de borstwering opgestapeld lagen. Zijn geweer met de linkerhand achter zich meeslepend, sprong hij er heen, en slechts als uit de verte drong de boodschap zijner zolen tot hem door, dat zij week over de ledematen liepen. Hij had haast! Hij hoorde boven het vervloekte lied met grote sprongen naderen, de tanden beten al naar zijn lijf. Met de armen drukte hij de bijeengeschraapte granaten tegen zijn borst en wou terug.

Midden in zijn eerste pas bleef hij staan, spande alle spieren in om zich los te rukken en kwam niet vrij. Als versteend staarde hij naar het verminkte lijk, dat voor zijn voeten lag. Dat was Fröbel! Dat

was eens de sergeant Karl Fröbel geweest en nu veranderd in een weerzinwekend mengsel van bloed en vuil en aarde. Alleen de rechter gelaatshelft was behouden gebleven en riep naar hem, klagend, verwrongen van pijn, als een verwijt, vals met bloed besmeerd en voor hem neergelegd... Wat kon hij er aan doen? Hetzelfde noodlot stond hem te wachten!... Hij moest zijn smekend, zich verzettend lichaam nog weer naar deze moordpartij dwingen! Stond het niet aan hem, de ander te haten, die zich al in veiligheid gebracht had?

Gloeiende afgunst zoog hem voor een sekonde al het merg uit zijn beenderen, zodat hij slap en willoos geheel in de aanblik van het lijk verzonk, zich invrat in het geheim van deze bewegeloosheid, die niets meer behoefde te vrezen... Het was dus mogelik... Karl Fröbel was niet meer, lag als een plank...

Met een machtige ruk bevrijdde de vreemdeling hem uit de klauwen van de dode, schreeuwde hem in het oor, dat het nu om Georg Gadsky ging, die neergeslagen zou worden, doodgeslagen! Meedogenloos neergestampt door de verscheurende dieren, wier gebrul al van vlak bij over hem losbrak.

Wild stormde hij vooruit, de anderen achterna, die langs ladders en trappen en elkaar op de schouders heffend uit de loopgraaf renden om niet in de nauwe ruimte overhoop gelopen en afgemaakt te worden als ratten in hun hol. Kuchend onder de last, waarmee hij zich beladen had, volgde Gadsky hen, klom zonder zijn handen te kunnen gebruiken langzaam tegen de loopgraafrand op en was, toen hij boven aankwam, zo vervuld van het gevoel zich verlaat te hebben, dat hij zonder op of omzien vooruitstormde, de aanbruisende branding tegemoet.

Hij stortte zich midden in de vloed... voelde zich aangegrepen... op zij geslingerd, zag haar over zich heenvloeien en bleef alleen achter, wankelend, verdoofd door de harde stoot, die hem getroffen had. Wat was er gebeurd?... Verbaasd stond hij daar, begreep eerst langzaam aan, dat hij zich te ver naar voren gewaagd had, de golf, aangetrokken door de wapens en de armen, die naar haar uitgestrekt waren, aan hem voorbij gerold was en nu achter zijn rug brullend neersloeg. Over zijn linkerschouder druppelde gloeiend zweet; slechts met moeite kon hij er toe besluiten er naar te kijken, bevond de mouw opengereten en bebloed, zeker door een houw of stoot, die iemand hem in het voorbijjagen had toegediend. Maar hij kon de arm bewegen!... Hij liet het geweer voor zijn voeten vallen en keerde zich om, de eerste granaat gereed om te werpen in de rechterhand. Zo bleef hij staan, met opengesperde mond — en zijn vaalbleek van zweet overstroomd gezicht vertrok zich tot een smartelik masker bij de aanblik van de ontketende razernij, die achter hem woedde.

De golf was verstoven, in aparte stukken gebroken, die in verwarde klompen voor- en weer achteruit zich bewogen, in elkaar smolten tot een grotere klomp en zich weer in kleine delen oplosten. Het gezang was voorgoed verstomd, in zwijgende verbittering hamerden zij op elkaar los en alleen het krakende tegeneenslaan der kolven, het breken der beenderen, het gillen, weeklagen en vloeken van de gewonden mengde zich in het algemene kuchen en snuiven. Gadsky zwaaide nog altijd besluiteloos de handgranaat boven zijn hoofd, bang dat hij de eigen kameraden treffen zou als hij onverschillig een van deze eng aangesloten groepen op de korrel nam. Overal rekten zich grijze

en blauwe armen in bonte dooreenmenging, als de tentakels van een gevlekte polyp, nergens lokte een uitsluitend lichtblauwe vlek, die hij zonder bedenken had kunnen treffen...

Daar klonk, temidden van zijn geaarzel van rechts een kreet, sterk opstijgend als een raket, van nameloze angst geslagen. Een bekende stem schreeuwde:

„Nee!... Nee!... Nee!..."

en hij zag de karakterkomiek, op de knieën geworpen door een ellenlange Fransman, die hem van achteren bij de kraag gepakt had en zich dadelik naar een andere groep keerde, toen hij hem zag vallen. Een ander, met een zwarte baard, zette zijn voet op het geweer, dat de kleermaker had laten zinken en zwaaide zijn eigen, met de kolf omhoog, boven zijn hoofd.

„Nee!..." wou de kleermaker nog eenmaal roepen, en ook Gadsky opende onwillekeurig de mond voor dezelfde schreeuw, wou te hulp snellen, en stond bewegingloos, verlamd door de aanblik van de neersuizende geweerkolf. Een dierlik gebrul van woede brak uit hem los, toen de slag met een schrikkelik gekraak midden in het opgeheven gezicht neerkwam! Een sekonde lang slechts stond hij stil... toen suisde zijn granaat weg... en een zalige ontspanning bevrijdde zijn verkrampte ledematen, toen hij de gebaarde vijand verscheurd voorover zag zinken. Maar in die korte sekonde was de aanblik van het verpletterde mensengezicht mijlen diep in hem gevallen!... Dat gezicht, door een vrouw gloeiend terug verlangd... in gedachten met kussen bedekt... het was een enkel, diep gapend gat geworden! Een gat, dat alles opslokte: de ogen, die daareven nog zo smekend hadden opgekeken, de ver vooruitspringende neus, die zoveel spot had moeten verdragen, alles... alles was een groot,

van bloed omstroomd gat geworden, slechts door de tanden en de schaarse haren omlijst!...

Met overweldigende, bovenmenselike kracht brak opnieuw de woede in Gadsky los, de snikkende, kwijlende, razende woede tegen een wereld, die zoiets toeliet, rustig in zijn bed lag, z'n gewone zaken naliep, terwijl hier zoiets... zoiets gebeurde, geweerkolven neersuisden in mensengezichten!... In zijn armen en ogen loerde de vreemde, de koelbloedige waarnemer, die slechts de zorg voor Georg Gadsky's leven kende; maar uit de diepte van zijn wezen sproeide de haat, de hart en hersenen doorlaaiende haat tegen degenen, die zulk drijven schminkten met klinkende woorden, die kinderen, wier vaders hier in levenden lijve van-eengescheurd werden, dit slachten als een lichtend, navolgenswaardig voorbeeld aanprezen!...

Zijn granaten vlogen in snelle opeenvolging weg, midden in de dunner wordende groepen. Hij zag ze neerslaan, en terwijl verbitterde levensbegeerte hem de volgende al in de hand drukte en zijn spieren zich tot barstens toe spanden, stroomden de tranen over zijn gezicht, en zijn mond stiet in harde, snikkende verontwaardiging, afgebeten, in het rythme van zijn weggeslingerde granaten, afzonderlike woorden, de pijlers van zijn haat, de wereld in:

„Mensen!... Vaders!... Bloedig gat!... Schoften!... Schoften!...

De granaten waren bijna op; hij zwaaide de voorlaatste al boven zijn hoofd... toen trok zijn verdediger het tranengordijn voor zijn ogen weg en toonde hem de van woede verwrongen gezichten, die zich uit de klomp vechtenden losmaakten en zich plotseling naar hem toewendden, op zoek naar de bron van het nieuwe gevaar. Bliksemsnel bukte hij zich, pakte zijn geweer

bij de loop en rende zijn moordenaars tegemoet. Trillend aan alle leden, blind en doof, ombruist van een geflakker, geschitter en gedreun, sloeg hij toe, en sloeg en sloeg, zonder te weten of hij getroffen had, zonder te zien waar de kolf viel; sloeg en sloeg en zag alleen zijn eigen leven, als te voorschijn getreden uit zijn lichaam, omringd van onbarmhartige moordenaars, die het grijpen en wurgen wilden... zijn leven!... toeslaan wilden zij in het opgeheven gezicht van zijn leven, tot het wegbrak, verslonden door een bloedige kloof!... Vrij, vrij, vrij moest hij het krijgen, vrij uit deze klauwen! Terug tot hem moest zijn leven... en hij sloeg en trapte en hamerde... tot plotseling een stilte over hem stulpte en hij daar stond, met knikkende knieën, alleen met het hijgen van zijn borst en het bruisen van zijn bloed.

„Gered?..."

Juichend doorvlamde hem de vraag.

„Gered?..."

Hij waagde het niet rond te kijken, wou niets weten van het zware, warme gewicht, dat op zijn voeten lag, tegen zijn benen schuurde.

„Gered?" vroeg hij zich aldoor weer af, twijfelend en toch vol hoop, en greep om zich heen, steun zoekend, niet in staat zich langer overeind te houden in de draaikolk, die zich met krankzinnige snelheid rond hem wentelde.

Toen sloeg uit de verte een bekende toon aan zijn oren!... Een aanstromend gejubel!... Het rukte hem omhoog en verstijfde zijn knieën.

„Allons, enfants de la patrie!... donderde het weer naderbij, uit honderd vrije, sterke kelen; en toen hij zich uitrekte, zag hij over het wijde veld vol wrakstukken opnieuw de lichtblauwe golf jagen... Een

ogenblik slechts overviel hem een troosteloze treurigheid, zonken zijn armen moedeloos neer. Toen doorlichtte hem het besluit zich over te geven... en zijn gezicht klaarde op. Hij had zijn plicht gedaan! Handen, armen, schouders, heel zijn lijf kleefde van bloed. Huid en kleren hingen er in flarden bij. En ook de munitie was uitgeput. Hij mocht zich overgeven!...

En de kapitein?

Zijn haat tegen deze harde, verdwaasde kerel kookte machtiger in hem aan bij de gedachte, dat die ook nu nog in staat zou zijn hem overhoop te schieten! Waar was ie toch?... Leefde hij nog wel?...

Blind vlogen zijn blikken over de bont wemelende vlakte der doden en gewonden naar de rechtervleugel, waar een laatste groep nog vocht. Vlak op de rand van de loopgraaf rolde hij verbrokkelend heen en weer; af en toe viel een klein deel worstelend in de loopgraaf, vocht onzichtbaar verder en nog huiveringwekkender klonk het gebrul van de doorstokenen uit de diepte omhoog.

Gadsky aarzelde. Zou hij er nog eens tussen springen?... Nog eens zijn leven op het spel zetten?...

Neen! Die daar zingend, fris aan kwamen rennen, waren tienmaal sterker dan het kleine restje, dat zich uitgeput met tanden en vuisten nog verdedigde! Zelfs de kapitein kon niet eisen...

De knoedel vechtenden rolde dichter naar hem toe. Langzaam aan werd hij beter zichtbaar. De rijen dunden, de kern kwam te voorschijn... toorn, medelijden en weerzin stegen Gadsky van de maag naar de keel bij het gezicht van die vier mannen, die, al half verscheurd, zich nog als razenden verdedigden tegen een overmachtige horde. In hun midden vocht de kapitein, als een ever, die door de honden wordt overweldigd;

geen hele draad van zijn uniform had hij meer aan het lijf, de hoofdhuid was door een sabelhouw losgeslagen, hing hem over het voorhoofd en bedekte zijn rechteroog; allen het linker staarde bloeddoorlopen, glazig naar voren puilend, uit het verdierlikte gezicht. Van alle kanten sloegen zij op hem in. Hij verdedigde zich met de stomp van een gebroken geweer, snuivend, tandenknarsend, bloedig schuim voor de mond.

In dit ogenblik moest het snel naderend gezang van de nieuwe golf hem eerst bereikt hebben, want hij stiet een kreet uit, richtte het hoofd nog eenmaal hoog op, en begon te zingen... neen, niet te zingen, slechts te knarsen, met een hoog, brekend kopstemmetje hees te kraaien:

„Deutschland, Deutschland ueber alles.

„Ueber alles"...

Als door onzichtbare armen omhoog geheven en met geweldige kracht door de lucht geslingerd, stoof Gadsky op de groep toe. Zo ontstellend was de wanverhouding tussen die eenzame, jammerlik zich opblazende stem en het machtige koor der vijanden, dat zijn erbarming met de onmacht van deze klagelike inspanning alle overwegingen wegspoelde. Hij liep... wadend door de kwallige weerstand der lijken... tot halverwege zijn voeten verlamden en de gillende waarschuwing:

„Pas op, kaptein!"

hem op de lippen bestierf.

Het was te laat!

Uit de loopgraaf was de lange Fransman, die ook de kleermaker ruggelings neergesleurd had, ongemerkt te voorschijn gekropen en joeg met een machtige stoot de kapitein zijn bajonet in de rug. Gadsky zag de punt uit de borst komen, vlak onder de hals... zag de

kapitein zich in de hoogte werpen, armen en benen wijd uitgestrekt, zodat hij een sekonde lang als een grote X in de lucht zweefde... dan wendde Gadsky zich bliksemsnel weer naar de zachtblauwe golf, liet zijn geweer vallen en zocht reeds de woorden bijeen, die hij de aanstormenden wou toeroepen. Wijdbeens stond hij daar, het hoofd ver naar voren gebogen, en zocht onder de gezichten, die als wegspattende druppels voor de golf uit renden, met hardnekkige hoop naar bekenden.

Toen viel, uit zijn innerlik opvlammend, plots het vaste voorgevoel, de schrikwekkende zekerheid van een naderend gevaar over zijn bewustzijn! De groep, die daareven de kapitein afgemaakt had... de lange Fransman was nog altijd achter hem!... Met razende snelheid keerde hij zich om, zag vlak voor zijn ogen iets zeer hoogs, blauws opdoemen, zag de smalle, blanke slang vliegensvlug op zijn borst toeschieten... wierp het bovenlichaam achteruit en greep met beide handen de kop van het beest.

Het beet! Hij voelde een hete, snijdende pijn in de handpalmen, en opende ze wijd, doorjaagd van de gedachte:

„Handen!... nooit meer... nooit meer kunnen spelen!"...

Hij breidde de armen uit en wou zien of het onheil al geschied was.

Twee rode vlekken zag hij door een sluier glanzen... toen nog een verdovend gekraak, alsof alle tanden in zijn mond tot pulver vermalen werden... een gedonder achter zijn voorhoofd in zijn hersenpan... dan lei hij het hoofd vermoeid op zijn rechter schouder... en zonk weg in een donkere nacht...

IV.

DE VERRADER.

In smalle bundels viel het zonlicht van boven af naar binnen, vloeide over de gouden kandelabers op het altaar, haalde de heiligen brutaal uit het donker naar voren, zodat zij er uit zagen als geschminkte toneelspelers, hulpeloos en verlegen, alsof zij zich schaamden voor hun goedkope bontheid. Wat de bedden langs de wanden en de strozakken in het midden niet hadden kunnen bereiken, had een enkele granaat bewerkstelligd: de oude kerk stond ontwijd. Naakt als een leeggehaald magazijn gaapte de wijde ruimte, alsof alles wat vrome christenmensen eeuwenlang hier naar binnen gedragen hadden, in bange hoop voor het altaar neergelegd, zich fluisterend van het geweten gewenteld, op eenmaal weggevlucht was door de vensterholen, die als opengereten wonden in de muren gaapten. Want de schone gebrandschilderde ramen, die zo gewetensvol er voor gewaakt hadden, dat de lang verklonken koralen, hoog onder de donkere gewelven, en de vele harde priesterwoorden, van de preekstoel over de verweerde tegelvloeren geslingerd, de weg niet vinden zouden naar de goddeloze wereld buiten — lagen nu op het kleine kerkhof, tot een rinkelende hoop vuil bijeengeveegd.

Twee slaperige Franse hospitaalsoldaten scharrelden met hun stokken in de scherven, ontcijferden nu en dan een inscriptie, legden brokstukken van heiligenbeelden tot groteske figuren bijeen, maakten grappen en lachten. Na een poosje kregen zij echter genoeg van hun spelletje, want de zon brandde op het open kerkhof neer en joeg hen terug in de schaduw van de kerkhofmuren.

Daar lagen zij nu op hun jassen, de ransel onder het hoofd, in dezelfde houding en op dezelfde plaats als gisteren en eergisteren, hoorden de bijen zoemen, geeuwden, rekten zich uit, en namen het gesprek weer op, waar zij het een half uur geleden hadden onderbroken.

„Is-tat effe bezope?" mopperde de grootste, een robuuste, breedgeschouderde Waal met een warrige, blonde baard. „Daar vóór make ze d'r jacht op of 'et haze benne, scheure ze ze uit mekaar, dat ze op de laatste dag d'r botjes niet meer bij mekaar kenne vinde... en hier achter motte wij de wacht houwe, dat de here Moffe maar lekker ongestoord in de kerk dood kanne gaan... Afijn, mijn een biet! Gebeure kan d'r ons hier niks! Dat verdwaalde keteltje van gisteravend was d'r laatste seluut; nou zitte ze misschien al al an de Rijn."

De kleine haalde verachtelik zijn schouders op en wierp zijn kameraad een wantrouwige blik toe.

„Ben jij bang voor de granaten? Ik kan je wel vertellen, dat 'et rotste trommelvuur me liever was as die verdomde kerk hier! Stom as visse legge ze daar binne; ze kijke je an en ze gaan kapot. Is-tat soldatewerk, zo enkel maar te zitten wachte tot er weer es wat weg te kruie valt? Bah! As twee kraaie, die op aas loere, zo zitte me hier!"

De blonde lachte zijn luide, ruwe lach:

„Waarachtig, de vergelijking is goed! Net vorentjes, as je de haak uit d'r bek scheurt en ze bloederig in de boot legge te spartelen, precies zo, waarachtig, net zo legge ze daar binne! Wat zoue ze ook motte zegge? De zuster ken net zo weinig Duits als wij... Hoeveel zijn 'et er eigelik nog?"

De kleine werd zenuwachtig onder het luide, ver-

genoegde gepraat. Er kwam een gekwelde trek op zijn gezicht en hij antwoordde stug:

„Eergistere hebbe ze d'r eenentwintig hier gelaten; zes hebben we d'r sins onder gestopt, dat weet je toch ook? Iedere dag twee. As 'et zo door gaat, kenne me nog een volle week kuile grave."

Hij spuwde en zweeg. Zijn blik dwaalde over de nabije dorpsruïnen de verte in, waar achter ontbladerde, stukgeschoten bomen de straatweg als een dampende streep de horizon afsloot. Daar rolden dag en nacht de karren, ononderbroken; af en toe verried een opwervelende wolk, die donker, als bij het inslaan van een granaat, uit het grauwe stofgordijn omhoogschoot, een voorbij flitsende auto. De soldaat zuchtte vol heimwee, liet de vuist verbitterd op zijn ransel neersuizen en herhaalde tandenknarsend: „As kraaie! Verdomd!"

Maar het verwachte antwoord bleef uit. Zijn kameraad lag al met zijn mond wijd open te slapen. Peinzend bekeek de kleine het starre, uitdrukkingloze gezicht, de opengesperde muil, herinnerde zich de vele lijken, die zij de laatste dagen bijeengezocht hadden, en was er na aan toe de slaper met een ruwe por in zijn ribben te wekken. Maar hij bedwong zich ... keek nog eenmaal naar het troosteloze tafereel, van de stofwand op de achtergrond over de grauwe muurresten naar het opengescheurde kerkhof en de glinsterende hoop scherven: alles grijs, kleurloos, zonder mensen, overwolkt van stof en rook, neerliggend in dodelik zwijgen. Niet eens het snorren en ratelen van de automobielen verbrak de stilte, zo ver lag de kerk van de straatweg.

„Als op een onbewoond eiland midden in de oceaan,"

dacht de soldaat, wierp zich nijdig naast zijn lotgenoot neer, en spoedig snurkten beiden om het hardst.

Zuster Marie zat op de bovenste trede, voor het open portaal, de ellebogen gestut op de opgetrokken knieën, de kin in de handen, en haar verbolgen gezicht klaarde een sekonde op, toen zij het gewone duet der twee soldaten, na een korte onderbreking, weer hoorde opklinken. Grappig was dat onbegrensde vermogen om op ieder ogenblik van de dag of nacht te kunnen slapen! Zelf had ze in drie maal vierentwintig uren geen oog dicht gedaan, kon zich nog nauweliks op haar brandende voetzolen overeind houden, staarde onder rood opgezwollen oogleden, als versuft over het verblindend zonnige pleintje voor de kerk naar buiten.

Zij wist eenvoudig geen raad meer! Minstens een dozijn keren had zij de soldaten al de straat op gestuurd met de opdracht koetsiers, fietsers en motorrijders, die voorbijkwamen, een dringende boodschap mee te geven. Hadden die mensen in de vreselike warwinkel de hospitaalplaats niet kunnen vinden, of hadden zij hun beloften eenvoudig in hun kwartieren vergeten?... In ieder geval had het geen zin die twee weer uit hun slaap op te porren en ze nog een dertiende maal uit te sturen. Misschien zouden zij ook weigeren... de kleine was al zo brutaal geweest een auto van de generale staf aan te houden, en het had, naar hij vertelde, een haar gescheeld, of hij was overhoop geschoten door een verontwaardigde majoor, die niet begrijpen kon, dat midden in een zegevierende opmars, als hij met schitterende berichten naar zijn commandant stoof, iemand de onbeschoftheid had hem op te houden met lange geschiedenissen over ontbrekende medikamenten, alsof hij een apotheker was! Neen, van deze haastigen behoefde zij geen hulp te

wachten. Die kwamen van voren, waar de lijken in hopen bij elkaar lagen, reden voorbij groepen asgrauwe mensen, voorbij gewonden, die zich met een stukgeschoten been, moeizaam strompelend, over de weg sleepten en ieder voertuig met grote smekende ogen nakeken. En die zouden, als zij in het achterland kwamen, van al de gruwelen, die hen hadden beroerd, juist dat vervelende verhaaltje van die kleine kerk met haar noodlijdende zieken in gedachte houden?

Maar wat bleef haar anders te hopen over? Zij kon toch niet maar op goed geluk verder afwachten? De verbanden moesten absoluut vernieuwd worden; zij waren al stijf van het bloed en schuurden de zich sluitende wonden weer open, en de schaarse voorraden, die de Duitsers in de sakristie hadden achtergelaten, waren al lang verbruikt, alleen het telefoontoestel stond als een uitdaging nog altijd daar. De afgerukte draad schommelde honend voor het venster.

De ogen der verpleegster schoten vol tranen. Moest zij rustig aanzien, hoe de een na de ander koudvuur kreeg en te gronde ging? ... Heel haar lichaam beefde van verontwaardiging over de gewetenloosheid van de mensen, die haar hier neergezet en haar daarop eenvoudig vergeten hadden. Drie dagen lang was zij vol vreugde opgesprongen zo vaak een auto over de straatweg vloog; met de ogen had zij zich vastgeklampt aan de vluchtende stofwolk, alsof haar blik de wagen uit zijn richting trekken kon op de zijweg, die naar de kerk voerde. Nu ergerde zij zich over haar lichtgelovigheid en kon zich het verwijt niet besparen medeschuldig te zijn aan het ongeluk. Was zij geen getuige geweest van de hopeloze verwarring, die losbrak, toen plotseling de ambulancewagens voorre-

den en iemand door al de zalen stormde met het bevel:

„Inpakken!... We gaan naar voren!... De Duitsers vluchten!... Wij winnen!... Wij winnen!...

Het hele lazaret rende als waanzinnig door elkaar; en zijzelf... was zij, ondanks haar zestig jaren, ook niet dronken geworden van het woord „overwinning"? En nu had zij toch drie dagen laten verstrijken zonder zich te roeren!...

Sinds een vol jaar, van de slagen der eerste voorpostengevechten af, was zij als operatiezuster in het veld. Zij had toch dikwels genoeg gezien, hoe het toeging in de lazaretten na zulke gevechtsdagen, als in eindeloze rijen de wagens aankwamen en alle gangen zich met bloedige draagbaren vulden. Zwetend als in een machinekamer werkten de dokters, en iemand moest al een hogere officier of op andere wijze geprotegeerd zijn, als hij nog op dezelfde dag, dat hij werd binnengebracht, geopereerd of verbonden werd. Niet alleen vijanden, ook de eigen mensen, arme, kreunende „poilus", die om de kwelling van een fris verband als om een genade smeekten, werden afgesnauwd, nijdig teruggestoten, als zij de dokter hun bloedige stompen onder de neus duwden, en de dokter, na twaalf uren rusteloze arbeid in bloed- en chloroformlucht en de hitte der hondsdagen, alleen nog medelijden had met zichzelf en zijn eigen uitputting. Sprak het niet vanzelf, en had zij het niet moeten voorzien dat de regimentsarts, alle beloften ten spijt, in de opwinding van de glorierijke opmars de kerk met zijn twintig Duitse gewonden zou vergeten?...

Haar alleen trof schuld! Haar misdaad was het, als twintig jonge, sterke mannen, om wie thuis vrouwen

en moeders in angst zaten, ellendig moesten omkomen!

De vuisten gebald, het hoofd op de borst hangend, doorschokt van geluidloze snikken, zakte zuster Marie al meer en meer ineen. Met de geoefendheid, die zij als kloosterzuster had in het zelfkwellende opsmukken harer zonden, perste zij zich als een biechtvader de bekentenis af, dat zij, als er Franse gewonden in de kerk geweest waren, waarschijnlik... neen, zeker... heel zeker zelfs, al vroeger om hulp gestuurd, het leven van haar landgenoten niet zo lichtvaardig op het spel gezet zou hebben. Als zuster van Jezus had zij haar lijdende mensenbroeders in vriend en vijand verdeeld, precies als de regimentsarts, die de verbonden Franse gewonden in automobielen achteruit liet brengen, terwijl de Duitsers, als zij maar even marsvaardig waren, de twaalf kilometer lange weg naar het dichtstbijgelegen lazaret te voet moesten afleggen. Hoe had zij nog vertrouwen kunnen hebben, hoe had zij nog geduldig kunnen wachten, nadat zij de troosteloze optocht voorbij had zien komen? Het was haar als voelde zij nog altijd de blik in haar gezicht van de bleke, magere Duitser, toen het kommando zo hard geklonken had en hij, de monsterachtig gezwollen voet om een knuppel geslagen, strompelend zijn lijdensweg begon, de ganse hulpeloze angst van een gekweld dier in de ogen. En nu?... Nu was die ene, die zij ondanks al haar gebedel niet had mogen houden, gered... geopereerd, zindelik verbonden, daarginds in het veldhospitaal; en de anderen, die zij „geborgen" had, lagen door wondkoorts gepijnigd met veretterende wonden in de kerk, overgeleverd aan een wisse dood!

Zou zij werkelik schuld hebben?... Zou haar ziel hier eens voor moeten boeten?

Neen!

De handen op de knieën gestut, hief zij zich moeilik overeind en ging wankelend van vermoeienis de muur langs naar de soldaten. Met wanhopige welsprekendheid lei ze hen beiden uit, in welk gevaar de zieken zweefden, smeekte, dreigde, bekende tenslotte, dat zij haar linnengoed al in repen gescheurd had... en haar verdord, van duizend rimpels doorwoeld gezicht, dat de soldaten „het rangeerterrein" noemden, kleurde zich donkerrood in meisjesachtige schaamte voor deze mannenogen, die nu onmiddellik onder haar ordekleed haar lichaam naakt wisten.

De Waal bleef onverbiddelik. De kleine verklaarde zich bereid nog eens naar de straatweg te gaan, maar de aansporing om zelf op hulp uit te gaan, wees ook hij met verontwaardiging terug. Als vette spinnekoppen — vertelde hij — loerden de marechaussees op alle wegen; en de soldaat, die zij zonder schriftelik bevel van zijn meerdere op de weg naar de etappe aantroffen, was een kind des doods.

De grote verloor zijn geduld, toen ook de schildering van zulke gevaren de verpleegster niet deden verstommen. Met woeste vloeken snauwe hij de „fameuze patriotte" af, die bereid was, wakkere poilus een zekere dood tegemoet te sturen voor een handvol Moffen, die bovendien toch al met allebei d'r benen in het graf stonden. Woedend trok hij zijn kameraad met zich mee, en verklaarde geen vinger meer te zullen roeren voor dat vrouwspersoon en haar duivelskerk!

Krijtwit sleepte zuster Marie zich naar haar plaats terug, staarde huiverend de kerk binnen door het open portaal, alsof daar werkelik de duivel loerde, grijnzend in afwachting van de vijftien zielen. Niets kon zij meer doen, enkel de handen in de schoot leggen en wachten tot zij er weer een de ogen moest toe druk-

ken... Met bevende kniën leunde zij tegen een pilaar, vond de moed niet voor een rondgang van bed tot bed. In de voormiddag waren er al enige opstandig geworden, hadden dreigend, met flikkerende ogen om een dokter geroepen; anderen braken hun tong in pogingen om hun wensen in het Frans duidelik te maken; en het opflikkeren van de hoop in hun gezicht, zo vaak een woord hun gelukte, was zwaarder te dragen dan het geschimp der ongeduldigen. Ook nu vloog af en toe een luide roep, een kort gesprek door de holklinkende kerk, klonk huiveringwekkend luid tot de zuster over, die achter ieder woord een vloek vermoedde, welke haar gold. Zou zij zich verontschuldigen? De waarheid zeggen?... Maar... dat betekende immers de rampzaligen iedere hoop ontnemen... de dood voor hen uitstallen...

Plotseling voelde zij zich weer sterk, hief het hoofd op en wierp een dankbare blik naar boven. Nu zag zij een taak! Zij was bereid de haat op zich te nemen, die haar uit alle bedden tegemoet sprong, opdat deze arme veroordeelden ten minste het geloof behouden zouden, dat er nog doktershulp komen zou, en alles goed maken, wat de onverschilligheid van de verpleegster aan hen misdreven had.

Zachtjes sloop zij op haar vilten zolen de kerk binnen, liep zonder links of rechts te kijken, angstig tot aan het midden, naar het bed, dat alleen stond temidden van de strozakken der manschappen, vlak voor de preekstoel; en zij voelde zich veilig, toen zij het bereikte, zo groot was haar sympathie voor de jonge officier, die, met een zware schotwond in het onderlijf al tien dagen met de dood worstelde. Hij was op een of andere manier anders dan zijn kameraden. Zij kon hem verplegen zonder door het onbehagelike ge-

voel bekropen te worden, een vijand te hebben aangeraakt... een, die het leven van God weet hoeveel brave Fransen op zijn geweten had. Ook bij de anderen had zij zich in redelikheid ingespannen daar niet aan te denken; zij had de eerste dag al alle vreemde uniformstukken in de verste hoek van de kerk op laten bergen om niets meer te zien dan lijdende mensen.

Maar toch ging het niet! Uit het geklets der twee soldaten voor de kerk was het haar eerst nu plotseling duidelik geworden, wat zich altijd weer als een muur tussen haar en deze gewonden schoof en haar medelijden verkilde. De zin: „Stom als vissen liggen ze daarbinnen", had haar als een steenworp getroffen. Dat was het!... De vele Fransen, die zij verpleegd en verbonden had, die zij had zien lijden en sterven... zij kreunden en jammerden, klaagden, waren als zwakke, hulpeloze kinderen, die men kon troosten en bemoederen, zonder eraan te denken, dat zij, bleek van woede, voelende mensen met hun moordwapens doorboord hadden. De vreemdelingen echter, die hier in de kerk lagen, waren niet als zieke kinderen; zij droegen hun pijnen zonder klagen, met opeengeklemde lippen; zij bleven soldaten tot hun laatste ademtocht, als hadden zij onder hun verbanden, op het naakte, geschonden lijf nog altijd de uniform aan. Een wrokkige trots straalde uit hun ogen, scheen elk medelijden hooghartig af te wijzen, en deed altijd weer de vraag rijzen: hoe onverbiddelik, hoe grimmig streng zij tegen anderen, en zeker tegen een vijand wel zijn konden, als zij tegenover het eigen lijf niet week werden, zichzelf zoo onaangedaan lieten lijden.

Slechts de kleine met zijn jongensgezicht in het allereerste bed, had andere ogen; hij herinnerde aan

de eigen gewonden, hoewel hij minder Frans sprak dan zijn kameraden en zijn naam:

Fähnrich Egas von Krüloro

in mooi rondschrift boven zijn bed aangebracht, volkomen onuitspreekbaar vreemd klonk. Zelfs zijn rang kon zuster Marie niet ontcijferen, zoals bij andere officieren, die zij als luitenant of majoor kon aanspreken. Maar hij liet zich toch een beetje door haar medelijden bewegen, zag haar dankbaar in de ogen, als zij hem een paar troostende woorden toesprak, kreunde luid van pijn af en toe.

Door warm medelijden gedreven, boog de verpleegster zich over zijn bed, streek met de hand teder over het gloeiende voorhoofd.

Hij schemerde al weg, in een hete roes, waaruit als blazen de herinneringen opstegen, alsof de levensdraad nog eenmaal teruggewikkeld moest worden eer hij voor immer afbrak. Zijn vingers snapten naar voorbijglijdende figuren, zijn lippen bewogen zich in gelijkmatig gemompel, toorn en vreugde joegen in snelle wisseling over het vergeelde gezicht, dat oud en rimpelig geworden was, als had hij de vijftig jaren, waarop zijn jeugd recht had, nog haastig afgeleefd. Alleen het lichaam bleef onbewegelik. Dwergachtig klein, als weggesmolten in de koortsgloed, lag het onder de deken.

Even gleed een teder glimlachje om zijn lippen, een groet aan de koele hand, die zo liefdevol zijn voorhoofd beroerde. Nu klopte alles precies! Zo was het ook geweest, toen de vlammen voor de eerste maal zijn bed bedreigden, zijn klein, witgelakt bed met de hoge tralies. Uren lang al brak hij zich het hoofd met de vraag, waar die smalle vuurtongen vandaan kwamen,

die dan eens als oude bekenden verwarmden, dan weer toornig opflikkerend nader en nader sloegen, verzengend onder de oogleden lekten, als vloeibare lava in zijn arme hersens drupten, die ook al begonnen te branden. Wat had hij toch voor woeste dingen gedroomd? Hij lag immers, goddank thuis, in zijn lief kamertje, en niet in een grote kale kerk, waar hij binnen had moeten vluchten, omdat een duivel achter hem aanliep, een zwarte, ruige duivel, die hij ook vast vroeger al eens ontmoet had! Heel precies herinnerde hij zich, dat hij de scherpe drietandige vork, die het monster hem telkens weer diep in het onderlijf gestoten had, al eerder gezien had; alleen was die sindsdien ook sterk gegroeid, net als hij.

Neen, de duivel had hij niet gedroomd. Die had werkelik de vensters ingeslagen in zijn woede om de welgelukte vlucht van zijn slachtoffer. Of?... Was dat altijd nog de nieuwe Nikolo, die op de plank tussen zijn speelgoed stond, met een lange tong van rood laken, en net zulke vlammen op zijn zwarte kiel! Dan moest nou dadelik ook zijn vader komen, met het wilgenstokje, dat zulke brandende striemen sloeg, moest zijn moeder opzij schuiven, hem uit het bed sleuren en slaan... slaan!...

Een angstkreet gilde door de kerk zo luid, dat alle zieken overeind vlogen en verschrikt naar vaandrig Von Krülow staarden, die zich als waanzinnig in zijn bed kronkelde. Hij wou zich niet meer laten ranselen! Hij was nou immers volwassen... hij verzette zich met al zijn krachten tegen het ongehoord onrecht, nog eens gestraft te worden voor een vergrijp, dat hij al lang geboet had! Onvergetelik was het hem die nacht in de ziel geranseld, dat een jongen niet bang mag zijn! Dat wie uitverkoren was om 's keizers rok

te dragen, als zevenjarige kleuter al de tanden opeen moet bijten en liever vergaan van angst, dan lafhartig om zijn moeder te roepen! O, sindsdien had hij geleerd, wat het zeggen wou, alles in zich op te kroppen uit angst voor slaag en spot! Zó grondig had hij het geleerd, dat het schuldbewustzijn: toch weer te hard geschreeuwd, zich weer niet beheerst te hebben... hem ook nu nog het angstzweet naar het voorhoofd dreef.

Hadden ze hem gehoord?... Verstolen sloeg hij de ogen op, en perste ze kreunend dadelik weer dicht, tot in de hersens gemarteld door de lichtende gloed, die door het venster droop, alsof de zon vloeibaar geworden was. Hij was dus toch nog in de kerk! De glazen waren werkelik verbrijzeld, ook de puntige vork boorde weer in zijn ingewanden; alleen stond zijn moeder niet meer naast hem om de smalle, rode vuurtongen met haar schaduw van hem af te wenden. Haar bezoek alleen had hij gedroomd! De vlucht in de kerk, de pijnen, alles was werkelikheid. Slechts de koele, goede hand zocht hij tevergeefs.

Zij was dus toch gestorven?... Men had hem niet voorgelogen! Zij was dood en er was niemand meer, tegenover wie hij zijn hart kon uitstorten, geen mens aan wie hij zijn tederheid tonen mocht. Hij voelde, hoe de snikken hem naar de keel drongen, boorde de tanden diep in zijn onderlip en spande alle spieren, in dodelike angst. Want hij zag de kommandant van de kadettenschool loerend achter zijn schrijftafel zitten met het telegram in de hand, en wist wat er op het spel stond. Als het hem weer niet gelukte even stram te blijven staan als zijn broers, als hem maar één enkele traan ontsnapte... dan kregen alle officieren weer de instruktie hem meer zelfbeheersing bij te

brengen; dan werd hij weer door heel de inrichting afgeranseld.

Neen! Hij wou niet weer de „wekeling" genoemd worden, door ieder gekweld, gehoond en veracht! Eer hij die hellejaren nog eenmaal doorleefde, wou hij liever meteen zijn moeder volgen! Tegenover haar behoefde hij zich niet anders voor te doen dan hij was: zij toonde zich even verontwaardigd over de ruwheid van zijn kameraden als hij zelf; zij verachtte hem niet eens als hij zich aan het einde van de vacantie snikkend in haar armen wierp, en haar jammerend smeekte hem niet naar de inrichting terug te sturen! Waarom was zij dan niet meer bij hem? Waarom nam zij hem nu niet in bescherming, waar hij haar zó nodig had?... Zoekend tastte hij over zijn voorhoofd; hij had haar graag geroepen, luid geroepen, net als vroeger, toen hij nog geen grotere zaligheid kende dan ziek te zijn en door haar verpleegd te worden. Een tomeloos heimwee schreide in hem naar streling, troost en medelijden; en hij had er geen vermoeden van, dat de onbeheerste lippen iedere gedachte, die door zijn ziedende hersens schokte, luid de kerk inriepen.

Zuster Marie lag biddend voor het altaar geknield en kwam verschrikt overeind, toen uit het eentonige lallen van de stervende plots een luide schreeuw opsprong, een roep om hulp, die, wegebbend, in een verwijtend klagelik gejammer overging. Angstig boog zij zich over hem, drukte zijn hand en fluisterde:

„Vous souffrez?... Patience! Ça ira mieux."

Egas von Krülow verstond de woorden niet. Hij voelde slechts de koele hand; en de toon, de toon, waarnaar hij zo heet verlangd had en die hij sinds de dood van zijn moeder niet meer gehoord had, hief hem als een golf omhoog! Dat was muziek!... Het

ineen klinken van duizend lang ontbeerde woorden! Een weke, milde warmte, die zijn verstijfde leden ontdooide, de kramp ophief, als openden zich alle poriën van zijn lichaam om de melodie binnen te laten, die hij zelf nooit had mogen zingen. Met een verrukte glimlach, lichtend van zaligheid, strekte hij de armen omhoog, trok de geliefde stem tot zich neer... klaagde haar zijn pijnen, bad om bescherming voor zijn jonge leven, huilerig, als een angstig kind.

De verpleegster was teruggeweken, vuurrood in het gezicht en haar bloed klopte zo luid alsof alle verroeste veren van haar zestigjarig hart plotseling losgesprongen waren voor die zo verlangend naar haar grijpende mannenarmen! Schuw zag zij om... beschaamd... gaf een luide schreeuw bij de aanblik van het vreemde gezicht, dat vlak bij haar als uit steen gehouwen voor haar opdook.

Het was de officier in het naburige bed tegen de muur, die zich met de uiterste inspanning opgericht had, en toornig, met grote, van woede fonkelende ogen naar de vaandrig luisterde. Schrikwekkend zag hij er uit, met witte lippen, en de borstelige knevel, die blond en aardig was bij rozige wangen, stond als geel stro op in het spookachtig bleke, van pijn verwrongen gezicht. Geërgerd boog hij zich ver uit zijn bed naar voren en riep:

„Kerel! bijt je tanden toch op mekaar! Moet je ons helemaal blameren met je vervloekt gejammer!"

Stijf van verbazing luisterde de verpleegster naar de harde, knetterende stem... zag de hoofden van de gewonden zich losmaken van de kussens, een kruisvuur van grimmige blikken naar het alleen staande bed vliegen; uit de toon van de woorden, die van alle zijden instemmend bijvielen, vermoedde zij, dat om

de een of andere geheimzinnige reden de hele kerk zich tegen de stervende keerde. Radeloos dwaalde haar blik over de toornige gezichten.

Ook Egas von Krülow had zich omhoog gewrongen, zat overeind, wild van woede, met hijgende borst. Zijn rechterhand greep, ver naar voren gestrekt, in de lege lucht, balde zich dan tot een vuist; zijn lippen trilden als een leeglopende machine, niet bij machte de woorden te vormen die in razende haast als een springvloed de ruimten in wilden stormen. Hij zag het gele gezicht niet, dat hem aanstaarde; zijn door koorts verblinde ogen konden het naburige bed niet bereiken. Hij zag slechts omtrekken en vulde die aan met het spook, dat zijn teugelloze haat hem voortoverde. Niet één mens had hem die woorden toegeroepen! Dat was de draak, de Minotaurus, die zijn ganse kinderjaren, zijn ganse jeugd opgevreten, de vijand, die hem nooit één mild woord gegund had! Daar, in die hoek bijeengehurkt, was de hele bende, die hem gepijnigd, bespot, vervolgd... hem alles, waar hij naar smachtte uit zijn leven had weggepest!

Nu kon hij hem eindelik grijpen, nu had hij hem daar! ... Zijn borst zette zich uit, zijn mond stond wijd open, zijn ganse, smadelik onderdrukte trots richtte zich op, spande alle pezen tot de sprong naar het boze, dat zich nog een laatste maal tegen hem keerde. Maar ook deze enige voldoening zou hem onthouden worden! Slechts tot aan de lippen steeg de vloed... toen begaven hem zijn krachten... en inplaats van de vele, centenaars-zware woorden, die hij als gloeiende rotsblokken had willen wegslingeren, sprong enkel een dikke, donkere bloedgolf uit zijn mond. Nog eenmaal keek hij rond naar hulp, met grote, verschrikte ogen... toen zonk hij langzaam

terug in de armen van de verpleegster, gewichtloos als een gevallen vogel...

Een koud, afwerend zwijgen vulde de kerk, toen kort voor zonsondergang twee soldaten het lijk haalden. Zonder baar, slechts bedekt met de bloedige mantel, droegen zij hem aan zijn kameraden voorbij, die ongenaakbaar en bewegeloos naar de zoldering staarden; legden hem buiten op de naakte aarde neer, vlak naast de glinsterende hoop scherven.

„Neem 'em de maat!" bromde de grote met een cynies schouderophalen.

De ander gehoorzaamde stom; trok met de spade twee lange strepen, voorbij het hoofd en de voeten van het lijk. Toen tikte de Waal hem op zijn schouder:

„Kijk es effe naar die handjes! As van een prinses! 'k Wil best gelove, dat die niet dood wou! Die had nog wat van 'et leven te verwachten!"

Geërgerd schudde de kleine zijn hand af.

„Onzin! Sterven doet er geen een graag, rijk of arm!" en haastig, alsof hij bang was voor verdere opmerkingen, begon hij te graven, hief de spa, en stiet hem grimmig de aarde in, als gold de steek zijn ergste vijand.

De grote stond nog immer nadenkend in de beschouwing van de dode verdiept.

„As z'n moeder 'em zo es kon zien!" riep hij met een lelike grijns. „Die zit nou natuurlik in een pracht van een pluchestoel met springveren, en haakt een fijn zije sjaaltje, dat d'r lieve jochie geen kou an z'n halsie zal vatte!"

Als een nijdige hond kefte de kleine hem aan, wees woedend met het hoofd op de twede spade:

„Schei toch uit met je gezwets!... Pak an!...

Brommend kwam de ander naderbij, stroopte om-

standig de mouwen op, onderzocht zijn gereedschap, trok zijn neus op, wierp nog een blik op de zinkende zon, en ging toen eerst met een diepe zucht aan het werk.

Door de stofsluiers van de straatweg vlamden als in rook gehuld de laatste stralen. De stilte werd alleen verbroken door het zware ademhalen der twee doodgravers en het knarsen van de spaden in de harde, stenige aarde.

V.

KRIJGSGEVANGEN.

De schelle glans van het meer deed pijn aan de ogen; in de smalle ruimte tussen water en rotsen gekneld, glinsterde Luzern, omsidderd van zijn eigen damp, in het ruig begroeide heuvelland gestrooid. De huizen lagen verspreid, als had een ondeugend kind woedend zijn speelgoed in het meer gesmeten, van de nabije top af. Overal heen lagen ze weggerold. Uit het groen van de bossen blonken ze te voorschijn, ze lagen op de bont gespikkelde weiden, vielen in troepjes over elkaar heen, alsof zij gestruikeld waren over de witte spleet, die de landweg door de velden sneed; enkelen stonden al met de voet in het meer, op het laatste ogenblik gelukkig nog tegengehouden door een wit hekwerk of een groep bomen. Ook de stoomboten, kleiner dan de parade-stukken in de vitrines tegen Kerstmis, de chocolade-bruine oude houten brug en vooral de buikige kruittoren schenen uit een speelgoeddoos weggeslipt te zijn, zodat men letterlik in de verleiding kwam te onderzoeken of alles niet van marsepein gemaakt was en er inplaats van buskruit soms suikergoed in het magazijn lag opgestapeld tot hoog onder het kunstig nagemaakte pannendak?

George Gadsky zat op het bastion, dat de hospitaaltuin afsloot, liet zijn benen boven de afgrond bungelen — en was geheel verzonken in de beschouwing van het glanzende, van zonlicht doordrenkte landschap. Een diepe, knagende treurigheid drukte hem, en het bewustzijn, dat hij niet tonen mocht hoe zwaar het afscheid hem viel, zweepte zijn droefenis op tot

wilde smart. Met een haastige greep rukte hij het papier, dat hem zoëven uitgereikt was, uit zijn zak. Hij draaide het tussen de vingers, las, spellend als een kind, zijn eigen naam, de reisroute, alle instructies, bevelen en verbodsbepalingen, en sprong met een half-luide vloek van de muur.

Nu was het dus beslist! Morgen om deze tijd stond hij al op Duitse bodem, was weer ondergeschikt aan de machtige heer Xaverius Stuff, een rechteloze koelie, alle knopen, kragen en sterren, die lichtten aan de Duitse hemel tot in de dood, en zelfs nog verder, als onderdaan prijs gegeven!

Mathilde?... Hij probeerde aan haar te denken; sloot de ogen om haar beeld beter te zien, wou zich haar vreugde voorstellen, haar kussen... maar de poging mislukte jammerlik. In de kazerne mondde de weg, die voor hem lag, kaarsrecht in de armen van Stuff; eerst als die hem genadig vrij liet, mocht hij veertien hele dagen doorbrengen in zijn weergevonden leven!...

Een stoomboot toeterde onder hem, en trok zijn blik naar het meer. Was het niet om dol te worden, dat je weg moest gaan van hier, uit deze stralende, gezegende vrede, terug in het grimmige, verbeten land, dat in elkaar begon te zakken onder de last van zijn ontwaakt geweten? Kon je zo, als ziende, terug keren en zwijgen? Altijd nog maar zwijgen? Geduldig toezien hoe een arm, bedrukt volk zijn tranen verbeet onder het opgeschminkte duivelsmasker, en verder slachtte en zich liet slachten, enkel omdat het te trouw en te gedwee geranseld was om de weinigen naar de keel te springen, die het in het moeras gevoerd hadden!...

Met diep gebogen hoofd trad Gadsky op de uit-

gang toe, gebukt, alsof de last, die hem daar ginds wachtte, hem al naar de grond drukte. Hij hoorde wel, dat achter hem iemand zijn naam riep, maar hield zich doof en versnelde zijn schreden om niet ingehaald te worden. Zo groot was zijn angst, dat de een of andere lastige kletskous zich bij hem zou kunnen aansluiten, en zijn plannen doorkruisen, dat hij het eerste stuk van de weg hollend aflegde en eerst weer stapvoets ging, toen hij al in het bos was. Ze mompelden in het hospitaal toch al over zijn geheimzinnige wandelingen; de gedachte, de laatste dag nog ontmaskerd te worden, had weinig aanlokkeliks. Hij werd zo al genoeg verdacht van sympathie met de vijand! Bizonderlik in de kringen der onderofficieren had hij trouwe vrienden genoeg, die het hem niet vergeven konden, dat hij het als gemeen soldaat in het gevangenkamp beter gehad had dan zijn meerderen. Ze verweten hem, dat hij geleefd had als een Frans officier, knoopten allerlei beschouwingen vast aan dat feit en zouden het heerlik gevonden hebben als ze ontdekt hadden, dat hij heimelik met een Franse geïnterneerde in het bos ging wandelen en eindeloze gesprekken met hem voerde!...

Bezorgd zette Gadsky zich, hoog boven aan de zoom van het bos, op een steen neer. Van deze plaats uit kon hij de hele weg overzien tot beneden aan de spoordam toe, en hij had zich aangewend hier uit te rusten tot hij er heel zeker van was, dat geen spion achter hem aansloop. Hij moest zelf haast lachen om deze voorzichtigheidsmaatregelen, die hem herinnerden aan oude tijden, aan amouretjes, die men in betere dagen zo vreselik ernstig had opgenomen. Wie hem had gadegeslagen en hem iedere dag zo had had zien wegsluipen zou er alles onder verwed heb-

ben, dat er een vrouw in het spel was. Maar wat was een echtbreuk, vergeleken bij de misdaad, die hij beging!... Geheime samenkomsten met de vijand! Het werd hem toch angstig te moede tegenover al de verwikkelingen, die uit zijn geheim konden voortkomen.

Hij was al opgestaan, keek op zijn horloge, en ging weer zitten, besloten nog een kwartier te wachten. Sergeant-majoor Stuff wierp zijn schaduw al vooruit! De gedachte morgen tegenover hem te zullen staan, joeg de voorzichtigheid tot lafheid aan. Wat een triomf zou het ook voor deze weerzinwekkende kerel zijn, als die Gadsky, die hem toch al altijd zo slecht aangestaan had, terugkwam als ontmaskerd landverrader!...

Vlug haalde hij Mathilde's laatste brief uit zijn zak, alsof hij het nare spook met deze talisman wou verdrijven. Er sprak een groot vertrouwen uit deze brief; zij had haar intendant al een vaste belofte afgedwongen en hoopte zijn vrijstelling zeker te kunnen doorzetten, als hij maar eenmaal weer thuis was. Maar — wie kon weten of het haar ook werkelik gelukte? Hij had niet veel vertrouwen in de zaak, wou zich ook liever alle ontgoocheling besparen, en dacht boos aan alle ongelukken, die Mathilde's ijver al over hem gebracht hadden. Als zij niet onvermoeibaar alle overheden afgelopen was, niet tweemaal naar Zwitserland gereisd om bij de doktorencommissies voor hem op te treden, dan hoefde hij morgen niet naar Duitsland terug en verkeerde niet in gevaar, zijn doorboorde longen nog eens te moeten blootstellen aan een veldtocht. Dat was voorlopig het enige resultaat van haar bemoeiïngen! Als het niet gelukte de vrijstelling af te bedelen, dan was het haar liefde,

die hem nog eens de vaak doorstane doodsangst in joeg, die zelfs door de wrede natuur aan het eind van het leven was opgesteld om het afscheid te verlichten. Zonder Mathilde zat hij waarschijnlik nog immer in zijn barak, lekker geborgen in het gezelschap van zijn mooie vleugel, bij die goeie vuilpoets van een landweer-majoor Dutrécy, die als een vader voor hem gezorgd had.

Plotseling zag Gadsky dat hele barakkenkamp weer voor zich, en een ontroering, die al haast een soort heimwee was, overmande hem. Van de moordende verveling en de vele kleine onaangenaamheden wist hij niets meer! Alleen de gemoedelike avonden bij muziek en thee staken op uit de half uitgewiste herinnering aan een zacht voortmurmelende tijd. Hij zag zich aan de vleugel zitten, zag die grappige ouwe kerel geestdriftig door de kamer rennen, de maat slaand met zijn eindeloze armen; en hij lachte hardop, toen hem inviel, hoe de oude heer eens de karaf wijn en vier glazen bij het dirigeeren van de tafel geveegd had...

Mathilde kon overigens niet weten hoe goed hij terecht gekomen was; zij moest zijn algemeen gehouden betuigingen wel voor lege geruststellingen houden, omdat hij zich niet nader mocht verklaren met het oog op de censuur. Hij wou niet onrechtvaardig zijn, en hoefde enkel even aan de eerste maanden terug te denken om huiverend te erkennen, dat een vrouw alle reden had bezorgd te zijn als zij wist, dat haar liefste in Franse krijgsgevangenschap was! Met beulshanden had de afschuwelike militaire arts in zijn verbanden gewoeld — verplegers en verpleegsters hadden redelik hun best gedaan niet achter te blijven in vaderlandslievende ijver bij hun commandant,

tot eindelik zijn sterk gestel toch overwon en de gehate Mof tegen alle verwachting in geen bloed meer spuwde en ontslagen kon worden. Als een lijk, dat van de ontleedtafel nog eenmaal het leven in gestuurd wordt was hij op zijn wankelende benen strompelend naar het station gemarcheerd. Een koude huivering liep hem nu nog over de rug, als hij dacht aan het transport van het hospitaal naar het gevangenenkamp. Sidderend van kou in de van Augustushitte gloeiende wagon, omdrongen van bajonetten, zag hij zich neergehurkt naast de verdierlikte maréchal des logies, die bij elk twede of derde station de hele troep uit het compartiment liet klauteren alsof zij moesten overstappen, alleen om de wankelende schimmen met kolfstoten terug te kunnen jagen. De man was opgezweept, las onderweg tandenknarsend voor welke afgrijselikheden volgens de „Matin" door de Moffen tegenover Franse krijgsgevangenen bedreven werden; op die hele reis had Gadsky alleen maar spijt, dat hij niet genoeg kracht meer had om zich in de bajonet te storten, die de fanatieke kerel zijn slachtoffers ieder ogenblik onder de neus duwde. Maar haten kon hij dat boosaardige beest ook nu nog niet. Haat verdienden alleen die vervloekte helden van de pen, die ver van ieder schot hun verbeelding vrij spel lieten, zonder te vragen naar de arme duivels, die met gebroken beenderen betalen moesten voor het op zodanige wijze verdiende honorarium.

Beneden in Luzern sloeg een torenklok half vier en schrikte Gadsky uit zijn gedachten op. Haastig stond hij op, keek nog eenmaal de weg af en begon rustig te stijgen. Het afscheid, dat hem daar, achter de kleine open plek, die als een venster in het bos glinsterde, wachtte, dreef zijn gedachten tred voor tred terug,

deed de elf maanden, die hij in Zwitserland verleefd had, aan hem voorbijzeilen tot hij weer bij zijn goeie Dutrécy aangeland was. Hoe had hem het hart in de keel geklopt, toen hij de twede dag na zijn aankomst in het kamp bij de almachtige kommandant ontboden werd. De angst een of andere onbesuisde uitspraak gedaan te hebben, misschien op zijn ziekbed, in koortstoestand, deed zijn bloedarme leden knikken, alsof ze van warme was waren, terwijl hij in een zijkamer wachten moest op toelating. De majoor wou alleen maar weten of hij familie was van de beroemde pianist, maar hij herkende ook in het binnentredende geraamte onmiddellik de warm vereerde meester en hij zou hem zeker omhelsd hebben als de twee schrijvers niet in het vertrek gezeten hadden. De oude heer wist alle programma's van Gadsky-concerten nog uit het hoofd, herinnerde zich met schitterende ogen deze of gene fijnheid; hij vroeg hem — in het jaar 1915! — volkomen ernstig, waarom hij een bepaalde maat in 1910 ietwat slepend, en drie jaar naderhand bijna stormachtig gespeeld had!...

Met een weemoedige glimlach bleef Gadsky nog eenmaal op de hoogte staan, zag terug naar het meer en maaide met zijn wandelstok door het trilgras, dat bijna manshoog langs de bosrand groeide. Een vader had niet liefdevoller voor hem kunnen zorgen dan deze oude kinderlike man. Hij nam hem als tolk op zijn bureau, liet een kamer voor hem inruimen en daar een bed opslaan, zodat een gemeen soldaat, die niet eens het ijzeren kruis had, de enige was, die alleen mocht slapen en verschoond bleef van de ergste kwelling der gevangenschap: de eeuwige nabijheid van vreemden. Nauweliks veertien dagen later stond er ook al een prachtige Erardvleugel in de kleine

barak, ogenschijnlik voor de Zondags-godsdienstoefeningen, en de verwarde krullebol van de majoorsvrouw dook ieder ogenblik in het bureau op, tot een deel van de tapijten en schilderijen uit de eigen woning naar de arme gevangene waren verhuisd. De hemel weet, dat het niet gemakkelik geweest was het voorhoofd van de goede Dutrécy voor horentjes te behoeden!...

De glimlach op Gadsky's lippen maakte plaats voor een harde, bittere trek: zijn handen balden zich tot vuisten. Hoe stom, hoe kinderachtig, hoe ongelofelik kortzichtig had hij zich gedragen! Als afhankelik van de domme leuze „Vrijheid" die men de mensen slechts inpompte om ze beter te kunnen knechten!... Mocht hij het Mathilde kwalik nemen, dat zij niets onbeproefd gelaten had, waar hij zelf, trots alles, als een kind in de hoogte gesprongen was van vreugde, toen de arme ouwe man hem met vochtig glanzende ogen zijn aanstaande „bevrijding" aankondigde? Hoe schaamde hij zich nu, als hij aan dit toneel terugdacht!... Je hoefde waarachtig geen bizonder diep denker te zijn om te erkennen, dat de omringende palissaden de gevangenen tegen de oorlog beschermden en niet omgekeerd. Wat had je het noodlot niet willen aanbieden en graag gegeven voor zo'n afgesloten hoek, ver van alle gevaar, toen je nog in de loopgraven aan het front lag, het trommelvuur zijn ijzeren tentdak al lager liet zakken en de dood met machtige slagtanden voorkeurloos in de aarde beet! En weinige weken na de gelukkige redding werden al doldrieste plannen gesmeed, tunnels gegraven, vermommingen geprobeerd, alleen maar om niet langer achter de golfbreker te hoeven zitten, die de gevreesde vloed niet binnenliet, maar met enige bajonnetpunten

omgeschminkt was tot vrijheidsbeperking!... Zo blind konden woorden maken, die je gedachteloos over je liet heersen, dat de ergste knechtschap, als men haar nauweliks ontsnapt was, tot „vrijheid" werd, alleen omdat zij aan de andere zijde van een plankenwand lag!...

Gadsky bromde een korte vloek, rukte zich los van het stralende panorama aan zijn voeten en dook weer onder in het donkere bos, dat aan de overzijde van de open plek zacht stijgend verder liep.

Zo onverwacht was de teleurstelling geweest, zo onbegrijpelik groot scheen hem het onrecht, dat hij had moeten ondergaan, dat hij nooit terug kon denken aan de eerste maanden van zijn internering zonder met luide vervloekingen de woede te luchten, die hem doorwoelde. Hij had zich gemakkelik kunnen zuiveren van de verdenking, ongeoorloofde betrekkingen met de vijand te hebben onderhouden. Maar de smet, genade aangenomen te hebben, bij wijn en gebak tot laat in de nacht te hebben gepraat en gemusiceerd, bleef op hem kleven als een „betreurenswaardig gebrek aan trots", en het was zeker geen bloot toeval, dat hij juist onder kommando gesteld werd van de onderofficier, die hem zwart gemaakt had!...

De afschuwelike, boosaardige kerel, die zelfs de goedmoedige Dutrécy tweemaal had moeten straffen, liet zich de welkome gelegenheid niet ontgaan, hem te laten voelen, dat hij hier niets meer betekende dan iedere andere soldaat. Zo vaak het maar even ging, wees hij „de prins" aan om de gang te vegen of de privaten te reinigen, en vroeg treiterend of hij soms heimwee had naar zijn Franse majoor. Maar dat alles zou nog te verdragen geweest zijn, dank zij de voorbereidende school bij Stuff. Als hij zich 's avonds maar

had kunnen terugtrekken in zijn slaapkamertje en de deur achter zich in het slot werpen. Maar het ononderbroken samenzijn met ruwe, onontwikkelde mannen, de gedwongen intimiteit, de plompe grappen, die zich niet ontzagen tot zijn meest persoonlike aangelegenheden te beroeren, deze voortdurende aanraking schuurde hem wond en werd absoluut ondragelik, toen Mathilde aankwam.

Daar zij niet getrouwd waren, moest hij in de afschuwelike slaapzaal blijven, en voor iedere langere afwezigheid de sergeant-majoor verlof vragen, als een schooljongen of een verliefd dienstmeisje. De gedachte aan het vertrouwelik-wulpse knipogen van de ordinaire kerels vergalde hem alle vreugde, zodat hij zich liever tevreden stelde met de weinige uren overdag, die voor wandelingen vrij gegeven werden. Maar het kleine, hooggelegen Kurort was zo opgepropt vol met grijze uniformen, dat zij geen voet konden verzetten zonder zich bespied te voelen, en te weten, dat er over hen gekletst werd. Als in een echt klein garnizoen werd er gesnuffeld, kwaad gesproken en gecritiseerd; zelfs als hij 's avonds alleen in zijn gevangenis terugkeerde, knipoogden de voorbijgangers nog vertrouwelik tegen elkaar: daar heb je de soldaat van die beroemde zangeres; en op de slaapzaal besnuffelden de liederlike kerels zijn kleding om de parfum te ruiken van de „adelike" vriendin, zodat hij in zijn kussen beet van woede en schaamte.

Alleen in het aardige, lekker verwarmde kleine appartement, dat Mathilde in het feodale slothotel bewoonde, konden zij huiselik en werkelik ongestoord samenzijn. Daar wachtte hem het duizendmaal gedroomde geluk, daar mocht hij zich in haar armen leggen, zijn geplaagde, bezoedelde ziel overgeven aan

haar sidderende tederheid! En juist deze gelegenheid vreesde hij het ergst, beproefde haar te ontwijken, zelfs met brutale openhartigheid als het niet anders kon.

Slechts tweemaal had hij zich, gedurende de drie weken, dat Mathilde in zijn nabijheid bleef, in het hotel gewaagd. Beneden in de hal werd het hem al donker voor de ogen. Daar wemelde het van Duitse Kur-gasten, rodel-kostuums schitterden in alle kleuren, oorlogswinstmakers en vrijgestelden „genazen" van hun ontberingen, wandelden vrij en ongestoord met hun dames rond, hoefden niet om negen uur weg te hollen, sidderend voor meneer de sergeant-majoor! Schuw als een dief was hij het voorname gezelschap voorbij geslopen — en losgebarsten toen hij nog nauweliks bij Mathilde in de kamer stond... Was dat te verdragen, dat mensen, die niets gepresteerd en niets geleden hadden, geen ketenen droegen, in voorname hotels resideerden, terwijl hij gevangen zat, geen heer over zijn tijd was, geen meester over zijn doorboord, geschonden lichaam!... Wat onderscheidde hem dan van de schurken daar beneden? Hij was niet minder ontwikkeld en zeker niet minder waardig om enige weken aan de zijde van zijn vriendin in een behoorlike kamer uit te rusten van alles wat hij gezien en ondergaan had. Maar juist omdat hij gediend had en zijn bloed vergoten, juist omdat hij geen nacht kon inslapen zonder in de verschrikte ogen te kijken van de man, die hij... hij!... Georg Gadsky, met eigen hand vermoord had, juist omdat hij soldaat was en zoveel vreseliks achter hem lag, juist daarom moest hij leven in een soort zwemschool, waar ieder de navel van zijn nevenman even goed kende als zijn eigene, onder mensen met andere interessen, andere gewoonten, andere

manieren en behoeften!... Alles kon hij verdragen, honger dorst, vuil en gevaar, maar onrecht, daar kon hij niet overheen en de gedachte aan de overvolle hal, aan de tango-dansende „drückeberger" [1]) joeg hem uit de armen van Mathilde. Hij vloekte en ging te keer tegen een „orde", die zulke krankzinnige tegenstellingen schiep, die hem met zijn nauweliks genezen bajonnetsteek niet dezelfde vrijheid toestond als de eerste de beste kettinghandelaar.

Hij wist, dat hij wreed was tegenover Mathilde. Maar hoezeer het hem ook speet, en hoe graag hij alles met duizend kleine tederheden weer goed wou maken, berouw had hij niet. Haar aanwezigheid had het gevoel van zijn knechtschap tot een onverdragelike kwelling doen aangroeien. En als een welwillend Zwitsers officier hem niet ter verdere behandeling van zijn gekwetste linkerhand naar het instituut van Luzern gestuurd had, zou hij zich daarboven zonder enige twijfel van kant gemaakt hebben...

Gadsky was zo in gedachten verzonken, dat hij zonder op of omzien doorgelopen was, tot nu zijn benen vanzelf bleven staan aan de rand van de kleine weide, waar zij elkander sinds weken ontmoetten. En toen hij opkeek, zag hij zijn vriend angstig achter een boom staan en zonderlinge tekens geven, want hij had zo luid in zichzelf gesproken, dat Merlier nauweliks geloven wou, hem werkelik alleen te zien aankomen. Zij lachten om het misverstand en drukten elkaar de hand; toen keek de Fransman Gadsky met zijn warme, diep liggende ogen vragend aan, en zei aarzelend:

„Dus... werkelik afscheid?"

[1]) Zo noemde men tijdens de oorlog in Duitsland de mensen, die zich door een of ander smoesje en onder protectie buiten het leger te velde wisten te houden.

Gadsky knikte zwijgend. Ook hem werd het zwaar om het hart, toen hij in het bleke, trouwhartige gezicht keek, dat zijn vreugde en troost geweest was, en dat nu verzinken zou, zonder enig uitzicht op een wederzien. Sprakeloos gingen zij elk op hun gewone boomstronk zitten, staarden omlaag naar meer en stad, tot Merlier langzaam zijn hand op Gadsky's schouder legde en hem zuchtend aankeek.

„Voor de vijftigste keer zijn wij vandaag hierboven", zei hij in grappig gebroken Duits.

Gadsky glimlachte treurig. Hoe komiek, dat juist de Fransman schoolmeesterachtig precies noteerde, hoe vaak zij elkaar ontmoet hadden. Misschien had hij ook al hun gesprekken in zijn dagboek geschreven? En wat hadden zij niet alles met elkaar besproken, sinds zij elkaar toevallig ontmoet hadden, elkaar intuïtief als gelijkgestemden herkend, vriendschap gesloten en heimelik deze samenkomsten gehouden op de stille weide, ver van de verraderlike wereld. Als Europeanen in een ver werelddeel, die, aangewezen op het verkeer met inboorlingen, ganse dagen in het zadel doorbrengen alleen om maar weer eens met mensen te kunnen spreken, die tenminste onder dezelfde sterrenhemel geboren zijn, zo hadden zij samen, zo vaak ze het maar regelen konden, elkaar in dit verborgen hoekje ontmoet. En de koorden, die hen aan elkaar verbonden, sneden diep in het vlees, nu het uur van scheiden gekomen was. Kamer voor kamer doorwandelden zij nog eens het gebouw hunner vriendschap, luisterden in zichzelf naar de echo, die elk van hen in de ander had gewekt...

De zon neigde zich naar de Pilatus, als goudstof glansde de lucht, bestrooide de verre toppen met een moede, zware gloed, woog drukkend op de water-

spiegel die rimpelloos als een matte glasschijf lag uitgestrekt. Aan de linkerzijde stak de Rigi op, als een springplank over de vrolike lammerwolkjes, die hem omkransten, rozig lichtend in de vervalende hemel, en verglijdend, in weke plooien, als een mantel van edele stof, in de pastelblauwe vloed. Merliers hand schokte omhoog, nerveus gebald; zijn arm beschreef een halve cirkel, alsof hij het lichtende beeld van zich wilde wegschuiven. Wanhopig riep hij:

„En het is oorlog!... Kan je dat geloven?... Altijd nog oorlog!"...

Gadsky knikte ernstig.

„Die gedachte heeft me vaak gekweld, daar boven in dat verdomde nest in de bergen. Daar had ik ook zo'n verborgen plaatsje, een vooruitspringende rots met een prachtig uitzicht. En altijd als de zon onderging en de schaduwen over het dal donkerden, moest ik eraan denken, dat aan de andere zijde van de bergen de schoten kraken, mensen elkaar in stukken scheuren, inplaats van vreedzaam naar hun huizen te gaan en de lampen aan te steken. Hier waren wonderwerken van vernuft tot stand gebracht, bergbanen, tunnels, milliarden stenen waren omhoog gesleept om sanatoria te bouwen, alleen in de hoop om zieke mensen, niet bestand tegen de zware lucht van het laagland, nog een paar jaar in het leven te kunnen houden... En aan de andere kant van de bergen kropen eindeloze karavanen, ratelden kranen, werkten millioenen armen, werden de krachten van ganse naties verspild met geen ander doel dan het leven van gezonde, jonge mensen tot enkele uren van bloedige kwelling te verkorten... Eerst bracht die gedachte mij tot razernij — later ben ik rustiger geworden... Kijk eens... als de oorlogsberichten binnenkwamen, heb ik

de houding van mijn kameraden bestudeerd. Dat waren toch mensen, die toevallig aan de slachting en de hel ontkomen waren, die wisten wat oorlog zeggen wil. En toch heb ik ze — en niet slechts een enkele keer! — uit de aantallen gevangenen de overeenkomstige verliezen aan doden en verminkten van de vijand zien berekenen, ijverig en vergenoegd, zoals een koopman zijn kas opmaakt na het sluiten van de winkel... je moet geen medelijden hebben met de mensen, geloof me! Er is geen enkel dier, dat zo boosaardig kan zijn. De wreedste beesten doden enkel als zij honger hebben en dan nog uiterst zelden hun eigen soortgenoten. Sinds hij zich geven mag zoals hij is, sinds hij geen goedheid en bedachtzaamheid voor anderen meer behoeft te huichelen, omdat de oorlog hem van deze plichten ontslagen heeft, kun je eerst goed zien wat een monsterachtige kracht gelegen is in de boze instincten van de mens. Als in 1914 een geleerde gekomen was met een onfeilbaar middel tegen alle ziektekiemen, tegen kanker, typhus en tuberculose — als hij met zijn middel de aarde tot een paradijs had kunnen maken — en hij had daarvoor van de wereld moeten vragen dat zij maar gedurende één maand dezelfde kwellingen doorstond als zij nu het hoofd biedt in de oorlog — de wereld was de hel gebleven, die zij is. Geen acht dagen zouden de naties de ontberingen verdragen voor een edel doel, die zij jaren weerstaan om de oorlog vol te houden!... Je bent nog jong, beste vriend, en je hebt nog behoefte aan de mensen te geloven. Over tien jaar zul je net zo helder zien als ik en je afwennen met ideeën naar zielen te hengelen. De mensen komen alleen in beweging voor hun maag of hun ijdelheid. Wie dat niet op tijd inziet, die loopt zich onfeilbaar z'n kop te pletter..."

Heel langzaam schudde Merlier het hoofd; hij keek strak naar de bergen en begon aarzelend, als was zijn antwoord in de lucht geschreven en moest hij het moeizaam aflezen:

„Nee! dat zal ik over tien jaar zeker niet geloven. En jij zult het ook herroepen hebben, lang voor we tien jaar verder zijn. Merk je dan niet, hoe wonderbaarlik het voorwaarts gaat, hoe de mensen van eeuw tot eeuw beter geworden zijn? Waarom heeft ieder land bij het uitbreken van de oorlog voorgewend, de aangevallene te zijn? Waarom heeft niemand precies als voor tweehonderd jaar, openlik verkondigd: wij willen nu onze buren de hersens in gaan slaan, omdat zij zulke mooie kolen- en ijzermijnen hebben, en havensteden, die wij goed gebruiken kunnen? ... Je kunt in deze tijd geen roofoorlog meer voeren! Niet zonder het slechte doel te verbergen achter een gordijn van schone frasen! Is dat niet heerlik? Is dat niet het bewijs, dat je het gordijn maar hoeft weg te trekken om de wereld te redden? Als het voldoende is de mensen een goed doel voor te liegen om ze te bewegen trommelvuur, vechten en sterven en moorden te doorstaan, hoe kun je dan geloven, dat deze zelfverloochening plotseling niet meer zal worden getoond, als in de plaats van het gelogen goede doel een werkelik begerenswaard doel gesteld wordt?" ...

Gadsky glimlachte uit de hoogte en zweeg. Merlier was zo heerlik jong, sprak steeds met zo'n vlammende geestdrift en Gadsky wou hem zijn geloof niet ontroven; slechts tegen zijn wil liet hij zich soms tot tegenspraak verleiden. Ook nu kon hij zich niet geheel bedwingen en na een lange poos zei hij schouderophalend:

„Misschien zijn jouw landgenoten meer tot geest-

drift in staat? Zij hebben ook hun bloed gegeven voor de rechten van de mens. Toch heb ik zo'n vermoeden dat toentertijd de honger ook een grotere rol speelde dan alle idealen... maar over een vreemd volk mag je niet oordelen."

Toornig viel Merlier hem aan!

„Er zijn geen vreemde volken! Er zijn enkel mensen! Alleen de talen zijn verschillend en deze hindernis wordt boosaardig uitgebuit. Wij tweeën zijn elkaar enger verwant dan wij het zijn met het gros van onze landgenoten. Een Franse en een Duitse boerenjongen zullen elkaar beter begrijpen dan mij of jou. Zie je de eenheid niet groeien? In de middeleeuwen bevochten de steden elkaar, tot de landwegen ze tot graafschappen verbonden. De stoom heeft de grote mogendheden geschapen; de volgende oorlog — als er nog ooit een komt — zal tussen werelddelen gevoerd moeten worden en daarna wordt heel de aardbol een eenheid en in de plaats van patriottisme zal mensenliefde heersen... Je glimlacht!... Heeft Christus dit al niet voor twee duizend jaar verkondigd?... Moeten de staten nu al niet onder hoogdruk werken, monumenten gieten, ridderordes uitdelen, de kinderen vangen, ze vaderlandslievende liederen laten zingen, ze gedichten instampen, dienstplicht invoeren, de gevangenissen vol stoppen en God weet wat al meer, om deze ontwikkeling te remmen? Dat gaat niet lang meer! Plotseling staan wij voor een keerpunt. We zullen 'et allemaal nog beleven!"

Gadsky zuchtte. Hij dacht aan zijn twistgesprekken met Weiler en vaandrig Von Krülow, en keek ontroerd naar Merliers vlammend gezicht. Ze waren toch allemaal net eender, die dromers en dwepers! Zij bouwden zich in gedachten een wereld naar hun

ideeën en verwisselden dan het heimwee met de werkelikheid.

„Je vergeet één ding, m'n beste Merlier, namelik dat ondanks de lange duur van de oorlog toch maar een klein deel van de mensheid de volle zwaarte van het ongeluk aan den lijve ondervindt. Jij denkt, dat alle tijdgenoten de ontzettende beestachtigheid van deze slachting zien en beschaamd als zodanig erkennen. Je vergeet, dat achter de mannen, die de dood ingaan, de munitie-arbeiders blijven, die elke avond het leven ingaan. Je vergeet de kooplui, de fabrikanten, de grondbezitters, de officieren, het hele leger, dat aan elke knoop die wij aan het lichaam dragen, geld verdient. Die regeren en hitsen. Lees hun pers en zie hoe ze het volk vergiftigen, juist tegen onze redeneringen in, die zij best horen, al tronen zij nog zo hoog boven ons. Zij zaaien en kweken haat en regeren daardoor de harten en daden van de verleugende mensheid. Zij hebben alles in handen. Het ene rad grijpt in het andere. Aan beide zijden van de fronten staan de handelaars, die bij de zeldzame waar: mensenvlees even sterk geïnteresseerd zijn, en zij spelen elkaar wederkerig de middelen in de hand om de konjunktuur op peil te houden! Die machine werkt al sinds mensenheugenis...

„Maar ze is versleten!" riep Merlier triomfantelik. „Ze funktionneert niet goed meer! De stof, die ze weeft, wordt al doorzichtiger en wie ze tegen het licht houdt, ziet de waarheid er doorheen! Twee jaar geleden — denk es an: twee jaar geleden al! — zei een eenvoudige paardenknecht uit de Ardennen, die ik in de onderaardse schuilplaats elke dag de krant moest voorlezen, dat, als ie zo die krantenknoeiers hoorde, de oorlog hem net leek alsof twee mensen mekaar lieder-

lik toetakelden, mekaar de haren uitrukten en de tanden insloegen, en daarbij al maar door riepen: „Ik zal je wel es laten zien, dat ik de fijnste, de beschaafdste, de beste mens van ons tweeën ben! Hier heb je deze vuistslag ook nog! Geef je nou nog niet toe, dat ik zachtmoediger, christeliker, en onzelfzuchtiger ben dan jij?"... Dat was een paardenknecht! Een man, die niet lezen of schrijven kon!... De mensen zijn helemaal zo dom niet. De verrassing zal komen! Veel eerder dan we allemaal denken!"

Gadsky haalde onwillig de schouders op. Hij kon niet zwijgen; de oude afkeer was te geweldig in hem aangegroeid, sinds hij maandenlang bed aan bed met deze veelgeprezen eenvoudige mensen geleefd had en zich de huid opengescheurd aan al hun hardnekkige eigenwijsheid.

„Dat is heel wat voor een paardenknecht!" antwoordde hij droog. „Maar bij ons kunnen alle mensen lezen en zij lezen altijd alleen, dat alles goed is zoals het is en dat alleen verraders iets beters zouen willen hebben. Jouw paardenknecht schimpte in zijn herberg op de regering of hij hoorde er in ieder geval door anderen op schimpen. Bij ons bestaat dat niet. Bij ons mag dat niet.

Bij ons is precies gereglementeerd wat wel en wat niet mag, hoeveel kubieke meter lucht er per persoon in de woning zijn moet en hoe er geleefd moet worden. De mensen hadden het nog zo kwaad niet, de goedgezinden vooral waren overtuigd geraakt, dat je nergens zo goed leven kon als in Duitsland. Het zelfstandig denken was langzamerhand afgeschaft. Dat hoorde allemaal tot de voorbereiding van de oorlog en toen alles in de puntjes verzorgd was, kon het slachtfeest beginnen. Neem een goeie raad van mij

aan, beste jongen en laat je niks wijsmaken over een ontwaken van het Duitse volk of dergelijke humbug. Al duurt de oorlog nog vijf jaar, bij ons blijft alles bij het oude. De lui weten alleen, dat het hun goed gegaan is, dat ze genoeg te eten kregen, een goedkoop zwembad, en gratis medicijnen. En aangezien dat allemaal een geschenk van het jaar zeventig heet, blijven oorlog en overwinning de goden, die macht en rijkdom geven, terwijl vrijheid, ziel, mensheid en wereldvrede verraderlike verzinsels zijn, door onze vijanden uitgedacht, om de Duitse Michel weer in dromerij en armoede terug te stoten."

Merlier was opgesprongen en liep met grote schreden voor Gadsky op en neer.

„Nou, en bij ons?" riep hij verbitterd. „Zoals de arme mensen bij ons leven de honden bij jullie niet! Ze hebben smerige ziekenhuizen en geen zwembaden en niks te vreten, en als schadeloosstelling worden ze gevoed met politieke rechten, dat komt goedkoper uit. Wij hebben — wat veel erger is — ons dageliks leven, onze woningen laten plunderen voor een feestgewaad, dat als vrijheidssymbool ongebruikt in de vitrine hangt en dat al meer en meer met goud overstikt wordt, hoe meer 'et van jaar tot jaar door de motten wordt opgevreten! Met die vergulde vodden goochelen ze de voorbijgangers aan de overkant van de grens een glans voor, waarvan wij in de winkel geen weet hebben. Dat is ons hermelijn... Een bedrog zo goed als het andere!"

„Neen!" viel Gadsky gelaten in, „dat is toch niet hetzelfde. De mensen bij jullie zijn hongerig, merken van tijd tot tijd weer eens, dat ze de gefopten zijn en gooien de hele boel ondersteboven. Die bij ons zijn verzadigd en daarom is er niks met hen te beginnen."

Merlier bleef staan en knikte glimlachend:

„Nou zijn we dan gelukkig weer zo ver, dat wij met verwisselde rollen onze landen verdedigen! Ik scheld op Frankrijk, omdat ik zijn fouten ken ... en jij ergert je over Duitsland, omdat 'et je niet aangaat, wat er bij ons verkeerd gedaan wordt. Is 'et niet ongelofelijk, dat zelfs verstandige mensen, inplaats van de ziekte te genezen, die hen zelf kwelt, zich daarmede troosten, dat de buurman nog erger pijnen lijdt? Als ik m'n kameraden vertelde van de zonden onzer nationalisten, riepen ze dadelik eenstemmig: „Et les Boches?" Vroeger zou het niet bij een zakkenroller opgekomen zijn, zich te verontschuldigen met het feit, dat er ook roofmoordenaars en inbrekers bestaan. Tegenwoordig zijn alle naties zó bescheiden geworden, dat het hun voldoende is, wat minder slecht te zijn dan de vijand."

Hij zweeg een ogenblik, wierp dan de armen in de hoogte, en zei overtuigend:

„En ze moeten allemaal goed worden ... Allemaal!"

Gadsky was langzaam opgestaan, naar de rand van de kleine weide gelopen en keek zwaarmoedig naar het stralende landschap aan zijn voeten. De hartstochtelike uitroep van Merlier ontlokte hem een vermoeid, toegefelik glimlachje.

„Misschien worden zij werkelik goed en rechtvaardig en zelfs onzelfzuchtig, zullen ze hun naasten liefhebben als zichzelf, ook wanneer hij in andere kleuren gekleed is en een andere taal spreekt. Misschien? ... Het komt er alleen op aan, wat hun van bovenaf wordt voorgeschreven. Maar van onderen op, zoals jij het je voorstelt, zal de verlossing nooit komen, dat geef ik je op een briefje! Ik zou wel es willen weten, waar jullie dwepers toch je vertrouwen in de menigte, in de „armen en onderdrukten" vandaan

halen! Die hebben zich immers door jouwsgelijken nog nooit laten bevrijden; ze hebben zich altijd trouw aan de kant van hun bloedzuigers gesteld, en met belangstelling toegekeken bij de terechtstelling van hun verlossers. Iedere vrijheid is hun tot nog toe kant en klaar en solied verpakt als een Kerstgeschenk van boven af aangereikt en opgedrongen! De lijfeigenschap werd niet afgeschaft, omdat de boeren met zeisen en hooivorken dreigden, maar omdat het geweten der heren het niet langer verdragen kon mensen als dieren te behandelen. De Joden zijn niet uit hun Ghetto's gekropen eer het rechtsgevoel van de sterken en vrijen de muren neerhaalde; zelfs de vrijheid van de negerslaven hebben de heersende Europeanen met hun bloed moeten bevechten, en voor jullie beroemde revolutie heeft de graaf De Mirabeau meer gedaan dan duizend sans-culotten. En zo zal het ook nou weer gaan, als het tenminste gaan zal. Verspil je krachten niet! Wend je tot het hoofd, als je gehoord wilt worden, en niet tot de voeten!"

Merlier liep weer op en neer, kwam terug en ging met triomfantelik gebaar voor Gadsky staan.

„Je spreekt van onder en boven, alsof dat onverplaatsbare hemellichamen waren!" riep hij zegevierend! „Maar wat is eigenlik boven? Toch alleen maar, wat je bereiken wil? Als je het doel verlegt naar het dal, dan wordt boven onder! Het grote ongeluk is tot nu toe immers geweest, dat macht en rijkdom golden als het hoogste in het leven. Kracht om anderen te slaan, slimheid om anderen te bedriegen. In het verkeer der individuen zowel als in het verkeer der staten.

En in het laatste uit zich die levenshouding in oorlogen. En wie overwint, heeft gelijk. Het recht van de

sterkste geldt overal. Trots heerst, waar schuldbewustzijn wroegen moest. Afgunst op de overwinnaar in plaats van verachting voor zijn misdadig geweld... Het is mogelik de waarheid om te keren. En als dat gelukt bij de enkeling, dan moeten de staten mee, en de wereld is gered! En dat moet gelukken, het móet! Je zegt zelf, dat je de mensen door hun maag of hun ijdelheid overal toe brengen kunt. De ijdelheid zullen wij niet verwaarlozen! Het scheldwoord „drückeberger" is tegenwoordig voldoende om een haas tot een held te maken. Geloof je heus, dat een ander scheldwoord minder uitwerking hebben zou, als het maar eerst een onterende betekenis gekregen had? Kan het moeiliker zijn de mensen edelmoedigheid en medelijden af te dwingen dan doodsverachting?... Maak alleen maar, dat iedereen veracht wordt, die anderen laat hongeren om zichzelf vet te kunnen mesten, maak, dat ieder, mens of staat, geminacht en gemeden wordt, als hij een zwakkere neerslaat in plaats van hem op te helpen... en aanstonds zal de rijkdom zijn glans en aantrekkingskracht verliezen en de volken zullen zich schamen voor hun overwinningen!... Die begrippenomvorming zullen wij nu bewerkstelligen. Wij zullen de wissels omgooien... in een handomdraai! En jij zult ook meehelpen. Het zal veel gemakkeliker gaan dan de meesten denken!"

Ontroerd keek Gadsky in de stralende ogen, lei de hand op Merliers schouder, en zei zacht afwerend:

„Ik wil graag een van je apostelen zijn, maar je geloof kan ik niet delen. Alles zou eerder geschikt zijn om de mensheid in nieuwe banen te leiden dan deze oorlog, die de algemene zelfzucht tot ongekende bloei bracht. Hoe kan..."

„Daarom juist!" riep Merlier juichend, en breidde de

armen uit, als wilde hij heel de aarde aan zijn borst drukken. „Omdat deze drie jaren ieder volk en ieder mens hebben leren begrijpen, dat men een ander niet onderdrukken kan zonder zelf ook zijn vrijheid kwijt te raken. Lang hebben de volken zich laten bedriegen, maar al dit leed, al dit bloed, al de gruwelike ellende der oorlogsjaren zijn niet voor niets geweest! De ogen zullen open gaan! Ze hebben de mensen achter grenzen opgesloten, ze met een zelfde kleur geverfd en ze toen op elkaar ingejaagd, in een wreed-listig web van gewaande plichten en eer en straf ingesponnen, alleen omdat zij de stem van algemene gemartelde menselikheid niet zouden verstaan. Maar dat gaat nou niet meer!... Daarom moest het leed zo ontzettend zwaar worden, opdat alle boeien als draadjes garen konden worden verbroken! De wereld ligt in barenswee en zal de nieuwe mensenrechten voortbrengen — de rechten van de mens, die honderd jaar geleden werden geformuleerd en voor eeuwige tijden vastgelegd — daar kun je je vast op verlaten!"

Zijn stem werd onzeker, hij zweeg en stak Gadsky met afgewend gezicht zijn rechterhand toe, overweldigd door zijn eigen geloof. Gadsky sloeg toe, hield de warme, sidderende hand in de zijne, en zei ontroerd, met een weemoedige zucht:

„We zullen et hopen!"

Achter hun rug lichtte de zon nog een laatste maal over de Pilatus, lei een machtige gouden balk over heel de bergketen, en deed alle kleuren opvlammen, als werd ook de natuur aangestoken door de verwachting, die uit Merliers ogen straalde.

Gadsky herinnerde zich plotseling een prent, een slechte oleografie, die hij ergens in de gang van een herberg gezien had. Het heette: „De eed op de Grütli",

en het stelde ook zo'n bergweide voor, van maan- of zonlicht overvloeid, in 't midden drie grappig getekende oude mannen met golvende baarden, de handen tot het zweren van een eed geheven... Was niet de vrede, die deze avond vervulde, was dit hele sprookjesland, dat omspoeld van haat en woede, bijna alleen in de wereld het mensenleven nog heilig achtte, niet uit deze eed geboren?...

Hij zag naar Merlier op... zag zijn eigen veldgrijze mouw uitmonden in de lichtblauwe voortzetting, en herhaalde uit het diepst van zijn hart:

„Wij zullen het hopen!...

Een lelike, grijze dag hing voor de verregende vensters, toen de trein het Luzernse station uitreed. In de volgepropte wagon rook het naar vochtige kleren, verwelkte bloemen; de zwaarte van de morgen lag nog als lood in de leden, en het krampachtig vrolike, al te luide rumoer, dat door de wagen raasde, joeg Gadsky's moedeloze treurigheid tot agressieve prikkelbaarheid aan, die hij maar moeilik kon onderdrukken. Als slagen kletsten hem de plompe aardigheden en de donderende lachsalvoos in het gezicht... Waarom deden die verdomde schreeuwleliken zo vergenoegd, alsof een lang gekoesterde droom eindelik in vervulling ging? Alsof zij allen niet langer meer hadden kunnen wachten op het buitenkansje, als slachtvee, eng op elkaar geperst, naar het lieve vaderland geschoven te worden, de kazerne in, naar het exercitieterrein... naar de loopgraven? Hij had toch gezien, hoe ze vol angst op de beslissing wachtten; hij herinnerde zich heel precies, dat er maar twee ouwe kerels, die naar hun gezin verlangden, vrijwillig naar voren getreden waren, toen het spooksel van de uitwisseling van

krijgsgevangenen voor de eerste maal het hele hospitaal in rep en roer gezet had. Waar haalden ze nou de moed vandaan zich zo vrolik aan te stellen, alsof ze nooit hun hart tegen elkaar uitgestort hadden? Speelden zij ten slotte geen verstoppertje? ... Kon het veertiendaagse verlof, kon het korte galgenmaal, dat hun werd toegestaan, hun werkelik alles doen vergeten, wat achter deze dunne wand uit gekleurd papier op hen wachtte? ...

Gadsky luisterde naar het rythmiese geratel van de wielen, staarde naar het druipende landschap buiten en probeerde tevergeefs niets te horen van de overmoedige gesprekken en uitroepen, herinnerend aan het lawaai van schoolkinderen, die naar huis reizen. Hoe graag had hij zijn vrienden hier gehad! ... De arme Weiler, de geheimzinnige hospitaalsoldaat, die als een spook was opgedoken, en de stompzinnige, moorddadig geduldige troep hartstochtelik in bescherming genomen had. Wat hoopten die volwassen kinderen toch? ... Wat sterkte altijd weer hun onverwoestbaar vertrouwen in het „volk"? ... Had Merlier, pas gisternamiddag weer, ook niet zo overtuigd van een „ontwaken" gesproken, alsof ieder woord hem door Weiler in de mond gelegd was? Waren ze dan allemaal blind? Was een vluchtige blik in dit compartiment al niet genoeg, om voor altijd van zulk gedroom genezen te worden? ...

„Ontwaken?" ... „Een nieuwe ijdelheid?" ... Welke kracht zou in staat zijn, de wissels om te gooien, als de ervaringen van deze oorlog zo volkomen verbleken konden in het vooruitzicht op veertien dagen verlof?

Hij liet zijn ogen door de wagon dwalen, en zijn woede veranderde in bittere afgunst, toen hem uit alle gezichten een zorgeloze, eerlike vreugde tegenstraalde,

die niet voorgewend kon zijn. Allemaal brachten zij dezelfde herinneringen mee naar huis, allemaal hadden zij honderdmaal betoogd, dat geen macht ter wereld hen nog eens terug kon jagen in die vervloekte slachterij! Ieder, die hier in de wagen zat, zou het als onder een zweepslag uitgebruld hebben als een ziener hem in het veld of in de gevangenschap deze thuisreis geschilderd had en hem voorspeld, dat veertien dagen genoeg zouden zijn om hem weer gedwee te maken. Er was er niet een in heel de trein, die niet honderdmaal de vuisten gebald had, donkere wraak-eden gezworen, heimelik duistere gesprekken gevoerd, zelfs op de gemakkelike bedden in Zwitserland nog, zo vaak het schaamteloze bedrog in kranten en boeken de ingeslagen verontwaardiging tegen het gespuis had wakker geroepen, dat zwetste tegen de thuisgeblevenen, en de pijnen der geofferden overschreeuwde met pathos, zoals tromgeroffel de angst van een veroordeelde bij een terechtstelling overstemt. Geen enkele kwam in het vaderland terug zonder zijn woord gebroken te hebben tegenover zichzelf en al zijn kameraden! Geen enkele dacht aan zijn heilige belofte de waarheid openlik te zeggen, als hij nog es ooit van z'n leven thuis kwam...

„Als ik nog ooit van m'n leven thuis kom!"...

O, hoe graag zou hij opgesprongen zijn en deze millioenen malen uitgezuchte zin het trouweloze gezelschap in het gezicht geslingerd hebben! Hoe graag had hij ieder hunner afzonderlik bij zijn schouders gepakt en door elkaar gerammeld!... Zijn nagels boorden zich diep in zijn eigen vlees, zo schrikkelik leed hij onder het gesnater rondom.

Hij sloot de ogen en liet nog eenmaal alles aan zich voorbij trekken, wat hij doorleden had in die eindeloze

twee jaren. Hij zag Weiler, schuimbekkend op de baar vastgebonden, zag het opengereten lijf van Fröbel, het gruwelik ingeslagen gezicht van de karakterkomiek, hoorde de kapitein krijsen als een gefolterd beest, zijn eigen, afgeschilde huid voor het gezicht hangend!... Hij bekeek zijn handen, voelde aan het dikke, rode litteken op zijn borst, dacht aan de kleine Fransman met het kittige snorretje, de eerste mens, die hij doodgeslagen had... en voelde medelijden met zichzelf bij de herinnering aan zijn weerloze onmacht in het lazaret en bij het transport, toen een ruw beest met hem mocht spelen als met een gevangen kever...

En dat alles had nou geen betekenis meer? Dat moest alles verbleken voor het gouden streepje op de kraag van meneer Xaverius Stuff?...

Als Grieks vuur vrat die gedachte zich in hem vast; iedere vezel van zijn lijf verzette zich tegen dit monsterachtige onrecht! Hij zag zich al in de kazerne... zag zich in de houding staan... neerbuigend begroet door de genadige sergeant-majoor, die hem ook voor zijn deur kon laten wachten, hem meteen bij zijn aankomst al vlegelachtig behandelen, uitdagen of opsluiten, alsof er in deze twee jaren niets veranderd was! De nameloze verbittering, die Mathilde's bezoek voor het eerst bij hem ontketend had, brak opnieuw in hem los, snoerde hem de keel dicht, en deed het voornemen in hem opkomen, zich niet te onderwerpen, zich niet, zoals de anderen, met veertien dagen verlof te laten afschepen!...

Hij zou alles weerstaan, zijn littekens en zijn vergrijsde haren tonen, en achting eisen voor zijn offers. Hij wou zich niet meer laten kommanderen door vadsige achterblijvers. Hij zou zijn vrijstelling weige-

ren, van elke uitzonderingsbehandeling afstand doen! Slechts wat ieder toekwam zou hij opeisen: verkondigen, dat niemand voor de twede maal in het vuur gesmeten mocht worden, niemand nog eens het doodszweet zweten hoefde, zolang het land wemelde van mannen, die hun leven nog niet op het spel gezet hadden, en de diepe littekens van een moord nog niet in de ziel droegen!...

Deze strijd wou hij strijden, uitvechten, er mocht van komen wat wou! Trots wierp hij het hoofd achterover, als opgeheven door zijn besluit en... zag verschrikt om als ontwaakte hij uit een diepe droom. Hij stond al op het dek van een Bodenmeer-stoomboot, de Zwitserse oever gleed langzaam weg, en aan de stang, boven het schuimende kielzog, waaide de rijksvlag.

„Stolz weht die Fahne schwarz-weiss-rot!" brulden geestdriftige mariniers vlak bij hem.

Hij vluchtte naar voren, waar het gedrang drageliker scheen, en beproefde zich te herinneren, hoe hij hier gekomen was. Slechts heel vaag, alsof het jaren geleden was, schoven voorstellingen door zijn geheugen: een dringen en schuifelen, mannen, die zijn papieren wilden zien, spattende plassen, waar men, wankelend onder de zware bepakking, in geduwd werd... gelach... dan het donderen van bespijkerde zolen over de planken van een brug... hij kon nauweliks geloven, dat hij dit alles zoëven doorleefd had...

Het Bodenmeer!...

Een fijne regen ruizelde hem in het gezicht. De boeg van het schip boorde zich in de vuilgrijze muur, die als een vertikale zeespiegel boven het water opstond. Duitsland lag nog onzichtbaar achter het nevelgordijn.

Hij herinnerde zich zijn laatste vaart over hetzelfde water! Waar nu de ransels opgestapeld waren, lagen

toen zijn helgele reiskoffers; en toen de oever in het gezicht kwam, begon de kleine Weense, die weer naar Sankt-Moritz terug moest, zo bitter te schreien... Lieve God! Wat was het leven eenmaal licht geweest!...

Hij stapte naar de verschansing om afscheid te nemen van Zwitserland. Maar de oever was al verzonken; als in vochtige doeken gewikkeld hing de boot in de nevel. Alleen de raderen sloegen onvermoeid hun scheppen door het water... de vlag aan zijn stang stond stijf in de wind... Duitsland kwam naderbij!

Gadsky wou gaan zitten, maar het gedrang verplaatste zich van het achterschip, waar niets meer te zien was, naar voren; al gauw kon hij zijn ellebogen niet meer bewegen. Ieder wou het eerst het vaderland uit de mist zien opduiken; weddenschappen werden aangegaan, flessen ontkurkt; men drong, duwde, perste zich naar voren; een ogenblik nam de bonte kermisdrukte zelfs Gadsky gevangen. Rondom werd het weerzien gevierd. Mensen, die elkaar sinds hun gevangeneming of zelfs langer, niet meer gezien hadden, begroetten elkaar met luid gejuich. Daar ontdekte een grote, struise kerel in een ineengedrongen kleine landstormman zijn vader; daar wenkte van het bovendek een officier genadig naar het gewriemel beneden en riep zijn weergevonden kuikens bij de naam. Lichte vreugde straalde uit alle gezichten, alsof zij werkelik de vrijheid tegemoet gingen!

Gadsky wou terug naar het achterdek en zocht tevergeefs naar een opening in de muur van mensen. Daar!... was dat niet?... Bliksemsnel wendde hij zich af, maar hij hoorde zijn naam al roepen en kon niet van zijn plaats. Het was de onderofficier, die hem aangeklaagd had, en hem later met zijn kleinzielige boosaardigheden vervolgd, tot de verplaatsing

naar Luzern hem dat onmogelik gemaakt had. Grijnzend kwam hij voor Gadsky staan en hoonde met zijn lelike, brokkelige stem:

„Nou?... Waarom zo bedroefd?. Ging je misschien liever terug naar het gevangenenkamp, naar je dikke majoor, inplaats van naar het vaderland?"

Gadsky gaf geen antwoord. Hij stond in de houding, en ergerde zich over het mechanies funktioneren van zijn spieren, die al van zelf verstijfden bij het zien van de sergeant-majoorsdistinktieven. Hoe zou hij pas echt tegenover Stuff, die hem afgericht had...

„Jaja... zo'n grote meneer als bij je geliefde Fransmannetjes zal je bij ons wel niet zijn!" hoonde de sergeant-majoor verder, en zijn hard, benig gezicht straalde van leedvermaak. „Waar ben je eigenlik in garnizoen?"

Gadsky noemde de stad, hield wrokkig stand tegenover de kleine, giftige oogjes. Zij hadden beiden hetzelfde einddoel, dat wist hij nog uit het gevangenenkamp, waar alle brieven door zijn handen gegaan waren; en de gedachte vlamde in hem op, dat die afschuwelike, wraakzuchtige kerel bij Stuff over hem zou kunnen klagen.

Hij sidderde voor verdere vragen en ademde verlicht op, toen de grimmige man er eindelik genoeg van had en met een neerbuigende wenk naar zijn groepje terug ging. Van vandaag op morgen kon zijn ontslag niet doorgezet worden, ook al liep Mathilde zich de voeten stuk. Een stom toeval, dat die twee waardige kameraden samenbracht... en Stuff had het mooiste voorwendsel...

Bang?... Neen! Hij had geen reden zich te verbergen. Hij had zichzelf wel bij de keel willen pakken voor deze laaghartige angst! Wat ging hem het ge-

klets van een paar sergeant-majoors aan? Hij kwam uit de gevangenschap! Overdekt met lidtekens!... Dat wou hij niet weer vergeten!

Met gebalde vuisten nam hij een aanloop, vast besloten door het gedrang heen te breken. Maar zijn weg voerde voorbij het groepje onderofficieren naast de luchtkoker; hij moest die weerzinwekkende kerel met zijn mouw beroeren. En juist toen hij zich heel smal gemaakt had en het gevaar al voorbij waande, kwam een troep uit de tegengestelde richting en drukte hem opzij, midden in de vrolike kring.

„Ik zou liefst naar een Fransen-kamp gaan," hoorde hij zijn tegenstander juist zeggen; „de kerels, die onder mijn toezicht komen, kunnen blij zijn! Anderhalf jaar hebben ze me daar aan de overkant gepest. Nou zou ik ze wel es 'et rooie sap uit willen persen..." Meer hoorde Gadsky niet. Het was hem donker voor de ogen geworden; uit het diepst van zijn maag steeg de walging hem naar de keel! Onverschillig stiet hij alles opzij, wat hem in de weg stond, luisterde niet naar de scheldwoorden, die hem achterna vlogen, vocht zich erdoor, en was uitgeput en met zweet overdekt, toen hij eindelik het achterschip bereikte. Daar was het rustiger. Alleen hier en daar verspreid stonden groepjes; grijze landstormmannen, invaliden op krukken, en helemaal achteraan, onder de fladderende vlag, in reisdekens gehuld, een geraamte in een rolwagen.

Gadsky stond over de verschansing gebogen en staarde in de witte, perelende straat, die de stoomboot achter zich liet. Hij dacht aan Merlier... Dat waren nu de mensen, die hij tot goedheid wekken wou. Dat waren de dragers van de toekomst! Omdat zij aan den lijve ondervonden hadden, hoe hard het is, weer-

loos overgeleverd te zijn, daarom wilden zij het ook anderen moeilik maken! Niet eens het eigen leed kon hen tot medegevoel bewegen! De eigen herinnering had niet eens macht over hun harten... hoe zou men hen dan met woorden kunnen winnen? Hoe kon het dulden van een vreemde hen tot een daad bezielen, het voorbeeld van een moedige hen meeslepen, begrippen, die niemand hen duidelik kon maken, hun leidsterren worden?...

„Recht?... Mensenwaarde?"...

Gadsky lachte honend en keek wantrouwig om naar de mensen, die vlak achter zijn rug een luid gesprek voerden. Een breedgeschouderde marinier stond bij de groep, blies ware pestwolken uit zijn pijp en sprak neerbuigend met het personeel van de Bodenmeerboot. Vol aandacht zagen de zoetwatermatrozen naar de echte zeeman op, wiegden luisterend met het hoofd, en wierpen er af en toe een vraag tussen.

Gadsky volgde verstrooid het gesprek, zonder precies te horen, waarvan gesproken werd; alleen de woorden „krijgsgevangene"... „krijgsgevangenschap" bleven in de oren hangen, klonken na, merkwaardig vreemd, alsof hij ze nog nooit zo duidelik had horen uitspreken.

„Krijgsgevangene"?... Als een zeldzame munt draaide hij het woord om en om!... Betekende dat: door de krijg gevangen? Dan was hij nou op de goede weg het te worden!

Het schip voer immers kaarsrecht de krijg in! Verborgen achter de mist loerde de wijdgeopende muil en zou dichtklappen, zodra hij aan wal stapte!...

„Krijsgevangen?"... Eén enkele zin uit het gesprek, dat hij gisternamiddag daar boven met Merlier gevoerd had, zou daar, waar ze nu heen koersten, volop

genoeg zijn om hem aan de galg te brengen! Want daar heerste de oorlog. En zodra men weer in de oorlog zat, mocht men geen eigen meningen meer hebben; wie de krijg gevangen maakte, die maakte hij stom en blind. Die moest verstikken... en zwijgen! Zwijgen in de kazerne, zwijgen in de tram, zwijgen overal, waar vreemde oren luisterden!

Kruideniersvolk... God straffe Engeland.... schaamteloos overvallen...

„Krijgsgevangen!"...

Met verdwaasde ogen keek hij om zich heen, zag, dat alles terug holde, de ransel opnam en weer naar voren liep. Mechanies haalde hij ook zijn bepakking, stak zijn armen door de draagriemen, en voelde zijn knieën doorzwikken, zo zwak was hij geworden.

„Krijsgevangen?"... Het woord liet hem niet los! Was het geen waanzin, zich nog eens te laten vangen?

Van de kop der boot schalde gezang naar hem over, hoerageroep, luid geschreeuw en gejubel: Duitsland?... Hij boog zich ver naar voren om te zien... en zijn hoofd zonk voorover, zwaar als een stenen bal. Met haken van scherp staal had het woord „krijgsgevangen" zich in zijn hersens geankerd... werd aldoor zwaarder, hoe luider het geschreeuw daar voor aanzwol!

Het was hem alsof hij op een landingssteiger, die bliksemsnel naderbij kwam, het bloedrode snuit van Stuff zag, vertrokken tot een treiterige grijns; zegevierend wachtte hij op zijn krijgsgevangene met zware kettingen in de handen! Nog enkele minuten en de ketenen werden aangelegd... Waarheen kon men nog vluchten?...

Hij zag zich, als een kind, dat paardje speelt, in de kettingen gespannen, en Stuff dreef hem met een

speelgoedzweepje voort! En rondom stond het volk en lachte... Een kort, hees gekreun ontwrong zich aan zijn borst; hij wou zijn kleren openrukken om zijn littekens te tonen, en liet de armen zinken. Dat was immers allemaal onzin!... Mathilde had zijn ontslag misschien al doorgezet...

Neen!... Hij moest zich redden! Een schreeuw kropte in zijn keel, een schreeuw om hulp. Hij wist niets meer dan alleen, dat hij tot geen prijs aan land wou gaan! Tot geen prijs in krijgsgevangenschap! Tot geen prijs daarheen, waar Stuff stond met zijn ketenen!...

Daar dreunde muziek! De misthoorn blies!... En hij zag de gevangenis geweldig uit de wolken oprijzen!... Was dat Duitsland?... Een grote kooi kwam zwevend naderbij! De mist hing laag, bedekte de heuvelruggen, vrat de kruinen van de bomen, zodat alleen de stammen zichtbaar waren, dicht opeen gerijd, precies als tralies... Nog een minuut en Stuff gooide de deur in het slot en trok de sleutel er uit...

Neen!...

Zij zouden hem niet hebben!... Zalig doorstroomde het besluit zijn aderen... nog verder boog hij zich voorover... toen dacht hij plotseling aan Mathilde, en wou terug!

Maar de zware ransel was al naar voren gegleden, hing over zijn hoofd en drukte hem met ijzeren vuist het water tegemoet. „Mathilde!" wou hij roepen... zijn handen grepen rond, zochten een steunpunt... en vonden het leven niet meer. Met een gillend „neen" suisde hij het blinkende schuim in...

„Man over boord" brulde de marinier zo hard hij kon. „Man over boord!"

Niemand hoorde hem. Alles had zich op het voor-

schip verzameld en zwaaide met mutsen en doeken.

„Verdomme! Man over boord!"... Radeloos zocht hij naar een touw, een reddingsgordel, vond niets, stormde naar de trap. Juist toen hij het bovendek bereikte, dook, ver achterwaarts het hoofd nog eenmaal boven water, de gezwollen ransel als een zeehond zo groot er achter.

„Man over boord!" riep de marinier vertwijfeld naar de kommandobrug op. Maar de kapitein kon hem niet verstaan, want de roep ging krachteloos verloren in het gezang van de vele honderden stemmen, die daar voor aanhieven:

„In der Heimat, in der Heimat,
Da gibt's ein Wiedersehn!"

VI.

DE WRAAK.

Om zeven uur 's morgens waren boven in de vesting overwinningsschoten gelost. Het rollen was door alle kelders gelopen, had aan alle vensters geschud, in heel de stad kropen de vlaggestokken de daken uit, wapperden hun kleuren de morgenzon tegemoet.

Overwinning!

Nog wisten velen niet, wat eigenlik veroverd was, maar de vreugde straalde al van de gezichten; iedereen voelde zich opgeheven, gewichtiger geworden, en eiste zijn aandeel. Kooplui en bureaukraten, vastgesponnen in hun eigen belangensfeer, zwollen plotseling van gemeenschapszin; spiegelden zich trots in het nieuw aangebrachte bewijs van hun voortreffelikheid. Zelfs de mensenkluwens, die op de balcons van de trams naar hun werk reden, zagen er op een of andere wijze feestelik uit, als overgoten door dit wij-gevoel. Alles leek zuiverder, bewegeliker, vroliker te zijn, alsof de echo van de kanonschoten in het straatleven verder stroomde.

Slechts in het sombere, oude gebouw van het stedelike gymnasium, dat nu als onderafdeling van het staatskrankzinnigengesticht gerequireerd was, vond de algemene vrolikheid geen toegang. Men hoorde deuren slaan, ruw gescheld, af en toe de gillende kreten van een zieke. Bij de portiersloge stond, zwaar snuivend en zwetend, de eerste verpleger, met een teil koud water in de handen en een dwangbuis met levenloos bungelende mouwen over de schouder geworpen. Met zijn opgezwollen, kreeftrood gezicht, zijn ingezonken neusbeen leek hij verbijsterend veel op een

bulldog, en ook de manier, waarop hij stotend zijn woorden uitbracht, leek enigszins op een hees hondengeblaf.

„Die verdomde schieterij heeft het hele huis in opstand gebracht! De een of ander heeft de stommiteit verteld, dat ze de vrede inschieten en dat kan de duivel ze nou niet meer uit d'r kop praten."

De portier knikte welwillend. Met een respektvolle glimlach en een schuwe blik op de machtige spierbundels, zei hij:

„U zult ze wel baas blijven! Zolang u het toezicht hebt, ben ik niet bang. Met een van die jonge doktertjes zou ik 'et liever niet proberen!"

De eerste verpleger liet gevleid de tanden zien, en wilde iets antwoorden, toen de buitendeur openging en een tenger meisje met een zwarte sluier hen haastig, met een kort knikje voorbij liep.

De pedel boog eerbiedig. De bulldog bromde een onverstaanbare groet, keek de dame minachtend na, en riep, toen zij al op de overloop was:

„U hebt de tijd, juffrouw Horst! De heren dokters zijn allemaal in de kerk, naar de mis!"

De portier trok de wenkbrauwen op, en verbeterde:

„Naar het Tedeum!"

Maar de eerste verpleger liet zich niet afleiden.

„Maar gaat u liever niet de kamers binnen eer ik boven ben, juffrouw! Dat schieten vanmorgen vroeg bezorgt ons 'n lollige dag."

En na een korte pauze voegde hij er met zichtbaar welbehagen nog aan toe:

„Met meneer Weiler, uw lieveling, zal 'et vandaag ook niet zo glad gaan, geloof ik!"

Het meisje werd rood onder de dichte sluier, en liep zwijgend verder. Bliksemsnel schoot zij in haar witte

schort en rende naar de derde verdieping, zonder ook maar een ogenblik aan de waarschuwing van de eerste verpleger te denken. Angst kende zij allang niet meer! Als dochter van de rektor had zij geholpen bij de overdracht van de inrichting, en was toen eenvoudig gebleven op verzoek van de dirigerende officier van gezondheid, die haar goed gebruiken kon, want voor de krankzinnigenafdeling toonden de dames weinig animo. Zo werkte zij als enig vrouwelik wezen in de inrichting, nu al twee jaren lang, en zij kon zich haar leven zonder deze bezigheden niet meer voorstellen. Toevallig was twee dagen vóór de zieken binnengebracht werden, uit het veld bericht gekomen, dat haar verloofde gesneuveld was, en de gang naar het hospitaal had de gang naar het kerkhof vervangen. Zoals anderen het graf gaan versieren ter ere van de gevallene, zo deed zij haar dienst. Nu was zij zich bewust, zo menigeen geholpen te hebben, vaak zelfs met een vriendelik woord orde te hebben geschapen, waar de verplegers dadelik ruw naar het dwangbuis hadden willen grijpen. Daarom snelde zij nu ook naar kamer 11, naar de arme, blonde jongen, die de boosaardige kerel haar lieveling genoemd had, om hem tot rust te brengen eer hij de woesteling aanleiding gaf tot hardhandig ingrijpen.

Over de spot wond zij zich niet op. Zij maakte er helemaal geen geheim van, dat zij de bleke, weemoedige zieke, die er met zijn lange blonde lokken als een Christusbeeld uitzag, een bizonder plaatsje in haar hart gegeven had. Al van de eerste dag af, lang vóór zij iets naders over hem te weten gekomen was, voelde zij zich tot hem aangetrokken. Hij had — als zovelen — in een gevecht van man tegen man het verstand verloren, at niet, sliep niet, zat aldoor verstrooid op

zijn bed en sprak heel zachtjes voor zich heen, met grote, half opgedroogde kindertranen op zijn gezicht. Toen later vrienden, die naar hem vroegen, vertelden van zijn groot talent, dat nu zo jammerlik verloren ging, en haar twee bundels gedichten meebrachten, die hij voor de oorlog gepubliceerd had... toen deed de hulpeloze, lijdende dichter langzamerhand zijn intrede in haar dromen, en de zorg om hem vermengde zich met de droefenis om de gesneuvelde verloofde tot een milde, hooploze tederheid, die haar dagen vervulde en haar verwelkend oudejongejuffrouwengezicht met een schemer van moederlikheid overglansde.

Dadelik toen zij 's morgens het schieten gehoord had, was het zorgelik door haar hoofd gegaan: misschien zouden de kanonschoten vergeten schrik weer in haar zieke omhoog woelen! Door de woorden van de eerste verpleger in haar onrust versterkt, liep zij nu met stijgende angst over de gang en bleef voor de grote middendeur luisterend stil staan. Was dat niet zijn stem.... Daar moesten meer zieken zijn, dan in één kamer mochten komen! Een luid gemompel... het geschuifel van vele voeten... geroep... en, daartussendoor... ja... dat was hij! Dat hij zo luid sprak beduidde al niet veel goeds!

Met bevende vingers lichtte zij de klink, en bleef verstijfd in de deuropening staan. Van alle verdiepingen waren ze bij elkaar gekomen, hadden uit drie, vier kamers de tafels bijeengedragen en tegen elkaar geschoven, alsof zij een vergadering gingen houden.

De gevaarlikste zieken, die men anders geen sekonde uit het oog verloor, allen zaten ze daar. Als eerste al: de idioot met zijn vals loerende ogen in het gemene, opgezwollen boerengezicht; naast hem de vette, sponsachtige pionier, naar zijn burgerberoep „de advocaat"

genoemd, als voorzitter, met de grote inktpot van de hospitaalkommandant en een blad wit papier voor zich. Allen waren zo verdiept in de debatten, dat niemand op haar binnenkomen lette; alleen de idioot tegenover de deur, lalde enige malen „Zuster Mally!" en lachte.

Als de dokters uit de kerk terugkwamen eer het gelukte, deze vergadering te ontbinden, dan zou er wat zwaaien, want de dirigerende officier verstond geen gekheid. Juist wou de verpleegster naar voren komen om de zieken met enkele krasse woorden naar hun kamers te jagen, toen aan het verste einde van de lange tafel haar beschermeling opsprong en de advocaat, die iets voorlas met een woeste, hese kreet in de rede viel. Zijn gezicht was geheel veranderd; de jukbeenderen, die zo scherp uit de ontvleesde wangen opstaken, droegen een felle blos; de siddering, die zijn lichaam schudde, deelde zich mee aan de vuile, lichte kiel, die opgewonden rond zijn leden fladderde.

Zuster Mally voelde iets als de greep van een koude hand: de aderen in haar hals klopten zo hard, dat haar adem stokte. Wat wou hij? ... Waarom schreeuwde hij zo, hij, de stilste onder allen, anders vol angstige deemoed, als een uitdovend vlammetje. Alsof een verscheurend dier, dat hij zorgvuldig in zich verborgen gehouden had, plotseling vrij geworden was, zo steeg nu uit de smalle borst, inplaats van de gewone, lallende klacht, een doffe, volle, orgelende schreeuw, bijna een gebrul, zo machtig, dat de vrees haar overviel: dat jammerlike geraamte zou barsten, brekend onder de woede, die eruit opsprong.

„Ik wil meer!" krijste hij, en zijn stem klom heftig tot de hoogste diskant. „Laat mij schrijven, jij! ...

Geef mij het protokol!... Oh, ik wil schrijven!... Oh, ik wil!"...

De verpleegster luisterde met wijd open mond, hoorde het zegevierende „ik wil" in zich naklinken, vol en warm, als een jubellied, dat omhoog steeg, door de zoldering drong en aldoor hoger vloog, als een vogel, die men nakijkt, de ogen vol tranen.

„Oh, laat mij schrijven!" herhaalde hij, en hij was zo mooi, met zijn wit, doorschijnend gelaat, met zijn lange sidderende vingers, die kommer en angst tot op het gebeente hadden afgeknaagd. Hij greep over de hoofden der zittenden heen naar de pen, die de dikke advocaat in de hand hield:

„Laat mij mijn kapitein aanklagen, mijn kapitein! Ik weet een straf voor hem... ik heb een straf uitgedacht... laat mij schrijven!"....

Het liep zuster Mally koud en warm over de rug. Als een tenoraria klonken zijn woorden: zijn stem sloeg tegen de wanden... verbrokkelde... stoof in de kamer terug, dat haar deeltjes met de adem wurgend in de keel drongen... zij moest hem aanraken!... Haar vingers krampten in teder verlangen, tot zij hem bij de mouw vast hield, het kloppen van zijn razend bloed voelde, hem wegtrok en bevend vermaande:

„Wind u toch niet zo op, meneer Weiler!"

Ruw rukte hij zich los, stiet haar terug en schreeuwde haar in het gezicht:

„Niet opwinden! Nu?... Weet u dan niet, wat er gebeurd is? Vrede! Hoort u dat?... Vrede!"

De verpleegster wendde zich af. Neen! Liever wou zij zich de tong afbijten, liever zelf gek worden, maar om Godswil, niet tegenspreken! Niet hem zijn geloof ontnemen! Hij zong het zo mooi, dat woord „Vrede!" wierp het omhoog, glanzend licht, als een gouden bal,

en drukte juichend de hand, die hij zoëven nog woedend afgeschud had.

„Vrede! zuster Mally, vrede! Weet u wat dat beduidt? Vrijheid, wraak, ónze tijd!"

Zij dronk zijn woorden in met vooruitgestoken kin en gespitste lippen, gelovig, als heilige ernst, als was de werkelikheid daar buiten, de afschuwelike oorlog, die al nog maar voort woedde, een hersenspinsel, dat haar niet aanging. Zijn gezicht zag zij nu niet meer; hij had zich afgewend en stond over de tafel gebogen; zijn stem flakkerde, dook onder in verbeten tranen, sloeg een lichtende boog, als hij, zich oprichtend, zijn recht eiste, en trok haar geheel en al dit marionettenspel binnen. Zij ried iedere trilling van zijn lippen, iedere oogopslag, gestikuleerde mee, zo verheerlikt en zelfverloren, dat een doofstomme uit haar gebarenspel ieder woord had kunnen raden, dat de blonde man de kamer in schreeuwde.

„Jullie moeten mij de kapitein overlaten!" smeekte hij. „Zijn vonnis is gereed. Dag en nacht heb ik daaraan gewerkt, dag en nacht. Ik moet hem hebben! Schrijf op, dokter: kapitein Von der Otte... Heb je dat? Von der Otte. Heb je 't opgeschreven?"

Het zweet stond hem op het voorhoofd, zijn hele lichaam beefde, toen hij de gehate naam uitsprak. Met het hoofd begeleidde hij iedere pennestreek, op en neer, tot er geschreven stond, dat kapitein Von der Otte verschijnen moest voor de vredesraad. Met verzadigde, wrede tevredenheid las hij het nog eenmaal hardop van het blad voor en knikte bevestigend:

„Von der Otte!... Laat hem maar komen! De sergeant-majoor heeft mij ook gekweld... ik laat hem lopen! De kapitein moet ik hebben! De anderen?"...

Met koninklike hooghartigheid haalde hij de schou-

ders op, en glimlachte, zoals men doet, als men een bedelende huishond een brok toewerpt. Toen kruiste hij de armen en riep gillend:

„De kapitein Von der Otte moet komen! Hij heeft mij met de krijgsraad gedreigd, altijd gedreigd, omdat ik zwakker was, omdat ik anders was... Nou moet hij... nou zal ik hem kwellen! Nou is het vrede, nou geven wij de maatstaf aan! Omdat het oorlog was, heb ik moeten graven als een boer, sjouwen als een lastdrager, geen patroon minder dan de grootste, sterkste kerels. De dwerg en de reus, allemaal gelijk? Omdat het oorlog was?... Goed! goed! Nou is het vrede, nou draaien wij de zaak om! Laat hem komen!"...

Een ogenblik ging hij zitten, liet triomfantelik zijn blikken ronddwalen; genoot van de verwachting in aller ogen. Zijn gezicht lichtte de verpleegster tegemoet, die tot hem opzag, bereid ieder woord met haar lippen na te vormen; toen haalde hij diep adem, wierp het hoofd achterover, richtte de blik naar de zoldering, en zong zijn wraaklied, met een breede keeltoon, die zuster Mally als met fluwelen handschoenen over de rug aaide.

„Sinds drie jaar wacht ik. Of zijn het er al vijf? Ik weet 'et niet. Sinds ik hier gevangen zit, bereid ik mij voor; ik heb niets vergeten, niets, dat zal hij gauw genoeg bemerken! Op mijn knieën heb ik hem gebeden, op mijn knieën! Gezworen heb ik, dat ik mij liever liet doden, dat ik nooit een mug heb kunnen doodslaan, nooit een vechtpartij op school mee kon maken, omdat ik iedere klap, die ik een ander gaf, op mijn eigen wangen voelde branden!... De vaandrig heeft hem ook voor mij gesmeekt, dat hij mij als schrijver achter zou laten. Die is ook gesneuveld, geloof ik. Ik ben bij de stormaanval voor hem gaan staan. Alles tever-

geefs. „Beroerde slappeling!" Mijn nevenman, de dikke koopman uit Leipzig, die iedere nacht in zijn slaap van zijn kinderen sprak, lag daar, en zijn lijf was opengescheurd, zodat de zon in zijn ingewanden scheen; en ik was een „beroerde slappeling", omdat ik over hem heen gebogen, hem in zijn grauw gezicht keek en niet verder kon, tot hij mij opgejaagd heeft met zijn revolver. Ik heb voor hem uit moeten lopen, lopen!... met mijn ellendige benen, die tot aan de oorlog altijd onder de schrijftafel gelegen hadden!... „Voorwaarts, meneer de dichter!" altijd maar „Voorwaarts!" met de revolver in de rug, en zijn spot: „Wat ben jij? Ben jij een dichter? Een beroerde slappeling ben je! „Voorwaarts!" en ik heb gelopen, over de doden heen, half verstikt, bewusteloos. Mijn hart heeft mijn ribben stuk gestoten, is uit mijn borst gesprongen en huppelde voor mij uit, en de kapitein schreeuwde nog maar aldoor: „Beroerde slappeling! Beroerde slappeling!" Hier is mijn vriend, hier is mijn getuige, kapitein, kent u hem nog? Ik heb 'em van verre al in de loopgraaf zien hurken; alleen z'n ogen had ie boven de rand uit, sneeuwwit, doodsangst in zijn blik. „Doe me niets?" smeekten zijn ogen. „Ik wil zo graag blijven leven!" O, ik wou hem niet doden, maar u hebt mij gejaagd tot ik de loopgraaf ingestruikeld ben, en over de draad gevallen, met m'n geweer naar voren... en de kleine, bleke man voor me heeft „Mon dieu!" geroepen, me aangekeken, met zulke grote, grote ogen... Kon ik het helpen, dat ik gestruikeld was? Ik heb niet gestoken... op mijn woord niet! Ik ben alleen over de draad gestruikeld, omdat mijn hart uit mijn borst gesprongen was en ik geen adem meer kon halen... Was het mijn schuld, dat hij voor mij bleef staan?... Sinds drie jaren laat hij

mij niet meer alleen; hij zit bij mij en zegt: „Mon dieu!" Ik heb geschreid, toen ik mijn bajonnet in zijn borst zag! Waarom vervolgt hij mij? U bent de schuldige. U hebt mij gedreven, en u hebt mij nog verder willen drijven... Nog verder!... Ik heb een mens gedood, een mens aan mijn bajonnet geregen, en u hebt mij nog altijd een beroerde slappeling genoemd, omdat ik mijn bajonnet er niet uit kon trekken, niet kon! U ziet immers dat hij hem nog altijd in zijn borst heeft, ik kan hem er niet uit halen. Ik kan het niet!"

Zijn stem begaf hem, brak in snikken; zijn smalle schouders schokten als in kramp, beide handen lagen met gespreide vingers voor zijn gezicht. Zuster Mally snikte mee. Als in grote blazen steeg het schreien haar naar de keel. Zij wou naar hem toe, hem gerust stellen, hem wegbrengen naar zijn kamer. Maar hij richtte zich al weer op, slikte zijn tranen weg en juichte:

„Willen wij es zien, wie nou de beroerde slappeling is, kapitein! We zullen zien! Heb ik het werk van de oorlog niet gekund, niet kunnen moorden? We zullen zien, hoe u het werk van de vrede kunt! Hier, aan deze tafel wordt u gezet, met papier en potlood. Over een uur komt de aanval! „Voorwaarts, kapitein! Voorwaarts!" Nu is het geen oorlog meer... nu moet u alles kunnen wat ik kan! alles! Eer het uur om is, moet u een gedicht klaar hebben, met de revolver in de rug... Dat is toch zo moeilik niet? Niet moeiliker dan een mens ombrengen!... Altijd maar voorwaarts, kapitein! Geen pardon, geen extra-worst, geen toegevendheid! Precies eender als ik moet u het kunnen, precies eender als ik! Dat hebben wij zo besloten, ik en mijn Fransman. Hier zit hij, nog altijd met mijn bajonnet in zijn borst. U hebt ons lang laten wachten! Voorwaarts

nu, voorwaarts, kapitein, als het uur om is, schiet ik!... Ja, maar... Siddert u?... Zweet u? Bent u bang?... Bang?... Wat bent u?... Bent u een kapitein?... Een beroerde slappeling bent u!... Beroerde slappeling! Beroerde slappeling!..."

Een gekrijs was het, zo gillend scherp, zo door jubelende haat gedragen, dat allen opsprongen, meegesleept door zijn woede, en loeiend instemden met zijn roep:

„Beroerde slappeling! Beroerde slappeling!"

De dikke lachte, hield zich de buik vast, boog zich voorover en trommelde met de vuisten op het tafelblad. De boer met zijn vals lichtende ogen, zwaaide een afgebroken stoelpoot, hield hem iedereen voor het voorhoofd en zei:

„Boem!"

Weiler, wankelend van uitputting, stond midden in het helse rumoer, dat hij ontketend had. Radeloos, hulpzoekend zag hij om zich heen, kwam langzaam op de verpleegster toe, die als versteend in een hoek stond.

„Vindt u dat wreed?" vroeg hij onderdanig. „Ik dood hem niet hoor... ik kan niet doden! Mijn Fransman zal hem de kogel door zijn hoofd jagen; dan is hij gewroken, en kan gaan slapen... Nietwaar, zuster, dan zal hij gaan slapen? Niet meer op mijn bed zitten en „Mon dieu" zeggen. De kapitein heeft hem gedood, ik niet!"

Door haar tranen heen keek zuster Mally in de angstig vragende ogen en knikte ijverig. Zo gaarne zou zij hem bijgevallen zijn, hem vast en zeker beloofd hebben, dat hij zou gaan slapen, de Fransman. Maar haar keel was als dichtgesnoerd, en zij kon alleen zijn mouw aanraken, eventjes, doorgloeid van het ver-

langen, hem in veiligheid te brengen. Toen ontsnapte hij haar... zij zag hem in de branding van de door woede verwrongen gezichten, en over het nuchtere bewustzijn heen, dat dit alles immers maar waanzin was, klopte toch koortsig haar toestemming hem tegemoet, toen hij met een gebiedende handbeweging stilte gelastte, en met schelle stem het gejoel doorsneed:

„De vredesraad besluit! Laten wij stemmen, mijne heren, laten wij stemmen!"

Tevergeefs. Zij hoorden hem niet. Allen dansten in het rond, trommelden op de meubels, vielen elkander om de hals, en juichten onvermoeibaar, het laatste woord van zijn redevoering herhalend:

„Beroerde slappeling! Beroerde slappeling!"...

Daar vloog plotseling de deur open, en het lawaai verstomde. Iedereen verstijfde op de plaats waar hij stond, als in het sprookje, trok de schouders in, sloeg deemoedig de ogen neer. Alleen de boer hief dom grinnikend zijn stoelpoot tegen de ingang op, en zei:

„Boem!"

In de deur stond de dirigerende officier van gezondheid, in volle parade-uniform, zo als hij van het Tedeum kwam, en snerpte nijdig:

„Ben jullie van de duivel bezeten? Heb ik jullie niet streng verboden, in één kamer bij mekaar te komen? Wie heeft daar zo geschreeuwd? Voor de dag er mee, of ik laat jullie in koud water zetten tot je blauw wordt!"

Zijn onrustige, stekende ogen sprongen, fonkelend van woede van het ene gezicht naar het andere. Achter hem verdrongen zich de dokters en verplegers, voorop de bulldog, de teil water in de handen, het dwangbuis over de schouder. Doodstil bleef het in de kamer.

De zieken kropen als geslagen honden weg, en keken tersluiks naar Weiler.

Deze stond rechtop, een hoogmoedig glimlachje om de mond, zijn stralend gezicht naar de zuster gewend.

De aderen op het voorhoofd van de kommandant zwollen op.

„Hoor ik eindelik iets?" schreeuwde hij. „Hoe lang moet ik nog wachten?... Daar straks konden jullie brullen, dat je 't op straat kon horen, en nou sta je daar of je geen drie kunt tellen!... Bende!"

Met een sprong stond Weiler vooraan.

„Bende bestaat niet meer!" riep hij luid. „Wij laten ons niet meer uitschelden! Weet u dan niet, dat het vrede is?"

Een jonge dokter haalde de schouders op en glimlachte, maar Weiler zag het niet. Hij hield zijn bleek, spookachtig gezicht fier rechtop; zijn stem, die aanvankelik hees en onzeker geklonken had, klom snel weer in de hoogte, en het woord „Vrede" vloog steil naar de zoldering, schetterend als een trompetstoot.

„Vrede! dokter! Vrede! U staat voor uw rechters!"..

Zwijgend wendde de kommandant zich af om weg te gaan, wierp enkel de eerste verpleger een blik toe en wees met een hoofdbeweging op Weiler, die met van opwinding fonkelende ogen de vergadering overzag. Een gillende kreet steeg onverwacht op: met verwrongen gezicht liep zuster Mally naar de uitgang en stiet de dokters opzij, die haar in de weg stonden.

„Was u hier?" vroeg de kommandant verbaasd. „Waarom hebt u geen alarm geslagen?" en toen hij de ontzetting in haar ogen zag, voegde hij er dreigend aan toe: „Hebben de kerels u iets willen doen?"

De verpleegster gaf geen antwoord. Zij staarde naar de blote, vlezige arm die langzaam vooruitschoof, met

gierige vingers greep naar het doorschijnende Christusgezicht, dat ongenaakbaar midden in de kamer straalde. Nog eens schreeuwde zij luid, rukte zich los, en rende weg.

Twee uren later kwam zij met het klein gesneden eten, bleek en rustig in de kamer aan het eind van de gang. Haar beschermeling zat in het koude water, onder een plank, die over de badkuip bevestigd was en hem neerhield. Door een cirkelvormige opening, die nauw om de hals sloot, stak zijn hoofd, wit, bloedeloos, met blauwe lippen, als het hoofd van Johannes de Doper op de schotel.

Hij staarde door de wand, de natte haren verward over het voorhoofd, de ontvleesde wangen bibberend van kou, en sprak zacht voor zich heen:

„Geen vrede? ... Nog geen vrede?" ...

Eerst toen de zuster hem de eerste hap tussen de lippen schoof, bemerkte hij haar aanwezigheid, en de opbliksemende woede veranderde in een milde glimlach, toen hij haar herkende.

Met heet wellende tranen in de keel streek zij hem de lange lokken uit het gezicht. Weiler knikte. Toen vlamden zijn ogen weer op onder de dreigend gefronste wenkbrauwen ... zijn blik boorde zich door de muur, bleef ver weg ergens op gevestigd, en de violetten lippen mompelden vol wrok:

„Wachten!" ...

„Wachten maar!" ...

EINDE.